

***”KETKÄ OVAT NE ”ME”, JOTKA KERTOVAT ”VÄÄRÄÄ” KERTOMUSTA
VUONNA 2017? MINÄ EN SITÄ AINAKAAN TEE.”***

**Aku Louhimiehen *Tuntematon sotilas* -elokuvasta (2017) käyty keskustelu ja
menneisyyspoliittinen puhe**

Iisa Aaltonen
Maisterintutkielma
Sosiologia/Kulttuuripolitiikan
maisteriohjelma
Ohjaaja: Mikko Jakonen
Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos
Humanistis-yhteiskuntatieteellinen tiedekunta
Jyväskylän yliopisto
Kevät 2020

**”KETKÄ OVAT NE ”ME”, JOTKA KERTOIVAT ”VÄÄRÄÄ” KERTOMUSTA VUONNA 2017?
MINÄ EN SITÄ AINAKAAN TEE.”**

**Aku Louhimiehen *Tuntematon sotilas* -elokuvasta (2017) käyty keskustelu ja
menneisyyspoliittinen puhe**

Iisa Aaltonen
Sosiologia/Kulttuuripolitiikan maisteriohjelma
Maisterintutkielma
Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos
Humanistis-yhteiskuntatieteellinen tiedekunta
Jyväskylän yliopisto
Ohjaaja: Mikko Jakonen
Kevät 2020
Sivumäärä: 140 sivua

Tutkimuksessa tarkastellaan Aku Louhimiehen ohjaaman *Tuntemattomaan sotilas* -elokuvan (2017) ympärillä käydystä keskustelusta noussutta menneisyyspoliittista puhetta. Elokuva oli kolmas elokuvasovitus Väinö Linnan romaanista *Tuntematon sotilas* (1954) ja osa Suomen itsenäisyyden 100-vuotisjuhluvuoden virallista ohjelmaa.

Menneisyyspoliittisen puhe ymmärretään tutkimuksessa menneisyyteen liittyvien merkityksien esittämisenä, tuottamisena, välittämisenä ja valitsemisena. Menneisyyteen liittyvät merkitykset ja niiden esittäminen käsitetään poliittiseksi toiminnaksi. Tutkimuksen analyysimenetelmänä on käytetty teoriaohjautuvaa sisältöanalyysia ja diskurssianalyysia. Teoreettisena viitekehyksenä tutkimuksessa on käytetty kulttuurisen muistin käsitettä ja Aleida Assmanin ajatuksia kulttuurisen muistin kaanonin rakentumisesta ja ylläpitämisestä.

Tutkimuksen aineiston muodostavat neljässä laajalevikkisimmässä suomalaisessa sanomalehdessä ja *Iltä-Sanomissa* ilmestyneet aiheeseen liittyvät lehtiartikkelit ja näiden lehtien verkkosivujen lukijakommenttipalstoilta kerätyt tekstit sekä YLE Uutisten verkkosivuilla julkaistut uutiset.

Tutkimuksen tehtävänä on selvittää, millaisia menneisyyspoliittisia merkityksiä Aku Louhimiehen *Tuntematon sotilas* -elokuvaan liittyvästä keskustelusta nousee esiin. Tämän lisäksi vastataan myös seuraaviin kysymyksiin: Mikä on Tuntemattoman sotilaan paikka kulttuurisessa muistissa? Miten kulttuurista muistia tuotetaan? Varsinaisten tutkimuskysymysten lisäksi tutkimuksessa sivutaan myös sitä, kenen toimesta ja mistä positioista menneisyyspoliittista puhetta tuotetaan.

Tutkimustulosten perusteella voidaan todeta, että keskustelusta nousevat menneisyyspoliittiset merkitykset ovat jaoteltavissa sellaisiin, jotka kytkeytyvät *Tuntemattoman sotilaan* asemaan kulttuurisessa muistissa sekä autenttisuuteen ja *Tuntemattoman sotilaan* uskottavuuteen liittyviin merkityksiin. *Tuntemattomalla sotilaalla* on moniselitteinen, mutta hyvin vakiintunut asema kulttuurisen muistin kaanonissa. Niissä tavoissa, miten kaanonin nähdään muodostuvan ja miten historian esityksiä ja laajemmin taideteoksia pidetään osana kaanonia, oli nähtävissä eroja *Tuntemattoman sotilaan* päivittämisen suhteen. Tutkimuksen kautta on mahdollista esittää johtopäätöksiä myös laajemmin kulttuurisen muistin kaanonin rakentumisesta.

Avainsanat: menneisyyspolitiikka, historiapolitiikka, kulttuurinen muisti, kaanon, *Tuntematon sotilas*, elokuva

SISÄLLYS

1. JOHDANTO	1
1.1. Johdatus aiheeseen	1
1.2. Aiempi tutkimus ja teoreettinen tausta	4
1.3. Tutkimuksen asemoiminen ja tutkimuskysymykset	17
1.4. Tutkimuksen rakenne	19
2. TEOREETTINEN JA TULKINNALLINEN TAUSTA: HISTORIAPOLITIIKAN TEORIASTA JATKOSODAN ROOLIIN	21
2.1. Historian laaja kenttä	21
2.2. Historiakulttuuri	24
2.3. Historiapolitiikka ja menneisyyspolitiikka	26
2.4. Historia ja elokuva	28
2.5. Jatkosota historiantutkimuksessa	30
2.6. Jatkosota laajemmilla historian ja muistin kentillä	37
2.7. Väinö Linna, historiakuvat ja historiantutkimus	46
3. AINEISTO JA METODIT	49
3.1. Aineisto	50
3.2. Menetelmät	53
3.3. Eettinen pohdinta	52
4. ANALYYSI	56
4.1. Keskustelun vaiheet: ”Kaikki on vielä edessä, matka on vasta alussa”	56
4.2. <i>Tuntematon sotilas</i> kulttuurisessa muistissa	64
4.3. ”Eiköhän tuntemattomat ole jo tehty” - Konservatiivinen kaanon	71
4.4. Uudistava kaanon	77
4.5. Kyseenalaistava kaanon	84
4.6. ”Todellisuus on toinen maa. Siellä asiat ovat usein toisin.” - Autenttisuuspuhe	89
4.7. Uskottava <i>Tuntematon sotilas</i> ?	102
5. JOHTOPÄÄTÖKSET	108
LÄHTEET JA KIRJALLISUUS	114

1. JOHDANTO

1.1. Johdatus aiheeseen

Tässä kulttuuripolitiikan pro gradu -tutkimuksessa tarkastelen elokuvaohjaaja Aku Louhimiehen ohjaaman *Tuntemattomaan sotilaan* (2017) ympärillä käydystä keskustelusta nousevaa menneisyyspoliittista puhetta. Menneisyyspoliittisella puheella tarkoitan menneisyyteen liittyvien merkityksien tuottamista, välittämistä ja valitsemista. Koska menneisyyden tulkinnoilla voidaan aina nähdä olevan poliittinen funktio suhteessa nykyhetkeen ja tulevaisuuteen, ymmärrän menneisyyteen liittyvät merkitykset ja niiden esittämisen poliittiseksi toiminnaksi, menneisyyspolitiikaksi.¹

Menneisyysuhteen avulla yksilöt, yhteisöt ja kansakunnat voivat tuottaa ja muokata identiteettiään. Menneisyyteen voidaan vedota julkisessa keskustelussa sekä tietoisesti että tiedostamatta. Kyse on aina vallankäytöstä, kun menneisyyskäsitusten kautta tuodaan esille, mitä ja millä tavoin pitäisi muistaa ja mitä puolestaan unohtaa.²

Louhimiehen *Tuntemattoman sotilas* ymmärretään tässä pro gradu -tutkielmassa historian esityksenä ja kulttuurituotteena. Historian esitykset ovat vastauksia menneisyyden herättämiin kysymyksiin ja näiden tulkintojen tehtävänä on yhdistää mennyt nykyisyyteen. Historian esityksiä ovat paitsi historiantutkimuksen piirissä syntyneet tuotteet, myös taiteen ja viihteen lähtökohdista tuotetut esitykset. Elokuva on muiden kulttuurituotteiden, ja laajemmin myös muiden merkityskäytäntöjen, tavoin välittämässä, toisintamassa ja tuottamassa merkityksiä maailmasta, myös menneestä maailmasta.

Teoreettisena viitekehyksenä käytän kulttuurisen muistin käsitettä ja erityisesti saksalaisen kulttuuriantropologi ja kirjallisuustieteilijä Aleida Assmanin ajatuksia kulttuurisen muistin kaanonin rakentumisesta ja ylläpitämisestä. Kulttuurinen muisti siirtyy eteenpäin säilöttyinä symbolisiin muotoihin ja kantaa yhteisön kulttuurista identiteettiä. Kulttuurista muistia voidaan

¹ Esim. Tilli 2006, 2.

² Hentilä 2001, 28; Tilli 2006, 16.

luonnehtia eräänlaiseksi instituutioksi, joka vaatii kuitenkin ylläpitoa. Assmanin mukaan juuri ulkoiset symbolit, kuten erilaiset historian esitykset, välittävät kulttuuria eli sitä osaa yhteisön muistista, joka ei siirry eteenpäin geneettisessä perimässä.³

Kulttuurisen muistin muodostumiseen vaikuttavat myös historian esityksistä käydyt keskustelut. Pelkkä keskusteluun osallistuminen voidaan tulkita menneisyyspoliittiseksi teoksi, huolimatta siitä millaiseen merkitysjärjestelmään tai -järjestelmiin tekstit lukeutuvat ja millaisia merkitysjärjestelmiä ne ovat mukana tuottamassa. Näin ollen myös *Tuntemattoman* kulttuurista asemaa kyseenalaistavat kommentit olivat itse asiassa mukana vahvistamassa tarinan asemaa kulttuurisessa muistissa. Erilaisten menneisyyskäsitteiden kautta välittyy myös tietoa siitä, miten kulttuurista muistia ylläpidetään ja siirretään eteenpäin.

Tutkimuksen aineistoksi olen valinnut Yle Uutisten verkkosivuilta ja neljästä suurimmasta suomalaisesta sanomalehdestä sekä näiden lehtien verkkosivujen lukijakommenttipalstoilta keräämiäni tekstejä. Levikiltään Suomen suurimmat sanomalehdet olivat *Helsingin Sanomat*, *Aamulehti*, *Turun Sanomat*, ja *Keskisuomalainen*.⁴ Näiden lisäksi olen ottanut tarkasteltavikseni myös kyseisten sanomalehtien viikko- tai kuukausiliitteissä julkaistut aiheeseen liittyvät artikkelit sekä *Ilta-Sanomien* verkkosivuilla julkaistut artikkelit kommentteineen. Olen myös hyödyntänyt tuotantoyhtiö Elokuvayhtiö Suomi 2017 Oy:n verkkosivuja.

Tarkastelemani keskustelun olen rajannut kattamaan Aku Louhimiehen ohjaaman *Tuntematon sotilas* -elokuvaa käsittelevän ensimmäisen tiedotustilaisuuden 18.8.2015 ja 31.12.2017 välisen ajanjakson. Ensi-iltansa elokuva sai 27.10.2017. Ajallisesti aineistossani painottuu ensi-iltaa edeltävä aika, jolloin keskustelua käytiin vain elokuvan ennakkotiedotuksen ja *Tuntemattoman* aiempien tulkintojen varassa.

Aku Louhimiehen elokuva oli kolmas elokuvatulkinta Väinö Linnan (1920–1992) romaaniin perustuvasta tarinasta, joka on kirjana ilmestynyt kahtena eri versiona: *Tuntematon sotilas* -nimellä vuonna 1954 ja lyhentämättömänä *Sotaromaanina* vuonna 2000. Linnan omista sotakokemuksista aineksia saanut romaani kertoo jatkosodan aikaisesta

³ A. Assman 2008, 97–99; 100–102.

⁴ Tilastokeskus 2018.

konekiväärikomppaniasta, jonka esikuvana oli Linnan oma komppania, konekiväärikomppania 8.

Romaaniin perustuva, ensimmäinen elokuvatulkinta sai ensi-iltansa romaanin suosion vanavedessä jo vuonna 1955 Edvin Laineen ohjaamana. Toinen, Rauni Mollbergin ohjaama versio valmistui 30 vuotta myöhemmin, vuonna 1985. Aku Louhimiehen *Tuntematon sotilas* (2017) oli osa virallista Suomi 100 -juhlavuotta. Valtioneuvoston kanslian koordinoiman Suomi 100-ohjelman osana elokuvalla oli valtiovallan tuki takanaan.⁵

Elokuvan lisäksi virallisesta Suomi 100 -ohjelmasta löytyi seitsemän muuta *Tuntematonta sotilasta* käsittelevää ohjelmaprojektia, mikä kertoo kyseisen tarinan vahvasta asemasta suomalaisessa kulttuurisessa muistissa.⁶ Viralliseen ohjelmaan lukeutui esimerkiksi WSOY:n ja viestintätoimisto Ellun Kanojen yhdessä julkaisema, eri kirjoittajien novelliantologia *Toinen Tuntematon. Toisen tuntemattoman* kirjoittajat käsittelevät teksteissään *Tuntemattoman sotilaan* naishahmoja. Itsenäisyyden juhluvuonna *Tuntematon sotilas* oli esillä myös virallisen Suomi 100 -ohjelman ulkopuolella. Vuonna 2017 julkaistiin esimerkiksi myös Matti Röngän romaani *Yhteet* (Gummerus), joka kuvaa it-firman väliportaan esimies Ville Koskelan luotsaamaa, tutuista hahmoista koostuvaa tiimiä YT-neuvotteluiden uhan edessä.⁷

Louhimiehen elokuvaversio ei ollut vuoden 2017 ainoa elokuvatulkinta vanhasta tarinasta. Lokakuussa 2017 *Helsingin Sanomien NYT-liite* julkaisi jutun elokuvaohjaaja Wille Hyvösestä, joka oli ohjannut *Tuntematon*-elokuvan, perinteistä mieskuvaa haastavan metaelokuvan *Tuntemattomasta sotilaasta*, jossa tosin varsinaisena aiheena oli tuntematon sukupuoli. Niinikään lokakuussa 2017 samainen viikkoliite kirjoitti Anssi Määtän ja Antti Tuomisen ohjaamasta scifi-lyhytelokuvasta *Tuntematon Redux*, jossa Lammiota esittää Pihla Viitala ja

⁵ www.suomifinland100.fi (katsottu 19.4.2017). Suomi 100 -organisaatio muodostui sihteeristöstä, hallituksesta ja valtuuskunnasta. Hallituksen puheenjohtajana istui pääministerin valtiosihteeri Paula Lehtomäki ja valtuuskunnan puheenjohtajana toimi pääministeri Juha Sipilä. Alueellista toimintaa ja ulkomailta järjestettyjä tapahtumia koordinoitiin erikseen. Juhlavuoden teemana oli *Yhdessä*.

⁶ www.tuntematonsotilas2017.fi (katsottu 19.4.2017); www.suomifinland100.fi (katsottu 19.4.2017).

⁷ Gustafsson et al. 2017; Rönkä 2017. Molemmat teokset ja niiden vastaanotto tuovat omalta osaltaan tutkimuksellisesti houkuttelevia näkökulmia *Tuntemattoman sotilaan*, mutta myös nyky-yhteiskunnan ja taiteen luonteen tarkastelemiseen. Tässä pro gradu -tutkielmassa en kuitenkaan lähde seuraamaan näitä houkutusia. Esimerkiksi Helsingin Sanomien kirjallisuuskriitikko Suvi Ahola kirjoittaa *Toisen Tuntemattoman* kirja-arviossa seuraavasti: ”Suomi 100 -ohjelmaan kuuluvan antologian synty on kuitenkin erikoinen. Se on kustantamo WSOY:n ja viestintätoimisto Ellun Kanojen yhteinen projekti. Tässäkin suhteessa se on siis todella tämän ajan tuote: Tuntemattoman sotilaan, Suomen ja suomalaisuuden monimediaista imagomarkkinointia. Sekin näkyy. Vaikka novellit ovat kiinnostavia ja laatutyötä, monesta näkee, ettei niitä ihan vereslihalla ole kirjoitettu. Kyse on tilaustöistä, jotka soveltuvat mainiosti paitsi luettaviksi myös kuunneltaviksi.” Ahola-HS 29.10.2017.

Lehtoa Mimosa Willamo, venäläisinä nähdään androideja.⁸ *Tuntemattoman sotilaan* tarina oli itsenäisyyden juhluvuonna esillä monipuolisesti, mutta Louhimiehen elokuva herätti eri tulkinnoista eniten keskustelua.

1.2. Aiempi tutkimus ja teoreettinen tausta

Tässä alaluvussa käsittelem aiempaa tutkimusta ja *Tuntemattoman sotilaan* historiaa siitä tehtyjen sovitusten ja tutkimuksen valossa. Aloitan esittelemällä monitieteisten muistitutkimuksen ja menneisyysuhteen tutkimuksen traditioita kansainvälisesti sekä Suomen kontekstissa. Tämän jälkeen taustoitan *Tuntemattoman sotilaan* historiaa romaanin ja edellisten elokuvaversioiden osalta. Lopuksi käsittelem *Tuntemattomasta sotilaasta*, niin romaanista kuin sen eri sovituksistakin, tehtyä tutkimusta. Koska *Tuntematon sotilaalla* on pitkä historia suomalaisessa kulttuurissa, ja tämä ilmenee myös teokseen ja sen tulkintoihin kohdistuvassa monipuolisessa tutkimustraditiossa, koen tarpeelliseksi esitellä teoksen historiaa jo tässä vaiheessa, ennen muun tulkinnallisen ja teoreettisen taustan esittelyä myöhemmin tutkielmassani.

Tutkimukseni risteää aiheensa ja teoriapohjansa puolesta ainakin historian, monitieteisen muistitutkimuksen (*memory studies*) sekä elokuva-, media- ja kulttuurintutkimuksen tieteenaloja. Monien humanististen ja yhteiskuntatieteellisten tieteenalojen piirissä monitieteisyys on lisääntynyt viime vuosikymmeninä, kun eri tieteenalojen tutkimuspainotukset ja teoreettiset näkökulmat ovat saaneet vaikutteita toisiltaan. Esimerkiksi kiinnostus muistiin, menneisyysuhteeseen ja historiaan on lisääntynyt monilla aloilla. Tämän on esitetty johtuvan jälkimodernin yhteiskunnan muuttuneesta menneisyysuhteesta, jota on luonnehdittu jopa historian ja muistamisen kriisiksi. On puhuttu muun muassa ”ajan ja tilan kutistumisesta”, ”historian kuolemasta”, ”suurten kertomusten” häviämisestä, amnesiaista, nostalgiaista ja historian tuotteistumisesta. Niinikään kylmän sodan päättyminen ja itäblokin maiden itsenäistyminen on luonut uudenlaisen tarpeen menneisyyden läpikäymiselle.⁹

Akateeminen kiinnostus yhteisöjen muistiin ja sen erilaisiin ilmentymiin on lisääntynyt 1900-luvun lopulta lähtien, vaikkakin kulttuurisen muistin juuret akateemisena tutkimuskohteena

⁸ HS Nyt 19.10.2017; Ahlroth-HS Nyt 25.10.2017.

⁹ Esim. Lehtisalo 2011, 22; Errl 2008.

ulottuvat aina 1800- ja 1900-lukujen vaihteeseen. Eri alojen tutkijat kuten Sigmund Freud (1856–1939), Henri Bergson (1859–1941) ja Emilé Durkheim (1858–1917) alkoivat kiinnostua muistin ja kulttuurin suhteesta. Muutamia tutkimusten välisiä yhteyksiä lukuun ottamatta tutkimukset jäivät pääosin yksittäisiksi avauksiksi. Varhaisen muistitutkimuksen uranuurtajana voidaan pitää ranskalaista sosiologi Maurice Halbwachsia (1877–1945), joka esitti 1920-luvun puolivälissä ajatuksensa henkilökohtaisen muistin rakentumisesta sosiaalisessa oppimisprosessissa. Halbwachs viittasi erilaisten yhteisöjen välittämään muistiin kollektiivisen muistin käsitteellä. Kiinnostus aiheeseen hiipui toisen maailmansodan jälkeen, noustakseen jälleen 1980-luvun lopulta alkaen. Tällä kertaa kollektiivinen muisti ja menneisyyskäsitteet nousivat kiinnostuksenkohteiksi myös politiikan, taiteen ja median areenoilla.¹⁰

Monitieteinen muistitutkimus, *memory studies*, on tuottanut 1980-luvun lopulta lähtien pohjan nykyiselle tutkimukselle ja yhä kasvavan määrän erilaisia muistiin keskittyviä julkaisuja. Tätä on kuvattu myös muistibuumiksi tai muistin käännteeksi.¹¹

Halbwachsian kollektiivisen muistin määritelmää on kritisoitu sen kyvyttömyydestä vastata tarpeeseen kuvata yhä pirstaloituneempien yhteiskuntien ja yhteisöjen tapoja hallita kollektiivista muistiaan. Kulttuurinen muisti viittaa erityisesti yksilöllisen ja kulttuurisen muistin väliseen dialektiseen suhteeseen ja prosessiin, johon ihmiset osallistuvat muokkaamalla kulttuuria.¹²

Muistitutkimuksen piirissä huomio on viime aikoina kiinnittynyt yhä enemmän teoreettisiin ja metodologisiin lähtökohtiin sekä erilaisten tutkimustraditioiden yhteen saattamiseen ja yhdenmukaisen teoreettisen pohjan luomiseen tieteidenvälisyyden nimissä. Laajasti erilaisia kulttuurisen muistin ulottuvuuksia tutkineiden Astrid Erllin ja Ann Rigneyn mukaan kulttuurisen muistin tutkimuksen huomattavimmat avaukset on tehty nimenomaan eri tieteenaloja yhdistävässä tutkimuksessa. Näiden avausten tekijöihin lukeutuvat esimerkiksi saksalaiset kulttuuriantropologi Aleida Assman ja egyptologi Jan Assman, jotka ovat yhdistäneet historian ja mediatutkimuksen tieteenaloja tutkimuksissaan.¹³

¹⁰ Erll 2008, 1; 8–9; Halbwachs esim. *On Collective Memory* (1992 [1952]).

¹¹ Erll 2008, 1.

¹² Esim. Pajala 2012, 129.

¹³ Erll 2008, 1–3; 7–8. Kulttuurisen muistin tutkimuksen teoriaa on käsitelty muun muassa teoksessa *Cultural Memory Studies: An International and Interdisciplinary Handbook* (toim. Erll, Astrid; Rigney, Ann, 2008), joka keskittyy kulttuurisen muistin tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin. Samoien toimittajien teos *Mediation, Remediation, and the Dynamics of Cultural Memory* (2009) tarkastelee kulttuurisen muistin dynamiikkaa.

Jan Assmann on esittänyt, että kollektiivinen muisti voidaan jakaa kommunikatiiviseen ja kulttuuriseen muistiin. Instituutioiden ulkopuolinen kommunikatiivinen muisti elää jokapäiväisessä vuorovaikutuksessa, minkä takia se kattaa korkeintaan kolme sukupolvea. Tämän jälkeen tapahtuman kollektiivista muistamista alkaa määrittää kulttuurinen muisti, joka voi ulottua aikajänteeltään muutamaa sukupolvea kauemmas säilöttynä symbolisiin muotoihin ja kantaen yhteisön kulttuurista identiteettiä. Painopiste kulttuurisessa muistissa siirtyy alkuperäisen tapahtuman muistamisesta ja tähän liittyvissä identiteeteistä kattavampaan rajankäyntiin nykyisyyden ja menneisyyden välillä. Tapahtumasta on tullut nykykulttuurin rakennusaine. Näiden kahden erilaisen muistin muodon erittelemisen on mahdollista ainoastaan teorian tasolla, sillä nämä ovat tiiviisti yhteydessä toisiinsa.¹⁴

Kulttuurista muistia voidaan luonnehtia eräänlaiseksi instituutioksi. Aleida Assmannin mukaan muistaminen on henkilökohtaisessa ja yhteiskunnallisessa elämässä poikkeuksellista, unohtaminen puolestaan jonkinlainen normaali tila. Kulttuurista muistia ylläpidetään sekä aktiivisesti että passiivisesti. Aktiivisesti muistia ylläpitävät instituutiot säilyttävät menneisyyttä nykyhetkenä, passiivisesti muistia ylläpitävät instituutiot ylläpitävät puolestaan menneisyyttä menneisyytenä. Assmann viittaa aktiivisesti kierrossa olevaan muistiin *kaanonin* ja passiiviseen muistiin *arkiston* käsitteellä. Kulttuurisen muistin työmuistissa olevat asiat ovat jatkuvassa käytössä, määrittämässä yhteisön kulttuurista identiteettiä. Pitkäaikaismuistissa olevat on säilötty arkistoon, josta ne voidaan tarvittaessa palauttaa aktiivimuistin käyttöön. Kulttuurinen muisti sisältää kulttuurisia viestejä, jotka ovat jälkipolvien jatkuvan toiston ja uudelleenkäytön kohteena. Kuitenkin ainoastaan pieni osa esimerkiksi kulttuurituotteista saa statuksen, jonka ansiosta niitä toisinnetaan ja arvostetaan yhä uudestaan. Tätä prosessia, jonka myötä kulttuurituote kiinnittyy ja jää pysyvästi kulttuuriseen muistiin, kutsutaan *kanonisaatioksi*.¹⁵ Tulen hyödyntämään Assmannin ajatuksia kulttuurisen muistin rakentumisesta analyysissäni.

2000-luvun puolella monitieteisen muistitutkimuksen piirissä on kiinnostuttu yhä enemmän kulttuurisen muistin dynamiikasta.¹⁶ Aiemmat, erityisesti ranskalaisen historioitsija Pierre

¹⁴ J. Assmann 2008, 110–111.

¹⁵ J. Assmann 2008, 110; A. Assmann 2002, 98–99; 100–102.

¹⁶ Astrid Erllin ja Ann Rigneyn mukaan kulttuurisen muistin tutkimuksen piirissä näkyvä tutkimuksellisten painotusalueiden muutos on yhtä lailla käynnissä laajemmin koko kulttuurin tutkimuksen alalla. Esimerkiksi erilaisten tuotteiden sijaan tarkastellaan näihin liittyviä prosesseja ja vuorovaikutussuhteita. (Erll & Rigney 2009, 3).

Noran kanonisoiuihin ”muistinpaikkoihin”¹⁷ nojaavat keskustelut, perustuivat pitkälti ajatukseen kulttuurisen muistin staattisuudesta. Sittemmin huomio on kohdistunut nimenomaan muistamisen ja unohtamisen prosessuaaliseen luonteeseen. Prosesseihin sisältyy yleensä yhtä lailla ristiriitoja, kriisejä ja diskursiivisia kamppailuita kuin eri tasoista konsensustakin.¹⁸

Kulttuurinen muisti vaatii siirtyäkseen välittäjiä. Kulttuurisen muistin ja sen välittäjien välisen suhteen tutkimus on noussut 2000-luvulla yhdeksi kulttuurisen muistin tutkimuksen keskeisimmistä tutkimusalueista. Välittäjät muokkaavat kokemuksia ja muistia ainakin kahdella tavalla, jotka ovat myös yhteydessä toisiinsa: välittäjät toimivat maailmaa selittävinä voimina yksilöille sekä tuottavat verkostoja yksilöiden ja ryhmien välillä. Yhteisön jakama kulttuurinen muisti vaatii välittäjiä muuttuakseen kollektiiviseksi ajan ja paikan yli. Nämä välittäjät ovat aktiivisesti muokkaamassa käsitystä menneisyydestä ja määrittelemässä tulevaisuuden muistin suuntaviivoja.¹⁹

Suomalaisessa kontekstissa kulttuurisen muistin rakentumisen prosessia on tarkastellut muun muassa Mari Pajala artikkelissaan *Televisio kulttuurisen muistin mediana. Miten itsenäisyyspäivä alkoi merkitä sotamuistelua?* (2012). Pajala käyttää itsenäisyyspäivän televisio-ohjelmistoa esimerkkinä siitä, miten kulttuurisen muistin rakentumista voidaan tutkia. Hän hyödyntää Astrid Errlin ajatuksia mediaesityksen edellytyksistä muodostua kulttuurisen muistin ainekseksi. Edellytykset voidaan jakaa mediaesityksen sisäisiksi (intramediaalisiksi), välisiksi (intermediaalisiksi) ja ympäröiviksi (plurimediaalisiksi) ilmiöiksi. Intermediaaliselle tasolle asettuu esimerkiksi Edvin Laineen *Tuntemattoman sotilaan* esittäminen itsenäisyyspäivänä. Perinteeksi tämä on muotoutunut varsinaisesti vasta 2000-luvulla.²⁰

Menneisyysuhteen poliittisuus nousi 1900-luvun viimeisten vuosikymmenien aikana laajasti akateemisten keskustelujen aiheeksi. Länsi-Saksassa alettiin 1980-luvulla käsitellä kansakunnan suhdetta kolmannen valtakunnan juutalaisiin kohdistuneeseen kansanmurhaan. Holokaustia koskevan keskustelun lisäksi toinen esimerkki historiapolitiikkaa ilmentävästä

¹⁷ Pierre Nora on hyödyntänyt käsitettä *muistin paikka* (suomeksi käytetty myös termiä *muistin sija*) (*alkup. lieu de mémoire*) toimittamassaan Ranskan historiaa käsittelevässä teossarjassa *Realms of Memory. Rethinking the French past* (alkuperäinen ranskankielinen teossarja julkaistiin 1984–1992). Englanninkielisen laitoksen esipuheessa Nora määrittelee muistin paikan vapaasti käännettynä olevan mikä tahansa materiaallinen tai aineeton entiteetti, josta on ihmisen toiminnan tai ajan myötä tullut minkä tahansa yhteisön muistiperinnön symbolinen elementti. Muistin paikka on siis eräänlainen kollektiivisen muistin kiteytymä. (Nora 1996, xvii).

¹⁸ Erll & Rigney 2009, 1–2.

¹⁹ Erll & Rigney 2009, 1–2.

²⁰ Erll 2008, 390; Pajala 2012, 127–128; 130; 137–139.

keskustelusta ovat 1990-luvulla syntyneet kiistat lähihistorian käsittelytavoista entisissä itäblokin maissa.²¹

1980-luvun historiakeskustelujen yhteydessä myös historiakulttuurin käsite (*Geschichtskultur*) otettiin aktiivikäyttöön. Historiakulttuurilla viitataan nimenomaan kaikkiin niihin tapoihin, joilla menneisyyttä koskevia mielikuvia ja tietoja tuotetaan, välitetään, esitetään, käytetään ja koetaan.²²

Historiapolitiikkaa, historiakulttuuria, erilaisia menneisyyskäsitteitä ja historian monimutkaista luonnetta on pohdittu myös Suomessa. Jorma Kalelan ja Ilari Lindroosin toimittama artikkelikokoelma *Jokapäiväinen historia* (2001) sekä Pertti Grönholmin ja Anna Sivulan toimittama artikkelikokoelma *Medeistä pronssisoturiin. Kuka tekee menneestä historiaa?* (2010) avaavat näkökulmia muun muassa historian rooliin arkipäivässä sekä historian ja muistamisen suhteeseen. Historiapolitiikan teoreettiseen viitekehykseen nojaa esimerkiksi Jouni Tillin valtio-opin pro gradu -tutkielma *Luovutuskeskustelu menneisyyspolitiikkana - Elina Sanan Luovutetut jatkosotaan liittyvän historiapolitiikan kritiikkinä* (2006), joka on tarjonnut tälle tutkielmalle konkreettisen esimerkin julkisen keskustelun analysoimiseen menneisyyspoliittisesta näkökulmasta.²³

Muistibuumi on näkynyt myös sotahistorian tutkimusotteissa. Tiina Kinnusen ja Ville Kivimäen toimittaman *Finland in World War II. History, Memory, Interpretations* (2012) -teoksen artikkeleissa tarkastellaan Suomen toisen maailmansodan aikaisia sotia ja toisen maailmansodan asemaa suomalaisessa kollektiivisessa muistissa. Myös esimerkiksi Tuomas Tepora on käsitellyt sodan ja kollektiivisen muistamisen suhdetta. Tässä tutkielmassa olen hyödyntänyt Tuomas Teporan tutkimuksista erityisesti artikkelia *Toisen maailmansodan muistokulttuuri – kommunikatiivisesta muistamisesta kulttuuriseen muistiin* (2017). Toisen maailmansodan asemaa suomalaisessa muistikulttuurissa käsitellen myöhemmin omassa alaluvussa.

²¹ Hentilä 2001, 27; 31–32.

²² Salmi 2001, 134; Grönholm & Sivula 2010, 12–13; Hentilä 2001, 32.

²³ Suomalaisessa kontekstissa muistamisen politiikkaa on tarkasteltu erityisesti vuoden 1918 sisällissodan muistokulttuurin tutkimuksessa. Esimerkiksi Ulla-Maija Peltonen on käsitellyt aihetta teoksessaan *Muistin paikat. Vuoden 1918 sisällissodan muistamisesta ja unohtamisesta* (2003). Seppo Hentilän *Pitkät varjot. Muistamisen historia ja politiikka* (2018) julkaistiin sisällissodan 100-vuotismuistovuonna.

Elokuva- ja mediatutkimuksen piirissä historia nousi laajan kiinnostuksen kohteeksi 1900-luvun lopulla. Tämä niin sanottu historiallinen käänne, jonka voimistumiseen vaikutti erityisesti monitieteisyys, nosti historiallisen tutkimuksen pois elokuvatutkimuksen marginaalista, jossa se aiemmin oli ollut. Suomalaisessa elokuva- ja mediatutkimuksessa historiallinen käänne ilmeni monissa kulttuurihistoriaan nojaavista tutkimuksissa sekä yhteiskuntahistorian, poliittisen, sosiaali- ja taloushistorian piiristä nousevissa tutkimuksissa. Kulttuurihistoriallinen lähestymistapa on myös Anneli Lehtisaloon väitöskirjassa *Kuin elävinä edessämme. Suomalaiset elämäkertaelokuvat populaarina historiakulttuurina 1937–1955* vuodelta 2011. Väitöskirjassaan Lehtisalo tarkasteli suomalaisen elämäkertaelokuvan paikkaa historiakulttuurissa laajentaen näkökulmansa pelkän audiovisuaalisen välineen yli sen yhteiskunnallisiin ja kulttuurisiin verkostoihin ja ennen kaikkea elokuvan roolia yhteisön menneisyysuhteen rakentamisessa ja ylläpitämisessä.²⁴

Tuntematon sotilaan tulkinnan ottaminen tarkastelun kohteeksi on hedelmällistä paitsi sen kulttuurisen aseman ja monitulkintaisuuden takia, niin myös laajan ja monipuolisen Väinö Linna ja *Tuntematon sotilas* -tutkimustradition takia. Ennen kuin siirryn esittelemään tätä tutkimustraditiota, koen tarpeelliseksi käydä läpi teoksen ja sen tärkeimpien sovitusten historiaa.

Tarina on mahdollistanut monet sovitukset ja tulkinnat, jotka ovat olleet romaanin tavoin lukuisten tutkimusten aiheena. *Tuntematon* on ollut arvokamppailuiden ja yhteiskunnallisten määrittelyiden kohteena aina Linnan romaanin ilmestymisestä saakka. *Tuntematonta* ei ole mahdollista selittää tyhjentävästi, mikä on osa sen viehätystä. Väinö Linna on tarjonnut aineksia erilaisiin tulkintoihin yhä uusille sukupolville ja heijastuspinnan suomalaisen kulttuurin tarkasteluun.²⁵

Väinö Linna lähetti romaaninsa käsikirjoituksen *Sotaromaani* nimellä WSOY:lle syksyllä 1954. Kustannuspäätös tehtiin poikkeuksellisen nopeasti, mutta kirjailijalle ilmoitettiin, että tekstiä olisi tarkistettava repliikkien murreasun ja pahimpien sotilaskarkeuksien osalta. Linna

²⁴ Lehtisalo 2011, 18–20. Nykyinen elokuva- ja mediatutkimuksen painopiste on siirtynyt kattamaan pelkän elokuvan tai median lisäksi laajempia yhteiskunnallisia ja kulttuurisia kokonaisuuksia. Esimerkiksi elokuvahistorioitsija Hannu Salmen elokuvan kulttuurihistoriaksi hahmottelema tutkimusote on ”yhteisnimike elokuvan kulttuurisuhdetta tutkivalle historialle, jossa yhdistyvät esteettinen, taloudellinen, sosiaalinen, tekninen ja mentaalinen elokuvan historia. Kulttuurihistorialle on ominaista selityspöytälaajuuksien laajuus: tutkimuksessa otettaisiin huomioon elokuvan monimutkainen yhteiskunnallinen olemistapa”. Salmi 1993, 45.

²⁵ Esim. Sihvonen 2010, 8; Ojajärvi 2011, 41.

itse halusi tässä vaiheessa vaihtaa romaanin nimeksi *Tuntematon sotilas*. Romaani julkaistiin 3.12.1954, juuri sopivasti ennen joulua.²⁶

Romaanin julkaisua seurasi niin sanottu *kirjallinen jatkosota*.²⁷ Monista kritiikeistä parhaiten kollektiiviseen muistiin on jäänyt *Helsingin Sanomien* Toini Havun kirjoitus (19.12.1954). Havu kritisoi kaikkia niitä romaanin piirteitä (esimerkiksi sodanjohdon arvostelua ja lottien kuvausta), joihin teoksen kritisoijat yleisesti ottivat kantaa. Kirjallisuuskriitikoiden lisäksi myös yleisö reagoi romaaniin ristiriitaisin mielipitein; *Tuntemattomasta sotilaasta* kirjoitettiin suomalaisten sanomalehtien yleisönosastoissa enemmän kuin mistään kaunokirjallisesta teoksesta sitä ennen tai sen jälkeen.²⁸

Romaanin herättämässä julkisessa keskustelussa suomalaisuutta tuotettiin erilaisiin ideologioihin perustuen ja vastakohtapareja luoden. Hyvin pelkistetysti voidaan sanoa keskustelussa olleen vastakkain kaksi erilaista suomalaisuuden versiota. Sivistyneistön luoma, 1800-luvulta periytynyt runebergiläis-topeliaaninen kansankuva sai vastaansa Linnan auki kirjoittaman, ”sammakkoperspektiivistä” katsovan rivimiehen näkökulman. Käsite sammakkoperspektiivi oli kriitikko Havun lanseeraama, mutta tästä Linnan kertojanotetta kuvaavasta käsitteestä tuli nopeasti yksi niistä keskeisistä arvottavista määritteistä, joiden kautta teosta tulkittiin.²⁹

Romaanin saama julkisuus ja ristiriitainen vastaanotto kertovat siitä, että romaani enteili 1950-luvulla alkunsa saaneista muutoksista suomalaisessa yhteiskunnassa. Toisen maailmansodan jälkeisen yhteiskunnan julkisuus oli vapautunut institutionaalisista pidikkeistä, mikä mahdollisti tasaväkisemmät kohtaamiset julkisuudessa. Julkisuutta ei pystytty enää rakentamaan yhtä hegemoniseksi kuin aiemmin.³⁰

Suomalaisen kansanluonteen uudelleenmäärittely ja siihen liittyvien myyttien ravistelu jakoi mielipiteitä. Kansallisrunoilija J. L. Runebergin kynästä lähtöisin olleet, sankarilliset ja isänmaalliset sotilaat korvattiin romaanin myötä realistisilla, purnaavilla henkilöihahmoilla.

²⁶ Sihvonen 2009, 9; Varpio 2006, 279; 281; Pajunen 2017, 51.

²⁷ Varpio 2007, 320; Väinö Linna puhui itse toisesta jatkosodasta. Esim. Kettunen 2004, 1; Pajunen 2017, 51.

²⁸ Varpio 2007, 342.

²⁹ Kettunen 2004, 89–90; 95; Sihvonen 2010, 11. Linnan teoksen tulkitsemista ainoastaan sammakkoperspektiivin ilmentymänä on myös kritisoitu. Esimerkiksi Jukka Sihvonen painottaa romaanin näkökulmien kirjoa. Sihvonen 2010, 11–12.

³⁰ Varpio 2007, 313; Arminen 1989, 84.

Modernisoituvan Suomen kirjallisuus sai romaanin myötä uudet kansalliset esikuvat. Linnan romaanin yhdistäminen kirjallisuushistorian merkkiniimiin on edelleen kasvattanut teoksen kansallista arvoa.³¹

Realistiselle sotaromaanille oli 1950-luvun Suomessa vahva sosiaalinen tilaus. Jako kansan ja sivistyneistön välillä oli tiukka ja vain sivistyneistöllä oli mahdollisuus vaikuttaa käsityksiin traumaattisista sodista, erityisesti sisällissodasta ja jatkosodasta. Sisällissodan hävinneen osapuolen kokemus tapahtumista oli jätetty virallisissa yhteyksissä huomiotta, vaikkakin esimerkiksi jo toukokuussa 1940 myös vuoden 1918 sisällissodan punaisia kaatuneita oli alettu muistaa valkoisten kaatuneiden tavoin virallisissa, valtakunnallisissa muistotilaisuuksissa.³² Linnan romaanissa sivuttiin vaikeita historiallisia tapahtumia, jotka toivat esiin vanhat ristiriidat sivistyneistön ja työväestön välillä.³³

Tuntematon sotilas on vuosikymmenten aikana saanut laajan suosion ja se on tavoittanut sekä oppineet että kouluttamattomat lukijat. Romaanista on kirjoitettu paljon niin kritiikkejä, yleisönosastonkirjoituksia kuin esseitäkin.³⁴

Tuntematon ei jäänyt ainoastaan kirjalliseksi esitykseksi. Tästä ovat pitäneet huolen yhä uudet sovitukset. Tutkimukseni kannalta relevanteimpina mainittakoon Edvin Laineen ja Rauno Mollbergin elokuvatulkinnat vuosilta 1955 ja 1985. Jokainen tulkinta on vuorollaan kertonut jotakin omasta ajastaan, toisaalta jokainen sovitus asettuu myös vasten aiempia tulkintoja. Jussi Ojajärven mukaan Linnan romaani ”on ilmestymisestään asti sijainnut tiiviisti kentällä, jossa on määritelty Suomea, Suomen kansaa ja yhteiskunnallisia suuntaviivoja – kamppailtu siitä, millaiset tai kenen kokemukset ja odotukset ovat kansallisia kokemuksia ja yhteiskunnallisia odotuksia”.³⁵

Tuntemattoman sotilaan ensimmäisen elokuvaversioon oikeuksista sovittiin heti alkuvuodesta 1955 Linnan ja Suomen Filmiteollisuuden välillä, ja ensimmäiset Edvin Laineen ohjaamat talvikohtaukset tehtiin jo kevättalvella 1955. Kuvauksia tehtiin tiiviisti myös keväällä, kesällä ja syksyllä, minkä ansiosta julkinen ensi-ilta voitiin järjestää kuudessa kaupungissa

³¹ Peltonen 1998, 24–25; Kettunen 2004, 2–3; Varpio 2007, 313; Pajunen 2017, 53.

³² Tepora 2011, 249.

³³ Kettunen 2004, 33.

³⁴ Varpio 2007, 291.

³⁵ Ojajärvi 2011, 44.

jouluaatonaattona 23.12.1955. Ennen julkista ensi-iltaa elokuva oli jo ehditty näyttää muun muassa Linnan asetovereille ja valtionjohdolle kutsuvierasnäytöksissä.³⁶

Valmistuessaan elokuva oli Suomen historian siihen mennessä pisin ja kallein 181 minuutin kestollaan ja yli 46,6 miljoonan markan budjetillaan. Kuvausjärjestelyt aiheuttivat paljon päänvaivaa ja olivat kaikkia aiempia SF-elokuvia suuritöisemmät. Erityisesti Puolustusvoimien kieltäytyminen yhteistyöstä hankaloitti uskottavan sotaelokuvan tekemistä. Puolustusvoimien komentaja suhtautui nihkeästi Linnan romaaniin, minkä lisäksi SF:n tuottama, komentajan närkästyttänyt sotilasfarssi oli vielä tuoreena muistissa. Tarvittava rekvisiitta ja aseistus lainattiin Rajavartiolaitokselta ja asevelvollisia esittämään saatiin Viipurilaisen Osakunnan jäseniä. Elokuvasa käyttettiin TK-miesten jatkosodassa kuvaamaa materiaalia, mikä omalta osaltaan toi autenttisuuden tuntua elokuvaan. Elokuvaa rikkoi kolmantena kotimaisena elokuvana miljoonan katsojan haamurajan. Kotimaisia katsojia Laineen elokuvasovitus on vuonna 2002 ilmestyneen Suomen kansallisfilmografian mukaan saanut yli 2,8 miljoonaa. Samaisen teoksen mukaan elokuva on ollut ulkomailla kaikkien aikojen parhaiten menestynyt suomalainen elokuva.³⁷

Romaani oli aiheuttanut muutoksen 1950-luvun puolivälin suomalaiseen kirjallisuus- ja kulttuuri-ilmapiiiriin. Julkisuutta hyödynsi myös Suomen Filmiteollisuus SF Oy, joka varmisti elokuvan saaman julkisuuden jo elokuvan tekovaiheessa kutsumalla tiedotusvälineiden edustajia seuraamaan kuvauksia. Jukka Sihvosen mukaan ”*Tunteeton sotilas* oli monumentaalinen, eppinen mestariteos oikeastaan jo ennen valmistumistaan”.³⁸

Laineen ohjaama elokuva otettiin vastaan pääasiassa positiivisesti, mikä johtui ennen kaikkea eroista romaanin ja elokuvan välillä. Kun romaani oli ollut perusluonteeltaan ironinen ja ristiriitojen täyttämä, elokuva oli konventionalisempi ja suoraviivaisempi. Romaani oli koettu jatkosodan vastakertomuksena, jota oltiin kritisoiu isänmaan etu mielessä. Laineen elokuvaversio ei herättänyt yhtä vilkasta keskustelua. Arvostelevat kommentit koskivat ennen

³⁶ Sihvonen 2009, 27.

³⁷ Suomen kansallisfilmografia 5, 418–419.

³⁸ Sihvonen 2009, 27. Arkikielessä monumentaalisuudella voidaan tarkoittaa elokuvan speaktaakkelimaisuutta ja suurta yleisömenestystä. Mediatutkija Mari Pajalan mukaan kulttuurisen muistin näkökulmasta monumentaalisuus saa laajempia määrittelyitä. Monumentti voidaan ymmärtää kehotukseksi muistaa. Usein monumentit esittävät voittoja, kun taas muistomerkit käsittelevät enemmänkin uhrauksia. Monumentaalisuuteen voidaan lukea kuuluvaksi vaikutelma muuttumattomasta alkuperästä, pysyvyydestä ja koetusta suuruudesta. Pajala 2012, 138–139.

kaikkea elokuvan laimeaa tulkintaa Linnan realismista ja kriittisyydestä. Pasifistisena pidetyn romaanin tarina muuttui elokuvaversioksi kansallistunteella pelaavaksi melodraamaksi, jossa tappio lopulta kääntyy voitoksi. Tämä muutos Linnan alkuperäistarinaa mahdollisti tarinan omaksumisen myös virallisena versioksi jatkosodasta. Peter von Baghin mukaan Laineen elokuvasta muodostui pysyvä jälki siitä, miten muutamassa kuukaudessa kansallisomaisuudeksi otettua romaania yhteisvoimin tulkittiin.³⁹

Elokuva sai televisioens-iltansa 1967, jolloin sen näki 2,3 miljoonaa suomalaista eli lähes puolet Suomen väestöstä. Vuoteen 2000 mennessä elokuva oli esitetty televisiossa kuudesti. 2000-luvulla siitä on muodostunut YLE:n ylläpitämä itsenäisyyspäivän perinne jokavuotisella esityspaikallaan. Elokuvan toistuva esittäminen nimenomaan itsenäisyyspäivänä on liittänyt sen ja siitä nousevia merkityksiä itsenäisyyden juhlistamiseen. *Tuntematon sotilas* on muuttunut yhä voimakkaammin elokuvasta monumentiksi. Itsenäisyyspäivän televisioesitykset ovat entisestään vahvistaneet *Tuntemattoman* asemaa kansallisessa kaanonissa ja Edvin Laineen elokuvaohjauksen roolia ”ainoana oikeana elokuvaversioksi”.⁴⁰

Laineen elokuvatulkinta on vaikuttanut myös *Tuntemattomasta* tehtyihin teatterisovituksiin. Tarinaa on esitetty vuodesta 1961 lähtien kaiken kaikkiaan 12 kertaa ammattiteattereiden lavoilla. Vuoden 1961 näytelmän ohjasi Pyynikin kesäteatterille Edvin Laine ja näytelmästä tuli erittäin suosittu. Myös suomalaisen teatterikentällä lähes legendan aseman saanut Jouko Turkka on ohjannut *Tuntemattoman*, Joensuun kaupunginteatteriin (1971) ja Helsingin kaupunginteatteriin (1979). Vaikka romaanin pohjalta ei ole kirjoitettu standardoitua näytelmäversiota, lähes kaikki näistä 12 näytelmästä ovat sisältäneet Laineen elokuvan avainkohtaukset.⁴¹

1980-luvulle tultaessa romaanista lähes 40 painoksellaan ja Laineen elokuvasta oli tullut klassikoita ja kansallisia monumentteja. Ajatus uudesta elokuvatulkinnasta esitettiin ensimmäisen kerran 1960-luvun lopulla. Jörn Donner varasi elokuvan oikeudet, mutta yhdessä Matti Kassilan kanssa toteutettava hanke jäi suunnitelman tasolle. 1970-luvun lopulla hanketta veivät eteenpäin Kassila ja Rauni Mollberg, joka käynnisti elokuvahankkeen toden teolla vasta

³⁹ Sundholm 2007, 123–124; von Bagh 2002, 421.

⁴⁰ Sihvonen 2007, 31; Pajala 2012, 137–138.

⁴¹ Pajunen & Korsberg 2018, 226; Pajunen 2017, 212.

1980-luvun alussa. Ensi-iltansa elokuva sai 6.12.1985 kalleimpana siihenastisena suomalaisena elokuvana.⁴²

Tieto uudelleenfilmatisoinnista oli herättänyt vilkkaan keskustelun puolesta ja vastaan jo 1970-luvulla, kun elokuvaa vasta suunniteltiin. Miksi kaikkien tuntemasta romaanista, josta oli olemassa jo elokuvaversio, piti tehdä uusi versio? Tämä sama kysymys oli kaikkien huulilla myös 2010-luvulla. Aku Louhimiehen tavoin myös Rauni Mollberg sai 1980-luvulla perustella lehdistölle yhä uudestaan uutta tulkintaa. Mollbergin elokuvan kuvauksia seurattiin lehdistössä ahkerasti; lehtijutuissa kerrottiin mitä kohtausta oltiin milloinkin kuvaamassa.⁴³

Kirjallisuuden asema yhteiskunnallisen keskustelun ja dokumentoinnin foorumina oli 1980-luvulla huomattavasti aiempia vuosikymmeniä vähäisempi. Juuri kirjallisuuden muuttuneen aseman takia Mollbergin elokuvaa olisi ollut mahdollista perustella muillakin argumenteilla kuin uskollisuudella romaanille ja historialle. Linnan mukanaolo sitoi elokuvan tiukasti alkuperäistekstiin, mutta paradoksaalisesti myös mahdollisti muutokset siihen. Tekijöiden kommenttien perusteella suomalaista todellisuuteen sitoutunutta lukutapaa ei kyseenalaistettu vaan pikemminkin päinvastoin vahvistettiin. Toisaalta kommentteissa tuotiin esiin myös muun muassa vaatimus taiteellisuudesta ja henkilöiden esittäminen inhimillisinä.⁴⁴

Valituilta kohtauksiltaan Mollbergin elokuva oli lähes samankaltainen edellisen elokuvaversioon kanssa. Laineen valikoitua elokuvaansa tietyt kohtaukset ja repliikit romaanista näistä tuli kaikkien tuntemaa kansallisomaisuutta. Suomalaisen elokuvan perinteen mukaan kirjallisuutta kuvattiin elokuvaan paitsi realistisesti niin myös sitä uskollisemmin mitä vahvemmin se oli omaksuttu osaksi kansallista kaanonia. Tämä selittää omalta osaltaan kohtausvalintojen samankaltaisuutta.⁴⁵

Tekijöiden pyrkimys totuudenmukaisuuteen näkyi elokuvan dokumentaarisessa ja realistisessa otteessa. Nämä piirteet yhdessä sodanvastaisuuden kanssa huomioitiin myös elokuvan vastaanotossa. Mollbergin elokuvan vastaanottoa tutkineiden Kimmo Jokisen ja Maaria Lingon mukaan ennakkomarkkinoinnissa painotettu sodanvastaisuus ilmeni myös sellaisten vastaajien

⁴² Suomen kansallisfilmografia 9 2002, 506; Sihvonen 2010, 30.

⁴³ Honka-Hallila 2002, 514.

⁴⁴ Honka-Hallila 2002, 514.

⁴⁵ Honka-Hallila 2002, 516.

vastauksissa, jotka eivät olleet edes nähneet elokuvaa. Realistisuus ja sodanvastaisuus painottuivat ennakkojulkisuudessa niin paljon, että näistä muodostui valmiiksi tuotettuja merkityksiä yleisölle. Toisaalta valmiiden tulkintojen nostaminen oli välittömästi elokuvan näkemisen jälkeen vastaajille yksinkertaisinta.⁴⁶

Julkisuudessa Mollbergin elokuvaa luonnehdittiin Laineen ohjausta todenmukaisemmaksi versioksi Linnan alkuperäistekstistä. Tämä ajateltiin näkyvän elokuvassa esimerkiksi ”oikean ikäisinä” näyttelijöinä, mutta myös toden tuntua alleviivaavalla käsivarakuvausella. Samanlainen dokumentaarisuuden piirre oli aikanaan liitetty myös Linnan romaaniin ja Laineen elokuvaan, mutta se on ajan myötä hävinnyt tai ainakin haalistunut. Jukka Sihvosen mukaan Laineen versiota voidaan monella tavoin pitää Mollbergin versiota dokumentaarisempaa ja Mollbergin elokuvaa voidaan yhtä lailla kuvata totuudenmukaisemmaksi suhteessa Linnan romaaniin.⁴⁷

Mollbergin *Tuntematon* oli ilmestymisvuotenaan toiseksi suosituin ja koko 1980-luvun neljänneksi katsotuin elokuva. Mollbergin elokuva ei ole kuitenkaan saanut Laineen elokuvan kaltaista asemaa tai näkyvyyttä esimerkiksi televisiossa, jossa sen esitykset ovat jääneet muutamiin kertoihin.⁴⁸

Tuntematon on innoittanut taiteilijoita läpi vuosikymmenten. Eräs 2000-luvulla mielenkiintoa herättänyt kulttuuritapaus oli Kristian Smedsin Kansallisteatteriin itsenäisyyden 90-vuotisjuhlavuodeksi sovittama ja ohjaama näytelmä *Tuntematon sotilas* (2007–2009), joka herätti keskustelua yhteiskuntakritiikillään ja runsailla viittauksilla omaan aikaansa.

Seuraavaksi siirryn esittelemään Väinö Linnaan ja *Tuntemattomaan* kohdistuvaa tutkimustraditiota. *Tuntematon sotilas* -romaanin ja sen vastaanottoa on akateemisessa tutkimuksessa käsitelty paljon. Tunnetuimpiin Linna-tutkijoihin lukeutuvat Nils-Börje Stormbom, Yrjö Varpio ja Jyrki Nummi.⁴⁹ Linnan monitulkintaiseen kirjalliseen tuotantoon on palattu yhä uusien tutkijasukupolvien toimesta. Antti Arnkilin ja Olli Sinivaaran toimittamassa

⁴⁶ Honka-Halila 2002, 518; Jokinen & Linko 1987, 102.

⁴⁷ Sihvonen 2010, 66–67.

⁴⁸ Pajala 2012, 137; Suomen kansallisfilmografia 9 2002, 507.

⁴⁹ Sihvonen 2009, 9; Varpio 2006, 279; 281; Pajunen 2017, 51.

Kirjoituksia Väinö Linnasta (2006) 14 kirjoittajaa tarkastelee Linnaa ja hänen tekstejään eri näkökulmista.

Linnan tekstien lisäksi näistä tehdyt sovitukset, tärkeimpinä ja oman tutkimukseni kannalta relevanteimpina Edvin Laineen (1955) ja Rauni Mollbergin (1985) elokuvasovitukset, ovat olleet tutkijoiden kiinnostuksen kohteena. Elokuvatutkija Jukka Sihvonen on teoksessaan *Idiootti ja samurai. Tuntematon sotilas elokuvana* (2010) käsitellyt Linnan romaania ja kahden ensimmäisen elokuvaversioon yhdistävää ”moniaineksista, muuntautuvaa ja suhteellista Idea” ja näiden suhdetta sotaan.⁵⁰ Sihvosen mukaan Linnan romaani ja Edvin Laineen ohjaama elokuvaversio ovat sotienjälkeisten sukupolvien muistissa sekoittuneet toisiinsa perustavanlaatuisesti, mistä on hyötynyt lähinnä Laineen elokuva. Tämä on nähtävissä myös 2010-luvulla; Linnan ja Laineen esitykset menivät Louhimiehen elokuvan ympärillä käydyssä keskustelussa välillä sekaisin ja suurimmalle osalle ”alkuperäinen *Tuntematon*” oli yhä edelleen Edvin Laineen ohjaama elokuva.

Kimmo Jokinen ja Maaria Linko nostivat tutkimuksensa *Uusi Tuntematon: Rauni Mollbergin ohjaaman Tuntematon sotilas –elokuvan ensi-illan aikainen vastaanotto* (1987) keskiöön Mollbergin ohjaaman *Tuntemattoman sotilaan* (1985) yleisövastaanoton. Jokisen ja Linkon mukaan toisen elokuvaversioon vastaanotossa näkyi selkeästi uuden version vertaaminen tarinan aiempiin kerroksiin, ennen kaikkea Edvin Laineen ohjaamaan elokuvaan (1955).⁵¹ Aiempien tulkintojen tavoin myös Aku Louhimiehen tulkinta vastaanottoineen asettuu tälle samalle jatkumolle. Myös Ari Honka-Halila on pienoisartikkelissaan *Tuttu Tuntematon* käsitellyt Mollbergin elokuvatulkitkaa ennen kaikkea suhteessa edelliseen elokuvaversioon.

Teatteritieteilijä Julia Pajunen on väitöskirjassaan *TULKINTOJEN RISTITULESSA Kristian Smedsin Tuntematon sotilas teatteri- ja mediaesityksenä* (2017) tutkinut Smedsin ohjausta ja tämän vastaanottoa kokonaisuutena, johon vaikuttivat Linnan romaani ja edellisten sovitusten historia. Pajunen tarkasteli myös näytelmän muuttumista teatteritapaukseksi ja kansallisteoksena pidetyn tarinan uudelleenversioinnista syntyneitä säilyttämisen ja uudelleen luomisen välistä problematiikkaa.⁵² Artikkelissa *Performing Memory, Challenging History: Two Adaptations of The Unknown Soldier* (2018) Julia Pajunen ja Hanna Korsberg tarkastelivat

⁵⁰ Sihvonen 2010, Takakansi.

⁵¹ Jokinen & Linko 1987, 102.

⁵² Pajunen 2017, 4.

Smedsin teatteritulkintaa ja Juhana von Baghin ohjaamaa sekä Jussi Moilan käsikirjoittamaa radiokuunnelmaa *Tuntematon sotilas – vuoropuhelu Linnan romaanin kanssa* (2014) suomalaisen sosiaalisen ja poliittisen todellisuuden tuottajina ja sodan muistikulttuurin haastajina erityisesti liittyen kysymyksiin maskuliinisuuden ja väkivallan esittämisen ympärillä. Niin ikään kirjallisuudentutkija Jussi Ojajärvi on artikkelissaan *Yhteiskunnallisen kamppailun näyttämöt. Linnan-Smedsin Tuntematon sotilas ja vastaanotto* (2011) tarkastellut Smedsin näytelmän vastaanottoa ja tulkinnut tätä yhteiskunnallisen kamppailun kautta.

Myös Louhimiehen *Tuntematonta* on jo ehditty tarkastelemaan akateemisen tutkimuksen piirissä ja myös kollektiivisen muistikulttuurin näkökulmasta. Julia Pajunen on artikkelissaan *Mielikuvien markkinoilla: Tuntematon sotilas 2017* (2018) käsitellyt sitä, miten Linnan romaaniin liitetyt mielikuvat ilmenivät elokuvan markkinoinnissa ja tuotannossa. Artikkelissaan Pajunen käsitteli myös *Tuntemattoman* asemaa jatkosodan kollektiivisessa muistamisessa.

Vaikka *Tuntematonta sotilasta*, romaania ja siitä tehtyjä sovituksia sekä näiden vastaanottoa on akateemisessa tutkimuksessa käsitelty paljon, ei aihetta eikä varsinkaan Louhimiehen elokuvan ympärillä käytyä keskustelua, ole juurikaan käsitelty ensisijaisesti menneisyyspolitiikan harjoittamisen ja kulttuurisen muistin rakentumisen kautta.

1.3. Tutkimuksen asemoiminen ja tutkimuskysymykset

Tutkimuksessani tarkastelen Aku Louhimiehen ohjaaman *Tuntemattoman sotilaan* ympärillä käytyä keskustelua menneisyyspolitiikan ja kulttuurisen muistin näkökulmista. Käydyn keskustelun kautta välittyy paitsi näkemyksiä *Tuntemattoman sotilaan*⁵³ asemasta, niin myös laajemmin käsityksiä kulttuurisen muistin luonteesta sekä siitä, miten kulttuurista muistia ylläpidetään ja kuka saa olla tässä prosessissa mukana.

⁵³ Viittaan *Tuntemattomalla sotilaalla* aiheeni kannalta oleellisiin esityksiin eli romaaniin ja elokuvaan, mutta myös laajemmin kaikkien esitysten muodostamaan symboliseen merkitykseen. Kristian Smedsin ohjaamaa *Tuntematon sotilas* -näytelmää teatteri- ja mediaesityksenä tutkinut Julia Pajunen kiteyttää tämän *Tuntemattoman sotilaan* eri tulkintojen kautta luotuun muistirakennelmaan, joka tunnustetaan suomalaisessa kulttuurissa huolimatta siitä, onko teosta luenut vai ei. Pajunen 2017, 12. *Tuntematonta sotilasta* voi luonnehtia myös mielikuvapankiksi, joka ei enää palaudu ainoastaan romaaniin. Sen sijaan siitä voidaan lainata esimerkiksi viitteitä sankaruudesta tai kansallisesta yhtenäisyydestä. Pajunen 2018, 456.

Lähestyn aineistoani menneisyyspoliittisesta näkökulmasta, jolla tarkoitan tässä yhteydessä keskustelussa esitettyjen menneisyyttä koskevien näkemysten ja määritelmien ymmärtämistä poliittisena toimintana. Menneisyyttä koskevilla näkemyksillä ja määritelmillä pyritään muokkaamaan käsitystä nykypäivästä ja tulevaisuudesta. Historian esityksiin kuten historiantutkimukseenkin liittyy näin ollen aina poliittinen aspekti. Se, mitä ja miten muistetaan tai tuodaan menneisyyttä nykypäivään ei ole millään tavoin yksiselitteistä vaan erilaisten näkemysten välistä kamppailua.⁵⁴

Tutkimuksessani käsittelen yhdentyypisen historian esityksen, historiallisen elokuvan, vastaanottoa ja siitä käytyä keskustelua. Vaikka elokuva itsessään on jäsenelty esitys vaikuttaa keskusteluun myös suomalaisen yhteisön kulttuurinen muisti. Koska kyseessä on jatkosodan kaltainen kansallisesti tärkeä aihe ja uusi versio kansallisesti tärkeästä kulttuurituotteesta, historiapolitiikan käsite voi olla liian suppea. Tämän takia käytän tutkimuksessani Jouni Tillin tavoin *menneisyyspolitiikan* käsitettä, sillä se kattaa jäsenellyn esityksen lisäksi kulttuurisen muistin, jota oletan keskustelun argumenttien heijastelevan.

Aineistoni tarkasteleminen menneisyyspoliittisesta näkökulmasta merkitsee käytännössä menneisyyspoliittisen puheen etsimistä ja analysoimista. Menneisyyspoliittisen puheen ymmärrän kaikiksi niiksi tavoiksi, joilla aineistossa viitataan menneisyyteen *Tuntemattoman sotilaan* kautta ja ennen kaikkea määritellään menneisyyttä sekä erityisesti suhtautumista siihen. Laajimmillaan menneisyyspoliittisen puheen voi nähdä ylipäättään menneisyyteen viittaamisena ja siitä puhumisena tai esiin nostamisena. Toisaalta myös vaikeneminen voi tällaisen laajan näkemyksen mukaan olla menneisyyspoliittinen teko. Valitsemani menneisyyspoliittinen näkökulma aineistoon on tutkimukseni potentiaalinen sudenkuoppa, mutta samanaikaisesti myös sen suola.

Tulkitsen tässä kulttuuripolitiikan pro gradu -tutkielmassa kulttuuripolitiikan tieteenalaa laajasti ja ymmärrän Louhimiehen elokuvaa käsittelevän menneisyyspoliittisen puheen viittaavaan yleiseen suomalaisesta kulttuurista käytävään kamppailuun eli olevan luonteeltaan mitä suurimmassa määrin kulttuuripoliittista.

⁵⁴ Tilli 2006, 2; 5.

Pyrin vastaamaan aineistoni pohjalta ja teoreettiseen viitekehykseen nojaten ensisijaisesti kysymykseen:

- 1) Millaisia menneisyyspoliittisia merkityksiä Aku Louhimiehen *Tuntematon sotilas* -elokuvaan liittyvästä keskustelusta nousee esiin?

Tämän lisäksi pyrin vastaamaan myös seuraaviin yleisempiin kysymyksiin:

- 2) Mikä on *Tuntemattoman sotilaan* paikka kulttuurisessa muistissa?
- 3) Miten kulttuurista muistia tuotetaan?

Varsinaisten tutkimuskysymysten lisäksi nostan analyysissäni esille myös pohdintaa siitä, kenen toimesta ja mistä positioista menneisyyspoliittista puhetta tuotetaan. Tämä pohdinta on sisällytetty teemoittain jaoteltuihin alalukuihin.

1.4. Tutkimuksen rakenne

Tutkimukseni lähtee liikkeelle luvusta kaksi teoreettisen taustan tarkastelulla. Tulkitakseni aineistoani menneisyyspoliittisesta näkökulmasta koen tarpeelliseksi esitellä laajasti historian ja muistin monimutkaista suhdetta sekä historian luonnetta ja jatkosodan asemaa suomalaisessa menneisyyskulttuurissa. Muisti on tutkimuksessa usein asetettu vastakkain historian kanssa. Historia voidaan ymmärtää jäsennellyksi esitykseksi menneisyydestä, kun taas muisti voi olla hyvinkin jäsennelemättömässä muodossa, toisaalta taas se voi olla hyvinkin jäsenneiltyä esimerkiksi erilaisten muistiorganisaatioiden toimesta. Historia ja muisti ovat vahvasti sidoksissa toisiinsa ja molemmilla on paikkansa historiakuvien muodostumisessa. Tätä problematiikkaa erittelen alaluvussa 2.1.

Alaluvussa 2.2. käsittelen historiakulttuuria, jota myös Louhimiehen *Tuntematon* ja siitä käyty keskustelu mitä suurimmassa määrin ovat. Käsitteellä voidaan viitata kaikkiin niihin tapoihin, joilla menneisyyttä koskevia mielikuvia ja tietoja tuotetaan, välitetään, esitetään, käytetään ja koetaan. Historiakulttuurista siirryn esittelemään historiapolitiikan ja menneisyyspolitiikan käsitteitä alaluvussa 2.3. Historiapolitiikalla viitataan sellaiseen toimintaan, jossa toimijat pyrkivät määrittelemään yhteisön keskeiset arvot, käsitykset ja symbolit. Historiapolitiikka ja menneisyyspolitiikka ovat tutkimukseni kannalta oleellisia käsitteitä, kuten myös erilaiset menneisyyden merkityksien rakentumistavat.

Historian ja elokuvan suhdetta pohdin alaluvussa 2.4., minkä jälkeen siirryn tarkastelemaan *Tuntemattoman sotilaan* historiallisena näyttämönä toimivaa jatkosotaa historiantutkimuksen näkökulmasta alaluvussa 2.5. Koska historiantutkimus ei yksin tuota historiakuvia, käsittelem jatkosodan roolia myös laajemmilla historian ja muistamisen kentillä alaluvussa 2.6. Viimeisessä alaluvussa 2.7. esittelen Väinö Linnan roolia erilaisten historiakuvien luomisessa ja suhteessa akateemiseen historiantutkimukseen.

Luvussa 3 esittelen tutkimukseni aineistoa sekä sen käyttöön liittyviä eettisiä kysymyksiä ja selostan käyttämäni metodia alaluvuissa 3.1., 3.2. ja 3.3. Tutkimuksessani etsin aineistostani menneisyyspoliittista puhetta teoriaohjautuvan sisältöanalyysin avulla diskurssianalyttisiä työkaluja hyödyntäen.

Neljännessä luvussa siirryn aineistosta nousseisiin menneisyyteen liittyvien merkitysten käsittelyyn. Alaluvussa 4.1. esittelen Louhimiehen elokuvasta käyden keskustelun yleisiä piirteitä, minkä jälkeen käsittelem *Tuntemattoman sotilaan* asemaa kulttuurisessa muistissa alaluvussa 4.2. Alaluvuissa 4.3., 4.4. ja 4.5. esittelen aineistostani nousseet puhetavat, diskurssit, jotka liittyvät *Tuntemattoman* ja kulttuurisen muistin suhteeseen. Olen nimennyt nämä Aleida Assmanin kaanonin koskevien ajatusten inspiroimana *konservatiiviseksi kaanoniksi*, *uudistavaksi kaanoniksi* ja *kyseenalaistavaksi kaanoniksi*. Alaluvussa 4.6. käsittelem historialliseen uskottavuuden eli autenttisuuteen liittyvää puhetta. Alaluku 4.7. tarkastelee *Tuntemattoman* uskottavuutta käsitellyttä puhetta.

Tutkimukseni lopuksi kirjoitan auki johtopäätökset, siitä millaisia menneisyyspoliittisia merkityksiä aineistostani nousee ja mitä tämä kertoo laajemmin kulttuurisen muistin muodostumisesta. Lopuksi pohdin lyhyesti myös tutkimuksestani kumpuavia mahdollisia jatkotutkimusaiheita.

2. TEOREETTINEN JA TULKINNALLINEN TAUSTA: HISTORIAPOLITIIKAN TEORIASTA JATKOSODAN ROOLIIN

2.1. Historian laaja kenttä

Historian luonteesta kirjoittaneen Jorma Kalelan mukaan historia on läsnä arkipäivässä ja yksi välineistä hallita elinympäristöämme. Ilman historiaa elinympäristömme näyttäisi muotoutuneen mielivaltaisesti. Ihmisten toimista jäljelle jääneet rakennukset, patsaat ynnä muut fyysiset artefaktit eivät kuitenkaan sellaisenaan anna tietoa historiasta. Nämä tarvitsevat arkistolähteiden tavoin tuekseen selostuksia ja kertomuksia. Historioitsija Hayden Whiten mukaan historiaa ei ole syytä nähdä todellisuuden peruskivenä vaan narratiivimuodossa olevina konstruktioina, jotka historioitsija on jäsentänyt ja rakentanut kertomukseksi mieleisellään tavalla.⁵⁵

Jorma Kalelan mukaan historian voi ajatella syntyneen vastauksina ihmisen toiminnan jälkien herättämiin kysymyksiin. Historiaksi voidaan silloin määritellä kaikki näitä jälkiä koskevat tulkinnat, mikä tarkoittaa sitä, että kuka tahansa voi esittää ja kirjoittaa historiaa. Historia vastaa kysymykseen, miksi meillä on jäljellä se mitä meillä on, mutta myös kysymykseen siitä, mitä olemme menettäneet. Kaikki historian esitykset ovat tulkintaehdotuksia menneisyyden herättämiin kysymyksiin ja näiden tulkintojen tehtävänä on yhdistää mennyt nykyisyyteen.⁵⁶

Perinteisesti historiantutkijat ovat ajatelleet, että heillä on yksinoikeus tulkita menneisyyttä. Vaikka tämä näkemys on sittemmin karissut, historiantutkijoilla on olemassa tietynlainen erityisasema historian rakentajina. Tätä erityisasemaa voi perustella heidän tehtävällään menneisyyden asiantuntijoina, johon kuuluu historioiden arviointi niiden omien edellytysten mukaisesti. Historioitsijat arvioivat sitä, onko asiat sijoitettu perusteltuun asiansyhteyteen. Jorma Kalelan mukaan historioitsijat ovat ”sääntöjen noudattamista valvovia erotuomareita jokapäiväisen historian kentällä”.⁵⁷ Toisaalta historioitsijat myös osallistuvat aktiivisesti historian yhteiskunnalliseen rakentamiseen tuomalla tähän uusia aineksia tutkimustensa kautta.

⁵⁵ Kalela 2001, 11; White 1973, 2–5.

⁵⁶ Kalela 2001, 11; Grönholm & Sivula 2010, 12.

⁵⁷ Kalela 2010, 41.

Tämä historian yhteiskunnallinen rakentaminen on päättymätön prosessi, jossa menneisyyttä tulkitaan paitsi tutkijoiden niin myös muiden historian esitysten tuottajien toimesta.⁵⁸

Historioitsijat tai muiden esitysten tekijät eivät kuitenkaan tee työtään tyhjiössä, vaan heihin vaikuttavat erilaiset henkilökohtaisen ja kollektiivisen tason historiakuvat ja ennakkoodotukset, jotka muodostavat työn lähtökohdan. Tekijä on aina historian ja yhteiskunnan tuote, jonka sidonnaisuus kulttuuriinsa ja yhteiskuntaansa toteutuu motiivien ja kielen välityksellä. Tekijän taustalla vaikuttaa monia mahdollisesti tiedostamattomia, passiivisia ja julkilausumattomia ennako-oletuksia sekä historiakäsityksistä että historian asemasta ja luonteesta. Historian esitysten tekeminen onkin aina aiempien esitysten kommentointia ja käsitteellistetyn tiedon uudelleenarviointia. Valitessaan tutkimuskohteensa tai esityksensä aiheen tekijä päättää keiden historiakuvia hän alkaa kommentoida.⁵⁹

Kalela jakaa historiakuvien muotoutumisen pääväylät kahteen kokonaisuuteen: historian julkisiin esityksiin ja kansanomaiseen historiaan. Julkisiin esityksiin kuuluvat sekä akateeminen historiantutkimus että esimerkiksi erilaiset romaanit, näytelmät, elokuvat, televisiosarjat, mainokset, musiikkiesitykset ja kuvalliset esitykset. Akateeminen historiantutkimus on vain yksi historiankirjoituksen laji ja muodostaa vain pienen osan historian esityksistä. Suurin osa historian esityksistä saa muotonsa akateemisen historiantutkimuksen ulkopuolella. Kansanomainen historia on puolestaan perinteen historiaulottuvuus eli sellaiset historianäkemykset, jotka siirtyvät puhuttuna ja kerrottuna lähipiirissä. Nämä kaksi historiakuvien pääväylää vaikuttavat jatkuvasti toisiinsa ja ovat tiiviissä vuorovaikutuksessa keskenään. Ne ovat molemmat tapoja, joiden kautta ilmiöt ja asiat luokituvat muistamisen arvoisiksi ja selitystä kaipaaviksi.⁶⁰

Tutkimukseen perustuvat historian esitykset joutuvat kilpailemaan muiden esitysten kanssa huomiosta ja elintilasta. Viihteen ja taiteen tuotteiden tapaiset muut esitykset ovat useimmiten tutkimusta laajemmin tunnettuja. Historian esitykset ovat aina historiallisia, tietyssä ajassa syntyneitä. Historian esitys on itse lopulta jälki menneestä ja vaikuttaa siihen, miten tulevat sukupolvet näkevät menneisyyden. Näiden muutosten avulla voi tarkastella nykyisyyden ja menneisyyden välisiä muutoksia, mutta myös historiatietoisuuden muutosta. Esitys on niin

⁵⁸ Kalela 2010, 40–41.

⁵⁹ Lindroos 2001, 121; Kalela 2001, 13; 16.

⁶⁰ Kalela 2001, 17–19.

ikään jälki tekijänsä arvoista, tavoitteista ja niistä kysymyksistä, joihin tekijä on etsinyt vastauksia. Pertti Grönroosia ja Anna Sivulaa lainaten: ”Historian esitys on tulos erilaisista tulkitsevista operaatioista, kysymyksistä, neuvotteluista, valinnoista, sisään- ja ulossulkemisista sekä epäilyistä ja uskomuksista, jotka ovat saatelleet esityksen tuottamista”.⁶¹ Historioita tuottavat kysymykset ovat aina sidoksissa aikaansa, joten tiedon tarpeen muuttuessa ajan myötä historiaa kirjoitetaan koko ajan uudelleen.⁶²

Historia on monin tavoin sidoksissa muistiin, joka onkin yksi historian peruskäsitteistä. Vaikka muisti käsitteenä viittaa ensisijaisesti yksilön kokemukseen, voidaan käsitettä käyttää myös laajemmin yhteisöistä puhuttaessa. Yksilöllisellä muistilla viitataan yksinkertaisesti siihen, mitä yksittäiset ihmiset muistavat tai kuvittelevat muistavansa. Kollektiivinen muisti tarkoittaa tapoja, joilla laaja ihmisjoukko jakaa tai kuvittelee jakavansa käsityksiä menneisyydestä.⁶³

Historia ja muisti on tutkimuksen kohteina usein asetettu vastakkain. Filosofi Avishai Margalit vertaa näiden suhdetta tieteen ja maalaisjärjen suhteeseen; historia käsitetään systemaattisena ja kriittisenä versiona kollektiivisesta muistista. Modernin ajan kollektiivinen muisti sijoittuu hänen mukaansa kahden navan, historian ja myytin, väliin. Myytti on yhteisön kollektiivinen representaatio, jolla on jonkinlainen sosiaalinen tehtävä ja oma toimintatapansa. Sillä voi olla rooli jokapäiväisen kanssakäymisen säätelijänä ja toisaalta myös yhtenäisyyden ylläpitäjänä ja menneisyyden selittäjänä. Myytillä voidaan viitata esimerkiksi kertomusperinteeseen, klassiseen mytologiaan, yhteiskunnan kollektiiviseen muistiin tai uskontoon liittyviin sosiaalisiin merkityksiin. Margalitin esittämä jako ei tarkoita, että myytit olisivat vain ja ainoastaan symbolisia merkityksiä ja vahvoja tunteita kantavia vääriä uskomuksia tai että historia olisi ainoastaan kovia, tutkittuja faktoja. Kyse on pikemminkin erilaisista maailmankatsomuksista, jotka elävät nykyaikanakin rinnakkain ja perustuvat erilaisille selitysmalleille.⁶⁴

Historia ja muisti voidaan vastakkainasettelun sijaan nähdä eriasteisina muotoina samasta asiasta. Esimerkiksi Jouni Tilli on tulkinnut historian jäsennellyksi kokonaisuudeksi ja konstruktioksi, tutkimuksen avulla työstetyksi narratiiviksi. Muistin hän määrittää yksilön

⁶¹ Grönholm & Sivula 2010, 12.

⁶² Grönholm & Sivula 2010, 12–13; Kalela 2010, 40.

⁶³ Lebow 2006, 11. Nyssönen 2001, 132–133.

⁶⁴ Margalit 2002, 63–64; Peltonen & Stenvall 1991, 8–9.

henkilökohtaiseksi, mahdollisesti hyvinkin jäsenitelemättömäksi alueeksi. Tämä muistin alue, henkilökohtainen menneisyys, voi toisaalta ihmisestä riippuen olla hyvinkin jäsenelty. Muistamisen prosessi jäsentää muistia entisestään. Kollektiivisen muistin erilaisine institutionalisoituine muotoineen Tilli lukee jossain määrin jäseneltyksi kokonaisuudeksi. Jaettu, kollektiivinen muisti voi myös sisältää osia historiasta. Historiankirjoituksessa voidaan hyödyntää monia menneisyyden käsittelyn muotoja, mutta historiankirjoituksen erottaa muistamisen ja menneisyyden käsittelyn prosesseista siinä syntyvä jäsenelty historian esitys.⁶⁵

2.2. Historiakulttuuri

Monet historian merkitykset ovat historian tutkijoiden ulottumattomissa. Tutkimustuloksilla tai aktiivisellakaan yhteiskunnallisella keskustelulla ei voida vaikuttaa kaiken menneisyyteen liittyvän tiedon ja tietoisuuden muodostumiseen. Historiakulttuuri on historiantutkimusta laajempi kokonaisuus, joka kuitenkin sisältää muiden kokonaisuuden osien kanssa vuorovaikutuksessa olevan historiantutkimuksen sektorin.⁶⁶

Tutkijat ovat perinteisesti suhtautuneet penseästi populaariin historiankirjoitukseen. Tästä esimerkkinä mainittakoon erityisesti tutkielman aiheen kannalta kiinnostava Väinö Linnan vuonna 1961 ilmestynyt *Täällä Pohjantähden alla*, joka synnytti tiedeyhteisössä vahvan reaktion. Historiantutkijat Pentti Renvall ja Eino Jutikkala vetosivat lähteisiin ja argumentoivat, että Linnan romaanisarjassa esittämä tulkinta yhteiskunnallisesta kuilusta ja kaunasta oli liioiteltu.⁶⁷

Historiakulttuurin tutkimuksen tavoite ei ole taistella populaareja, muiden kuin tutkijoiden tekemiä historian esityksiä vastaan tai kritisoida näiden tulkintojen paikkansapitävyyttä. Historiakulttuurin avulla voidaan tarkastella laajempaa historiatietoisuutta ja heijastaa tätä tutkimuksen menneisyyskuvaan.⁶⁸ 1980-luvulta lähtien historiakulttuuri ja historiantutkimus ovat lähentyneet toisiaan, kun tutkijat ovat alkaneet tiedostaa myös tutkimuksen ulkopuolisen historiakulttuurin tärkeyden.⁶⁹

⁶⁵ Tilli 2006, 8; 15–16.

⁶⁶ Tilli 2006, 21;

⁶⁷ Salmi 2001, 134–135; Ahonen 2004, 229; Hentilä 2001, 32.

⁶⁸ Salmi 2001, 134–135; Ahonen 2004, 229; Hentilä 2001, 32.

⁶⁹ Tilli 2006, 21; Ahonen 2004, 229.

Historiakulttuurilla viitataan nimenomaan kaikkiin niihin tapoihin, joilla menneisyyttä koskevia mielikuvia ja tietoja tuotetaan, välitetään, esitetään, käytetään ja koetaan. Historiakulttuurin tutkimuksen piirissä ollaan kiinnostuneita siitä, miten menneisyyttä pidetään hengissä kouluopetuksen, museoiden, arkistojen ja näyttelyiden tapaisten välineiden, mutta myös muiden historian esitysten kautta. Myös näistä esityksistä käydyt keskustelut kuuluvat kiinteästi historiakulttuuriin. Historiakulttuurin foorumeilla ei kuitenkaan ainoastaan kohdata menneisyyttä vaan myös tehdään aktiivisesti tiliä sen kanssa.⁷⁰

Historiakulttuuri voidaan tulkita yhteisön kollektiivisen muistin materialisoitumaksi. Perinneyhteisöissä kollektiivinen muisti rakentui, välittyi ja säilyi yhteisön jäsenten välisessä kommunikaatiossa ja muistamisen velvoitteen ansiosta. Suullisen tradition merkityksen murentuessa modernissa yhteiskunnassa, kollektiivista muistia oli alettava institutionalisoida. Tämän seurauksena synnyttiin erilaisia historiakulttuurin tuotteita kuten museoita, juhlapäiviä, historiallisia romaaneja ja elokuvia. Historiakulttuuri ja sen tuotteet ovat historian tutkimusta avoimempia ja valmiimpia laajempaan dialogiin yhteisön kanssa. Ne ovat samalla riippuvaisempia yleisön vastaanotosta: ne säilyvät tai unohtuvat sen mukaan, miten ne tavoittavat yleisön mielet. Niiden voima ei perustu tietoon liittyviin ominaisuuksiin vaan pitemminkin eettis-retorisiin ja esteettisiin kriteereihin.⁷¹

Puhuttaessa tietystä ajanjaksosta tai historiallisesta ilmiöstä voidaan käyttää historiakuva käsitettä. Se on mahdollista ymmärtää kokonaiskäsitykseksi, millainen jokin ajanjakso tai ilmiö oli. Erilaiset historiakulttuurin tuotteet ovat mukana rakentamassa julkisuudessa muotoutuvaa historiakuva. Historia, historiakuva ja historiakulttuuri vaikuttavat historiatietoisuuteen, jolla viitataan ajan ymmärtämiseen menneisyydestä, nykyisyydestä ja tulevaisuudesta rakentuvana jatkumona.⁷²

⁷⁰ Salmi 2001, 134; Grönholm & Sivula 2010, 12–13; Hentilä 2001, 32.

⁷¹ Ahonen 2004, 227–228.

⁷² Sarviaho 2017, 26–27.

2.3. Historiapoliitiikka ja menneisyyspolitiikka

Historiapoliitiikan käsite on monin tavoin päällekkäinen edellä käsitellyn historiakulttuurin käsitteen kanssa. Yksi oleellinen ero on historian käyttöä ohjaavissa intresseissä ja tavoitteissa. Historiakulttuurissa kyse on Seppo Hentilää lainaten ”historian käytön foorumeista ja historiakäsityksissä niiden käyttöä ohjaavista ja aktivoivista arvostuksista”.⁷³

Historiapoliitiikan käsitteen selkeimmät juuret ovat löydettävissä Länsi-Saksasta, jossa alettiin 1980-luvulla käsitellä kansakunnan suhdetta kolmannen valtakunnan juutalaisiin kohdistuneeseen kansanmurhaan julkisten historiakeskustelujen kautta. Näiden tuloksena käyttöön vakiintui käsitteistöä, jonka kautta menneisyysuhteen poliittisuutta, historiapoliitiikkaa ja historian julkista käyttöä voidaan tutkia ja eritellä. Keskustelun taustalla on vuonna 1986 leimahtanut niin sanottu historiakiista (*Historikerstreit*). Länsisaksalainen filosofi Jürgen Habermas arvosteli konservatiivisia historioitsijoita poliittisista motiiveista, kolmannen valtakunnan juutalaisvainojen vähättelystä ja vaatimuksista vapauttaa saksalaiset syyllisyydestä. Kritiikkinsä Habermas tiivistä käsitteeseen historiapoliitiikka (*Geschichtspolitik*), jota hän näki kiistakumppaniensa harjoittavan ja ajavan poliittisia intressejä auktoriteettinsa, ammattitaitonsa, tieteen ja tietojensa avulla. Historian poliittinen käyttö on noussut akateemisen kiinnostuksen kohteeksi myös entisten itäblokin maiden lähihistorian käsittelytapojen kohdalla.⁷⁴

Historian ja politiikan välillä on aina ollut yhteyksiä, vaikkakaan nämä yhteydet eivät ole olleet tiedostettuja. Historiapoliitiikan tarkastelussa tärkeitä painopisteitä ovat historian käyttöä ohjaavat intressit sekä tavoitteet ja sillä viitataan toimintaan, jossa toimijat pyrkivät määrittelemään yhteisön keskeiset arvot, käsitykset ja symbolit. Historiapoliitiikkaa ovat esimerkiksi kiistat kansallisesta historiasta ja siitä kenellä on valta määrittää tätä. Tätä kamppailua käydään julkisuudessa, jossa omat näkemykset pyritään legitimoimaan erilaisin keinoin. Historiapoliitiikkaa on myös sen politisoiminen, mihin kansallista identiteettiä ylipäättään tarvitaan tai mikä menneisyydestä lasketaan historiaksi. Historiapoliitiikkaan liittyy siis historiakulttuuria vahvemmin ja oleellisemmin vallankäyttö. Tiedekentällä historiapoliittinen tutkimus tarkastelee julkisia historiadebatteja ja kiinnittää huomionsa

⁷³ Hentilä 2001, 32–33.

⁷⁴ Hentilä 2001, 27; 31–32.

kaikkeen siihen, mitä menneisyydenhallinta (*Vergangenheitsbewältigung*) kuvaa. 1980-luvun Saksasta periytyvä käsite ei viittaa menneisyyden manipulointiin vaan tarkoittaa avointa menneisyyden kohtaamista ja yritystä tulla sen kanssa toimeen.⁷⁵

Sirkka Ahosen mukaan vasta kollektiivisen muistin institutionaaliset muodot mahdollistivat muistin politiikan harjoittamisen. Kollektiivisen muistin muokkaamisen avulla vallanpitäjät saivat hallittavat samaistumaan yhteisiin poliittisiin päämääriin. Ahonen kuitenkin huomauttaa, ettei kollektiivinen muisti yksiselitteisesti alistu ulkopuolisten tarkoitusten työkaluksi. Kollektiivisella muistilla on yhteisön aitoihin tarpeisiin vastaava funktio ja yhteisöllä mahdollisuus vastustaa muistojen manipulointia sekä tarkistaa näiden sisältöjä ja merkityksiä. Länsimaisissa moderneissa ja sananvapautta arvostavissa yhteiskunnissa on harvoin vain yhtä oikeaa ja virallista historiäkäsitystä. Sen sijaan monet tulkinnat kilpailevat keskenään. Useimmiten voidaan kuitenkin viitata jonkinlaiseen vallitsevaan historiäkäsitykseen. Seppo Hentilä huomauttaa, että myös demokraattisessa yhteiskunnassa vallitseva historiäkäsitys ja valta ovat todennäköisesti sopusoinnussa keskenään.⁷⁶

Ammattihistorioitsijat eivät ole ainoita historiankirjoitusta harjoittavia toimijoita vaan historian voi ottaa aiheekseen kuka tahansa aina yksittäisestä kansalaisesta lähtien. Menneisyys on kaikkien omaisuutta ja jokaiselle tärkeää. Historiankirjoitus ja -tutkimus voidaan tulkita poliittiseksi prosessiksi, jossa kamppaillaan siitä, kenellä tai keillä on valta tulkita menneisyyttä. Historioitsijat ja muiden esitysten tekijät ovat tästä näkökulmasta aina poliittisia toimijoita, jotka osallistuvat keskusteluun menneisyyden tulkinnoista ja tekevät menneisyyspolitiikkaa omien tutkimustensa ja tulkintojensa kautta.⁷⁷

Menneisyysuhde on kiinteä osa poliittista kulttuuria. Sen avulla niin yksilö, yhteisö kuin kansakuntakin voi rakentaa ja muokata identiteettiään ja ymmärrystä itsestään. Menneisyyteen vedotaan julkisessa keskustelussa sekä tietoisesti että tiedostamatta. Kyse on kuitenkin aina vallankäytöstä, kun menneisyyskäsitysten kautta esitetään, mitä ja miten pitäisi muistaa ja mitä unohtaa.⁷⁸

⁷⁵ Tuomioja 2016, 6.; Hentilä 2001, 33; Tilli 2006, 16; 21; Nyssönen 2001, 31.

⁷⁶ Ahonen 2004, 227–228; Hentilä 2001, 30.

⁷⁷ Salmi 1993, 242; Tilli 2006, 18–19.

⁷⁸ Hentilä 2001, 28; Tilli 2006, 16.

2.4. Historia ja elokuva

Tutkielmani käsittelee yhdenlaisen historian esityksen, elokuvan, herättämää julkista keskustelua, joten historian ja elokuvan monimutkaista suhdetta on avattava. Elokuvaa voi tarkastella akateemisen historiantutkimuksen kohteena, mutta se voi olla myös tutkimuksessa lähteen asemassa kertomassa ajasta, jossa se on tehty. Elokuvan voi nähdä myös historiallisena kertomuksena, jolloin sitä tarkastellaan yhtenä historian esityksenä muiden joukossa. Tutkielmassani käsittelem historian ja elokuvan suhdetta juuri tämän viimeisen näkökulman kautta. Esittelen kuitenkin lyhyesti myös muita lähestymistapoja, sillä olen tutkimuksessani kiinnostunut nimenomaan erilaisista menneisyyteen liittyvistä käsityksistä, jotka nousevat esiin *Tuntemattoman sotilas* -elokuvan kautta. Elokuvan ja historian suhde ja erilaiset näkemykset tästä ovat siis mitä suurimmissa määrin tutkimukseni keskiössä.⁷⁹

Historian esityksistä elokuva ja erityisesti historiallinen elokuva ovat aikanaan herättäneet närkästystä historiantutkijoiden keskuudessa. Historiaa kuvaavana kerrontavälineenä elokuva tiedostettiin vasta vuosikymmeniä keksimisensä jälkeen 1920-luvulla, mutta historiallisesti merkittävänä pidettiin aluksi ainoastaan uutis- ja dokumenttiaineistoa. Elokuvaa arvostettiin tutkimuksen piirissä ennen kaikkea sen todellisuutta taltioivan funktion takia.⁸⁰

1960-luvulla historioitsijat kiinnostuivat audiovisuaalisesta materiaalista tutkimuksen kohteena toden teolla. Ranskalainen historioitsija ja elokuvakriitikko Pierre Sorlin on arvellut muutoksen syyksi television läpimurtoa. Historiallisen dokumenttiaineiston esittäminen oli television alkuaikoina edullinen tapa täyttää ruutu-aikaa. Samanaikaisesti todellisuuden tallentamisen ja esittämisen tempo muuttui yhä nopeatahtisemmaksi ja mahdollisti erilaisten näkökulmien esille nostamisen. Verrattuna kirjallisiin lähteisiin, joihin historioitsijoilla perinteisesti oli ollut jonkintasoinen monopoliasema, nopealla tahdilla lisääntyvä audiovisuaalinen aineisto laajensi käyttäjiensä, tutkijoidensa ja levittäjiensä määrää. Tällä tavoin myös historioitsijoiden oli otettava audiovisuaalinen materiaali huomioon yhtenä akateemisen historiantutkimuksen lähteenä.⁸¹

⁷⁹ Esimerkiksi Hannu Salmen teoksen *Elokuva ja historia* (1993) sisältö perustuu tämänkaltaiselle kolmen näkökulman jaottelulle elokuvan ja historian suhteesta.

⁸⁰ Salmi 2001, 136.

⁸¹ Sorlin 2001, 25–27.

Joidenkin tutkijoiden mukaan käsite historiallinen elokuva on liian suppea kattamaan koko erilaisten historiallisten elokuvien laajan joukon. Täysin puhtaana elokuvan lajityyppinä eli genrenä kaikki tutkijat eivät suostu historiallista elokuvaa pitämään, sillä se ei täytä kaikkia genren ehtoja. Genren käsite liittyy elokuvainstituutioon ja sen tehtävänä on ollut säädellä elokuvan tuotantoa ja vastaanottoa. Genretutkimuksella on pyritty selittämään kaikki elokuvaprosessin eri puolet. Tietyn lajityypin leimalla elokuvaa on voitu markkinoida tietynlaiselle yleisölle ja samalla se on ollut tae laadusta, ohjannut yleisön odotuksia ja elokuvan tulkintaa tiettyyn suuntaan. Tämän lisäksi genret vahvistavat olemassa olevia todellisuudentulkintoja ja auttavat kulttuurisen konsensuksen tavoittelussa.⁸²

Vaikka *Tuntematon* sijoittuu sotaelokuvan genreen ja noudattaakin pitkälle sen konventioita, on tässä yhteydessä kuitenkin mielekäästä tarkastella sitä historiallisen elokuvan lajityypin problematiikan kautta. Jokaisella lajityypillä on omat kriteerinsä, minkä takia yhtäläisten kaikkia genrejä koskevien kriteerien listaaminen on käytännössä mahdotonta. Yleisimmin lajityypeistä on kuitenkin löydettävissä esimerkiksi tietynlaisia kerronta- tai käsittelytapoja, tyylejä tai kuvastoa, jotka yhdistävät lajityypin edustajiksi laskettavia elokuvia. Historiallinen elokuva on poikkeus lajityyppien seassa, sillä sen kriteeriksi riittää sijoittuminen menneisyyteen. Tämä menneisyyteen sijoittuminen voidaan tehdä katsojalle selväksi kertomalla aika ja paikka tai elokuva voi käsitellä yhteiseen kulttuuriperimään kuuluvaa aihetta, jolloin aika- ja paikkakoordinaattien antaminen ei välttämättä ole tarpeellista.⁸³ Historiallinen elokuva eroaa muista lajityypeistä myös siinä, että se perustuu sekä muiden lajityyppien tapaan elokuvalliselle kerronnalle että vain sille tyypillisesti historiallisen kerronnan säännöille. Historiallisilla elokuvilla on siis oma kielensä.⁸⁴

Yhdysvaltalainen historioitsija Robert A. Rosenstone kirjoittaa historiallisen elokuvan genren sijaan historiallisten elokuvien joukosta, joka voidaan jakaa vielä omiksi alakategorioikseen. Yleisin tapa ymmärtää historiallinen elokuva on Rosenstone mukaan ajatella historia kankaalla esitettävänä draamana, mutta tämän lisäksi historiallisella elokuvalla voidaan viitata historiaan dokumenttina tai historiaan avantgardistisena kokeiluna, joka voi sisältää niin draamallista kuin dokumentaaristakin kerrontaa. Historia dokumenttina viittaa ennen kaikkea historiaa

⁸² Altman 2002, 27; Sedergren 2002, Sivunumeriomaton. Genrejen luonteesta ja genretutkimuksen perinteestä on kirjoittanut kokoavasti esimerkiksi elokuva- ja kirjallisuudentutkija Rick Altman (2002).

⁸³ Salmi 1993, 213–215.

⁸⁴ Gynn 2006, 141.

käsitteleviin dokumenttielokuviin, jotka tosin ovat lajityyppinä draamaa uudempi ilmiö. Johtuen dokumenttielokuvan tavasta esittää asiat ”faktoina” historiantutkimuksessa käytetyn kirjallisen muodon tapaan, ovat tutkijat perinteisesti luottaneet tähän historiallista draamaa enemmän. Hannu Salmi viittaa kyseiseen dokumenttielokuvien kuvaustapaan historiantutkimuksen luomana ”todenmukaisena” viitekehysenä.⁸⁵

Historiallinen draama jakautuu kahteen kategoriaan. Historiallinen draama voi perustua oikeaan henkilöön tai tapahtumaan, mutta se voi kuvata myös täysin fiktiivisiä henkilöitä ja tapahtumia historiallisessa ympäristössä. Nämä kategoriat voivat myös sekoittua, kun fiktiivisiä ja oikeita henkilöitä esiintyy samassa elokuvassa. Väinö Linnan romaani, johon elokuva perustuu, on saanut vaikutteita Linnan omista sotakokemuksista, mutta se ei yksiselitteisesti perustu oikeisiin henkilöihin ja tilanteisiin.⁸⁶

Historian ja elokuvan suhteeseen on kytköksissä myös kulttuurinen muisti, jota historiallinen elokuva on vahvasti mukana ylläpitämässä ja muokkaamassa. Visuaalisuudella pelaava elokuva on monien historioitsijoiden mukaan usein jopa tapahtumien yhteydessä syntyneitä lähteitä tai akateemista tutkimusta suuremmassa roolissa siinä, miten menneisyyttä hahmotetaan. Elokuvantekijöiden valinnoista syntyvät historian esitykset jäävät elämään kulttuuriseen muistiin tietyn tapahtuman, aikakauden tai kehityskulun keskeisimpinä kuvina.⁸⁷

Muistinkaltaisuus on oleellinen osa populaaria historiakuvausta, jota hallitsee yksilöhistoriallisuus. Yksilön subjektiivisen kokemuksen ja muistin kautta kerrotaan yleisempää tarinaa. Historiallisissa romaaneissa ja sittemmin elokuvissa on painotettu kokevan ja tuntevan yksilön näkökulmaa menneeseen enemmän kuin historiantutkimuksessa.⁸⁸

2.5. Jatkosota historiantutkimuksessa

Tässä alaluvussa käyn läpi jatkosotaan liittyvää historiantutkimusta tiivistetysti aina 1940-luvulta tähän päivään saakka. Kerrostuneet tulkinnat jatkosodasta kytkeytyvät erottamattomasti

⁸⁵ Rosenstone 2001, 52–53; Salmi 1993, 213.

⁸⁶ Rosenstone 2001, 53. Linnan kokemuksista esim. Varpio 2006, 270–271.

⁸⁷ Gynn 2006, 165

⁸⁸ Salmi 2001, 139.

Tuntemattomasta sotilaasta romaanin ja aiempien elokuvaversioiden kohdalla käytyyn sekä Louhimiehen version 2010-luvulla käytävään keskusteluun.

Suomalaiseen historiantutkimukseen on juurtunut syvälle ajatus suomalaisesta erityisyydestä; vuosien 1939–1945 historia ymmärretään kansallisessa kontekstissa, erityisenä ja erillisenä muualla maailmassa käydystä maailmansodasta ja poliittisista tapahtumista. Historiantutkimus on ollut itse pitkälti luomassa tätä ajatusta. Yhtenä kantavana aiheena keskustelussa on ollut Suomen rooli ja sodan syttymiseen johtaneet syyt. Ville Kivimäen suomalaisiksi *Historikerstreitiksi* tituleeraaman väittelyn rintamalinjat kulkevat suhteessa Suomen rooliin sodassa: aktiivisena toimijana ja Natsi-Saksan rinnalle hakeutujana *versus* passiivisena uhrina, ajopuuna maailmansodan aallokossa suurvaltojen välissä. Tämä keskustelu on jatkunut erilaisissa muodoissa tähän päivään saakka. Nykyinen *suuri kertomus* Suomen sodista on saanut muotonsa 1980-luvun lopulta ja erityisesti 1990-luvulta lähtien. Historiallista kehityskulkua on alettu juhliä kansakunnan voittona ja ymmärtää se luonteeltaan vaihtoehdottomana ja deterministisenä. Tasapainoinen kuva Suomen toisen maailmansodan aikaisesta historiasta vaatii kuitenkin myös historian vaikeampien puolien tutkimista ja esille tuomista.⁸⁹

Jatkosodan jälkeen sodan taustojen selvittäminen alkoi julkisuudessa ennen kaikkea sotasyllisyysprosessina vuosina 1945–1946. Liittoutuneiden valvontakomissio vaati Moskovan välirauhansopimuksen 13. artiklan mukaisesti sotasyllisten tuomitsemista, minkä lisäksi se vaati jatkosodan alun syiden selvittämistä. Selvitystyötä varten Suomen hallitus asetti alkuvuodesta 1945 niin sanotun Eirik Hornborgin komitean, joka sai mietintönsä valmiiksi jo kesällä 1945.⁹⁰

Mietinnössään komitea syytti sodanaikaista ulkopoliittista johtoa passiivisuudesta ja fatalismista. Jouni Tillin mukaan mietinnössä ilmaistiin ensimmäistä kertaa suomalaista historiantutkimusta sittemmin kovasti jakanut ja puhututtanut ajatus Suomesta ajopuuna sodanaikaisten virtausten aallokossa. Sodanaikainen johto ei mietinnön mukaan ollut tehnyt

⁸⁹ Kivimäki 2012b, 3–4; 13. Käyn tässä läpi toista maailmansotaa käsittelevää suomalaista historiantutkimusta ainoastaan tiivistetysti ja suurten linjojen osalta, mikä ei täysin anna oikeutta monimutkaisille kehityskuluille. Ville Kivimäki on esitellyt kattavasti Suomen sotia käsittelevää bibliografiaa ja siihen liittyvää problematiikkaa esipuheessaan *Introduction: Three wars and their epitaphs* teoksessa *Finland in World War II. History, Memory, Interpretations* (2012).

⁹⁰ Tilli 2006, 51; Manninen 1990, 319; Soikkanen 2005, 27.

kaikkeansa sotaan joutumisen estämiseksi. Hornborgin komitean mietintö oli salainen, joten sen vaikutus yleiseen mielipiteeseen ei ollut suoraa. Mietintö vaikutti enemmänkin epäsuorasti, historian tutkimuksen kautta.⁹¹ Kahdeksan sotasyllisen tuomitsemisesta huolimatta maata ja puolustusvoimia johtivat sodan jälkeenkin pitkälti samat henkilöt kuin sotavuosina.⁹²

Tappiollisen sodan jälkeen ja sodan syyllisten etsimisen yhteydessä akateeminen historian tutkimus ei säästynyt kritiikiltä. Myös itsereflektiota harjoitettiin tieteenalan sisällä. Historiantutkimus oli ollut osa sitä kansallista ajattelumaailmaa, jonka ajateltiin kärjistäneen suhteita Neuvostoliittoon. Sodan jälkeen vahvan aseman saanut kommunistinen liike tuomitsi suomalaiskansalliset, suursuomalaiset ja yleisesti oikeistolaisina pitämänsä ilmiöt. Historiantutkimuksen sisäinen itsetutkiskelu näkyi muun muassa uusien yleisesitysten muodossa. Esimerkiksi historioitsija Pentti Renvall julkaisi vuonna 1945 artikkelin *Historiantutkimuksemme tie*, jossa hän peräänkuulutti paitsi metodologisia uudistuksia myös kääntymistä suuren yleisön puoleen. Murroskohdassa historia tieteenalana oli siihen liitetystä pysyvyyden määreistä huolimatta näyttäytynyt epävarmana. Historioitsija Päiviö Tommila tulkitsee historian yhteiskunnallisen aseman laskeneen sotavuosien jälkeen, mikä selittyy ennen kaikkea historian tutkimuksen antamalla väärillä ennusteilla ennen sotaa. Tieteenalan menetettyään luotettavuusarvoaan ja kansallisten arvojen muututtua epäsuosituiksi historian asema kansakunnan perusteiden lujittajana heikkeni ja siirtyi sodan jälkeen yhä enemmän yhteiskuntatieteille.⁹³

Talvi- ja jatkosotatulkintoja alkoi ilmestyä pian rauhan tultua. Ensimmäiset tarinat olivat sotaan osallistuneiden upseereiden kirjoittamia perinteisiä sotahistoriallisia kuvauksia ja perustuivat pitkälti henkilökohtaisiin muistoihin ja näkökulmiin. Keskittyminen puhtaasti operaatiollisiin seikkoihin säästi vaikeampien poliittisten ja ideologisten puolien käsittelemiseltä, vaikkakin julkaisuissa avoimesti esitettiin jatkosodan johtuneen Neuvostoliiton aggressiivisuudesta. 1950-luvun alussa julkaistut Mannerheimin muistelmat, samoin kuin sodanaikaisten johtavien poliitikkojen muistelmat puolustelivat sodanaikaista politiikkaa ja tehtyjä päätöksiä. Ville Kivimäen mukaan sodanjälkeinen virallinen historia toisen maailmansodan ajasta kirjoitettiin Suomen armeijan valvonnassa ja keskittyi ennen kaikkea sotaoperaatioihin ja organisaatioon jättäen poliittisen puolen vähemmälle huomiolle.

⁹¹ Soikkanen 2005, 27–28; Tilli 2006, 53.

⁹² Kivimäki 2012b, 3.

⁹³ Tommila 1989, 201–202; 211.

Sotien puolustuksellista luonnetta ei teoksissa kiistetty eikä kriittisille moraalipohdinnoille koettu tarvetta. Toisaalta jonkinasteista varovaisuutta tuli kuitenkin harjoittaa, olihan liittoutuneiden valvontakomissio poistunut maasta vasta vuonna 1947.⁹⁴

Ensimmäinen varsinainen historioitsijan tekemä tulkinta jatkosodasta julkaistiin vuonna 1948, kuitenkin Suomen sijaan New Yorkissa. Professori Arvi Korhonen teki yhteenvedon *Finland in the World War II* sotasyllisten puolustuksen näkökulmasta ja kieltäen esimerkiksi Suomen yhteistyön Saksan kanssa, jättäen kuitenkin esittämättä useita asioita, joista hän selvästi oli tietoinen. Kotimaassa Korhonen julkaisi 1949 yhdessä muiden historioitsijoiden kanssa *Suomen historian käsikirjan*, joka tarjosi nationalistisen kuvan Suomen menneisyydestä. Varsinaisesti keskustelu Suomen roolista jatkosodasta roihahti 1950-luvun loppupuolella, kun amerikkalainen Charles Lundin julkaisi teoksen *Finland in the Second World War* (1957), joka käännettiin pian myös suomeksi ja ruotsiksi. Lundinin mukaan Suomi oli hakeutunut tietoisesti sotaan kansallissosialistisen Saksan rinnalle. Teos herätti laajaa vastustusta Suomessa ja innoitti valtavasti suomalaista ja ulkomaista tutkimusta ja kirjallisuutta aiheesta.⁹⁵

Suomalaisten motiiveja puolusti Arvi Korhonen, vuonna 1961 ilmestyneellä teoksellaan *Barbarossasuunnitelma ja Suomi. Jatkosodan synty*. Teoksessa Suomen kuvattiin ajautuneen ajopuun lailla sotaan. Jatkosota oli Korhosen mukaan maailmansodasta irrallinen erillissota, jota käytiin Saksan rinnalla muttei sen liittolaisena.⁹⁶

1960-luvun puolivälissä ilmestyi taas ulkomaista tutkimusta, kun amerikkalainen Earl F. Ziemke, englantilainen Anthony Upton ja amerikkalainen Hans Peter Crosby jatkoivat Lundinin työtä. Crosby on saanut jälkimaineen ajopuun upottajana. Hänen mukaansa Suomi hankkiutui aktiivisena toimijana tarkoituksellisesti Saksan rinnalla sotaan, joka nähtiin parhaana mahdollisena ratkaisuna silloisissa olosuhteissa. Suomalaisen historian tutkimuksen eteenpäinviemiseksi tarvittiin ennakkoluuloista vapaita, ulkomaisia tutkijoita ennen kuin jatkosodasta voitiin esittää yleisesti hyväksytystä *virallisesta* kannasta eroavia tulkintoja.

⁹⁴ Tilli 2006, 51; Kivimäki 2012b, 9–13. Sotahistoriallisen tutkimuslaitoksen sotahistoriallinen toimisto julkaisi vuosina 1951–1965 11-osaisen *Suomen sota 1941–1945* -teoksen, joka keskittyi pääosin sotilaallisten toimien yksityiskohtaiseen esittämiseen. Kivimäki 2012b, 10–13.

⁹⁵ Soikkanen 2005, 29; 32–33; Kinnunen & Jokisipilä 2012, 440; Tommila 1989, 229.

⁹⁶ Myös esimerkiksi Tuomo Polvisen tutkimus vuodelta 1964 tuki Korhosen näkemyksiä. Kivimäki 2012b, 13–14.

Suomalaisten historioitsijoiden keskuudessa vastaanotto ei ollut järin innostunut; ulkomaalaisia tutkijoita syytettiin näiden kyvyttömyydestä ymmärtää Suomen historian erityispiirteitä.⁹⁷

Kiihkeä keskustelu jatkosodan syistä kuului 1950- ja 1960-lukujen taitteessa päivänpolitiikkaan, jossa vaikuttavista henkilöistä monet olivat olleet itse mukana tekemässä politiikkaa sodan aikana. Suhtautumisessa historiaan vaikutti myös Paasikiven-Kekkonen linja. Ville Kivimäen mukaan keskustelu Suomen roolista herätti laajaa kiinnostusta myös akateemisten piirien ulkopuolella. Aihepiiri oli suomalaisen itseymmärryksen ytimessä, osuihan se suoraan sotakokemusten ja muistojen sekä sodanjälkeiseen muuttuneeseen poliittisen tilanteen keskiöön.⁹⁸

Aiheen ajankohtaisuudesta ja laajasta keskustelusta huolimatta tieteellistä tutkimusta ei juurikaan julkaistu 1960-luvulla. Lähes ainoana poikkeuksena oli Mauno Jokipiin suomalaisia SS-miehiä käsittelevä teos *Panttipataljoona: suomalaisen SS-pataljoonan historia* (1968). 1970-luvulla jatkosotaan tartuttiin laajemmin tutkimuksenkin piirissä. Määrittävä näkökulmana olivat suuret poliittiset linjat ja ennen kaikkea sodanaikainen ulkopoliittikka ja Suomen vaihtoehdot aktiivisena toimijana.⁹⁹ Vuonna 1977 Mauno Jokipii julkaisi kaksiosaisen artikkelin, jossa hän painotti suomalaisten johtomiesten aktiivista roolia. Koskivenevertausta käyttänyt Jokipii sai pian vastineen Ohto Mannisen kynästä. Manninen oli eri mieltä suomalaisten vaikutusmahdollisuuksista Barbarossa-suunnitelman toteuttamisessa ja vei tulkintaa takaisin ajopuun suuntaan. Historioitsija Timo Soikkasen mukaan käyty dialogi toi pohjan uudelle synteessille, joka oli mukana ratkaisemassa suomalaisen historian tutkimuksen kansallista traumaa.¹⁰⁰

Ruotsalainen Per G. Andreen julkaisi 1980 tutkimuksen *Finland i brännpunkten*, jossa hän esitti tulkinnan revanssiteoriasta. Hänen mukaansa Suomi tahtoi sotaa ja sen avulla laajentaa maa-alueitaan Suur-Suomeksi. 1980-luvulla sotaan liittyneet jännitteet alkoivat kotimaisen tutkimuksen kentällä hälvetä. 1980-luvun lopulla Mauno Jokipii julkaisi laajaan lähdeaineistoon perustuvan ja aiempaa keskustelua yhdistelleen *Jatkosodan synty* (1987). Teoksessa Jokipii perusteli Suomen aloittaneen yhteistyön Saksan kanssa tietoisesti ja omasta

⁹⁷ Soikkanen 2005, 34; Tommila 1989, 229; Tilli 2006, 64; Kivimäki 2012b, 14–15.

⁹⁸ Soikkanen 2005, 34–35; Kivimäki 2012b, 14.

⁹⁹ Kivimäki 2012b, 15.

¹⁰⁰ Tommila 1989, 229; Soikkanen 2005, 39–40; Kivimäki 2012b, 16.

tahdostaan talvisodan kokemusten perusteella. Timo Soikkasen mukaan yleinen kuva jatkosodan sytymissyistä oli yhtenäisimmillään Jokipiin teoksen ilmestyttyä. Tämän jälkeen kuva on kylmän sodan päättymisen myötä rakoillut.¹⁰¹

1970–1980-lukujen vaihteessa suomalainen toisen maailmansodan tutkimus laajeni poliittisen historian suurien linjojen ohi myös uusille tutkimusalueille, kun tutkimuksessa alettiin kiinnostua esimerkiksi Suomen omista sodanaikaisista tavoitteista, Suur-Suomesta ja Itä-Karjalan miehitysjästä. Perinteisten sotahistoriallisen ja poliittisen historian painotusten rinnalle nousivat sosiaaliset, taloudelliset ja kulttuuriset näkökulmat sotaan ja sota-aikaan. Keskustelu erillissodasta oli pitkään jättänyt varjoonsa sodan muiden piirteiden tutkimisen. 1970-luvulta alkaen suomalainen toista maailmansotaa käsittelevä historiantutkimus on pystynyt rakentamaan yhä monipuolisempaa kuvaa sota-ajasta. Tavalliset ihmiset mahdutettiin mukaan Suomen sotien suureen kertomukseen.¹⁰²

1970–1980-lukujen vaihdetta voidaan luonnehtia myös lisääntyneen itsereflektion kaudeksi, joka oli seurausta tutkimukseen viiveellä vaikuttaneista vasemmistolaisista aatteista, mutta myös lännessä tutkimuksen piiriin ja laajempaan keskusteluun nousseesta holokaustin käsittelemisestä. Suomen rooli juutalaisten kansanmurhassa nousi suomalaisessa tutkimuksessa tarkastelun kohteeksi, samoin sotaa edeltävä ja sen aikainen muukalaisvihamielisyys ja rasismi, jotka ilmenivät erityisesti venäläisvihamielisytenä.¹⁰³

Neuvostoliiton hajottua 1991 poliittinen konteksti muuttui, vaikka historiantutkimus ei suoranaisesti ollut sensuroinut itseään aikaisemminkaan. Keskustelu liittyi laajempaan reflektointiin suomettumisesta ja suhteesta itäiseen naapuriin. Vapaampi ilmapiiri 1980-luvun lopulla mahdollisti vähemmän varovaisten tulkintojen esittämisen ja uusisänmaallisen lähestymistavan myöhemmin 1990-luvulla. Uusisänmaallinen lähestymistapa näkyi tutkimuksen sijaan ennen kaikkea populaarimmissa historian esityksissä. Maineen palauttavalle historiankirjoitukselle oli kysyntää, niin myös teoille. Valtiovalta esittikin sotasyllisiksi tuomittujen omaisille julkisen anteeksipyyntöön vuonna 1994. 1980-luvun lopulta lähtien julkaistiin suuri määrä biografioita, jotka käsitelivät ylintä sodanjohtoa.¹⁰⁴

¹⁰¹ Soikkanen 2005, 40–41; 44; Kinnunen & Jokisipilä, 2012 451; Kivimäki 2012b, 16

¹⁰² Kivimäki 2012b, 16–19. Ensimmäinen sodan sosiaalishistoriaa laajasti esittelevä historia *Kansakunta sodassa* ilmestyi kolmessa osassa 1989–1992. Teoksen näkökulma oli vahvasti kansallinen. Kivimäki 2012b, 17–18.

¹⁰³ Kivimäki 2012b, 18–19.

¹⁰⁴ Kivimäki 2012b, 20–22; Soikkanen 2005, 42.

1990-luvulla kiinnostuttiin tutkimuksen parissa ja laajemmalla historian kentällä jatkosodan sijaan talvisodasta, joka sankarillisena kertomuksena vailla jatkosodan vaikeaa painolastia sopi erinomaisesti kansalliseen narratiiviin. Niinikään kesän 1944 Neuvostoliiton suurhyökkäyksen aikaiset taistelut, ”torjuntavoitot”, antoivat aihetta ylpeyteen ja olivat todiste kansallisesta selviytymisestä.¹⁰⁵

Jatkosodan vaikeat puolet eivät 1990-luvun kansallisessa hypessä unohtuneet; 1990-luvulla katse käännettiin esimerkiksi rintamakarkureihin ja rintamalla suoritettuihin teloituksiin yhdistelemällä uudella tavalla perinteistä sotahistoriaa ja mikrohistoriallisia tasoja. Myös Suomen rooli ja jatkosodan luonne puhuttivat edelleen. Esimerkiksi sotahistorioitsija Ohto Manninen on viime vuosikymmenten aikana julkaissut paljon tutkimusta, jossa on esittänyt todisteita erillissotateesin ja Suomen sodanaikaisen johdon päätösten puolesta.¹⁰⁶

Suomen ja Saksan suhteet päättyivät 2000-luvun ensimmäisellä vuosikymmenellä huomion keskiöön Markku Jokisipilän, Michael Jonaksen ja Oula Silvennoisen väitöskirjojen myötä, jotka toivat paljon lisätietoa maiden suhteista. Elina Sanan tietokirja *Luovutetut Suomesta* Natsi-Saksaan luovutetuista kahdeksasta juutalaisesta herätti paljon keskustelua, mikä johti Kansallisarkiston sodanaikaisia karkotuksia ja sotavankikuolemia käsittelevään tutkimusprojektiin. Kylmän sodan aikana aiheena poliittisesti tulenarka suomalaisten sotavankien kohtelu herätti tutkimuksellista kiinnostusta.¹⁰⁷

Ville Kivimäen mukaan 1990- ja 2000-luvulla akateeminen tutkimuksessa on nähty yhä uusien tutkimusten nousu poliittisten ja sotilaallisten kysymysten ympärillä. Yleisesti toista maailmansotaa käsittelevissä historian esityksissä on ollut nähtävissä kahdenlaista kehitystä: populaarit esitykset ovat ylläpitäneet patrioottista perintöä, kun taas akateeminen tutkimus on pyrkinyt murtamaan toiseen maailmansotaan liitettyjä idealisoituja ja glorifioituja myyttejä kriittisillä näkemyksillä. Kumpikin kehityskulku on tiukasti kiinnittynyt kansalliseen viitekehykseen ja syvimpänä kysymyksenä on ollut Suomen historia kansakuntana.¹⁰⁸

¹⁰⁵ Kivimäki 2012b, 20–23.

¹⁰⁶ Kivimäki 2012b, 21–24.

¹⁰⁷ Kivimäki 2012b, 25–28.

¹⁰⁸ Kivimäki 2012b, 28.

Sota-ajan narratiivi oli pitkään miesten. Kansakunnan kamppailu vertautui miesten kamppailuun ja jätti naiset ja lapset tutkimuksen tarkastelun ulkopuolelle. 1990-luvulta lähtien tutkimuksessa alettiin ottaa huomioon myös naiset aktiivisina sodanaikaisina toimijoina samoin kuin arjen historia, joka valotti uusia puolia myös elämästä rintamalla. 2000-luvun ensimmäisen vuosikymmenen puolivälistä lähtien ns. uusi sotahistoria ja sodan kulttuurihistoria ovat tehneet tuloaan suomalaiseen historiantutkimukseen. Näitä kahta tutkimusgenreä yhdistää se, etteivät ne ensisijaisesti ole kiinnostuneita sodasta ja sotatapahtumista niiden itsensä vuoksi vaan yhteiskunnallisesta ja kulttuurisesta ilmiöstä, johon sodan kaltainen kriisi tarjoaa uudenlaisen näkökulman. Uusien tutkimusgenrejen ohella myös perinteisempi sotahistoria on alkanut kiinnostua tunteista, kokemuksista ja kulttuurisesta symbolisaatiosta. 2000-luvun puolella tehdyn suomalaisen toista maailmansotaa käsittelevän tutkimuksen joukkoon mahtuu näkökulmia muun muassa mielenterveyteen, seksiin ja päihteisiin. Sodan muistamisesta ja suhteesta muistiin on niin ikään kiinnostuttu viime vuosikymmeninä entistä enemmän laajemman muistibuumin myötä. Niinikään sodanaikaisesta kansakunnasta ja sen symbolisesta rakentamisesta analyysin kohteina on tullut kiinteä osa sotahistoriallista tutkimuskenttää.¹⁰⁹

Huolimatta vahvoista uuspatrioottisista virtauksista, puhtaan kansallinen näkökulma on saanut uusia lähestymistapoja rinnalleen. Samoin perinteinen poliittiseen historiaan ja suuriin linjoihin keskittyvä sotahistoria on moninäkökulmaistunut. Sota-ajalla on merkittävä rooli kansallisella kentällä, jolla määritellään suomalaista identiteettiä. Tämän takia nykyinen sotahistoriallinen tutkimus ottaa yhtä lailla kantaa tämän hetkiseen suomalaiseen identiteettiin kuin historiallisiin kehityskulkuihinkin.¹¹⁰

2.6. Jatkosota laajemmilla historian ja muistin kentillä

Historiantutkimuksen lisäksi Suomen vuosien 1939–1945 sotia on käyty läpi ahkerasti myös muiden historian esitysten muodossa ja muistamisen kulttuurissa niin kollektiivisella kuin

¹⁰⁹ Sundholm 2007, 116; Tepora 2011, 20–21; Kivimäki 2012b, 28–29; 35–36. Esimerkkejä 2000-luvun uusista näkökulmista sotahistoriaan muun muassa Sari en ja Jenni Kirveen toimittama *Ruma sota – talvi- ja jatkosodan vaiettu historia* (2008), Ville Kivimäen *Murtuneet mielet. Taistelu suomalaisten hermoista 1939–1945* (2013), Sari Näreen *Sota ja seksi* (2016). Tuomas Tepora tarkasteli väitöskirjassaan *Lippu, uhri, kansakunta: ryhmäkokemukset ja -rajat Suomessa 1917–1945* (2011) muun muassa lippua symbolina ja kansakuntaan liittyvää uhriajattelua.

¹¹⁰ Kivimäki 2012b, 38–39.

yksityisemmälläkin tasolla.¹¹¹ 2000-luvun suomalaiset pitävät menneisyyttä merkityksellisenä ja harrastavat kansainvälisesti vertailtuna paljon historiaa. Läheinen suhde menneisyyden kanssa tarjoaa Suomessa paljon tilaa historian käytölle arjessa, minkä takia historia on säännöllisesti esillä julkisissa keskusteluissa, mutta myös esimerkiksi kielen tasolla erilaisina vertauskuvina.¹¹²

Sisällissodan lisäksi yhdeksi Suomen historian traumaattisimmista tapahtumista voidaan pitää Neuvostoliitolle hävittyä jatkosotaa (1941–1944). Talvisota on tulkittu sankarilliseksi puolustustaisteluksi, kun taas hyökkäyssotana ja Saksan rinnalla käytyyn jatkosotaan liittyy hyvin ristiriitaisia tunteita suomalaisessa kollektiivisessä tietoisuudessa yhä edelleen. Sotajalla on merkittävä rooli suomalaisessa itseymmärryksessä, mikä ei ole kansainvälisesti verrattuna mitenkään ainutlaatuista. Tuomas Teporan mukaan sotaan liittyvät identiteettien rakennuspalikat ovat nationalismien ahkerassa käytössä: ”Ne tekevät lineaarisesti etenevään arkeen ajattomia poikkeamia; sodista tulee Tapahtumia ja Tarinoita, jotka muistin poliittiset toimijat, kuten valtio, julkinen sana ja monet yhteiskunnan sisäiset ryhmät jälkikäteen sitouttavat osaksi koherenttia kertomusta”.¹¹³

Sotia seuranneena jälleenrakentamisen kautena uudelleen rakennettiin paitsi tuhoutuneita rakennuksia ja yhteiskuntaa laajemmin niin myös vallitsevia aatteita ja käsityksiä lähihistoriasta. Historian murroskohdissa vanhat käsitykset ja näkemykset muuttuvat tai niitä tietoisesti muutetaan. Suomalaisen omakuvan murroskohdat, joihin voidaan laskea vuosisadan vaihe ja sodanjälkeiset vuodet, sisälsivät sekä ulkoisten että sisäisten voimasuhteiden muutoksia. Aiemmin kielletyt kommunistiset toimijat pääsivät mukaan politiikkaan ja kulttuurielämään, kun taas äärioikeistolaisina määritellyt järjestöt lakkautettiin. Sodan jälkeen aatemaailmaa aiemmin hallinnut kansallismielisyys kohtasi haastajia, kun suomalaisesta kulttuurista, kansallisen identiteetin ja menneisyyden uudelleenmäärittelystä käytiin kiivasta keskustelua. Vasemmiston lisäksi myös intellektuellien piiristä nousseet modernistit kyseenalaistivat edellisen sukupolven kansallisia arvoja ja myyttejä.¹¹⁴

¹¹¹ Muistamisen kulttuurista esim. Ville Kivimäki 2012b, *Between Defeat and Victory. Finnish Memory Culture of the Second World War*.

¹¹² Kalela 2001, 17–19; Torsti 2012, 244. Pilvi Torsti on tutkinut 2000-luvun suomalaisten historiatietoisuutta. *Historiatietoisuus Suomessa* -tutkimushanke toteutettiin vuosina 2008–2011.

¹¹³ Esim. Sundholm 2007, 111; Sitaatti Tepora 2017, 129.

¹¹⁴ Kettunen 2004, 29; Peltonen 1998, 33–34; Lehtisalo 2011, 16.

Sodanjälkeisinä vuosina sotaan liitettyjen merkitysten joukko ei muodostanut luonteeltaan yhtenäistä linjaa. Sota-aikaa edeltänyt isänmaallinen narratiivi hallitsi hävitystä sodasta huolimatta pääosin historian kenttää. Kylmän sodan ajan institutionaalinen muisti¹¹⁵ joutui ottamaan huomioon muuttuneet ulkopoliittiset realiteetit, mikä johti muistamisen kulttuurin jakautumiseen viralliseen ja populaariin kenttään. Rinnakkain elivät YYA-sopimuksen mukaisen ulkopoliitiikan huomioiva linja ja toinen, sotaa edeltävän ajan ja sodan aikainen kansallinen nationalismi, joka oli ollut ennen kaikkea akateemisen maailman, papiston, upseeriston ja virkamiesten vallitsevana maailmankatsomuksena.¹¹⁶

Sotaa seuranneina vuosikymmeninä sota-ajan muistoa siirrettiin eteenpäin tavallisten ihmisten keskuudessa perhepiirissä ja populaarissa, julkisessa piirissä, virallisen institutionaalisen muistin ulkopuolella. Epävirallisessa muistamisen kulttuurissa sankarihautausmaat nousivat pian sodan jälkeen tärkeiksi muistamisen paikoiksi. 1950-luvun alussa julkaistut marsalkka Mannerheimin muistelmat olivat Tiina Kinnusen ja Markku Jokisipilän mukaan suomalaisen patrioottisen historiantulkinnan lippulaiva. Niin ikään monet muut sodanaikaisten päättäjiä ja upseeriston kirjoittamat muistelmat oli tehty vahvasti nationalistisessa hengessä. Monet rivimiehinä palvelleet sotaveteraanit kokivat, ettei heidän ruohonjuurikokemuksiaan huomioitu virallisissa esityksissä. Monet myös tunsivat katkeruutta sotaa ja siihen johtaneita kansallismielisiä, oikeistolaisia arvoja kohtaan, mikä näkyi esimerkiksi kansandemokraattien 23,5 prosentin vaalimenestyksen muodossa 1945.¹¹⁷

Väinö Linnan vuonna 1954 julkaistu *Tuntematon sotilas* pystyi vastaamaan veteraanien enemmistön kokemukseen. Ulkopoliittisesta tilanteesta huolimatta vallalla oli vahva isänmaallinen tulkinta sodasta, ja Linna horjutti romaanillaan tätä tulkintaa. Linnan ansioksi voidaan laskea myös työväenluokan ja yleisestä kansallisesta kertomuksesta sivussa olleiden punaisten ottaminen osaksi jatkosodan narratiivia. Romaani sai kaiken kaikkiaan ristiriitaisen vastaanoton, mutta tästä huolimatta romaanista on tullut yleisesti hyväksytty versio suomalaisen sotilaan sotakokemuksista ja se on muodostunut vallitsevaksi narratiiviksi Suomen roolista toisessa maailmansodassa.¹¹⁸

¹¹⁵ Institutionaalisen muistin käsite on esillä ainakin Rickhard Ned Lebowin tutkimuksissa ja sillä viitataan valaanpitäjien hallinnoimaan muistiin. Esim. *The Politics of Memory in Postwar Europe*. Artikkelit teoksessa Richard Ned Lebow, Wulf Kansteiner, Claudio Fogu (toim.) *The Politics of Memory in Postwar Europe* (2006).

¹¹⁶ Kinnunen & Jokisipilä 2012, 437; 439; Kivimäki 2012a, 487.

¹¹⁷ Kinnunen & Jokisipilä 2012, 439–442.

¹¹⁸ Kinnunen & Jokisipilä 2012, 442–446; Kivimäki 2012a, 488; Pajunen & Korsberg 2018, 224.

Sotakokemuksia käytiin läpi Väinö Linnan ja muiden sotakirjailijoiden teosten sivujen lisäksi myös sotaveteraanien omissa yhdistyksissä ja aktiviteeteissa. Veteraanit muodostivat poliittisesti ja ideologisesti heterogeenisen ryhmän, mikä näkyi kahtena osittain toistensa kanssa kilpailevana yhdistyksenä. Jonkintasoista yhtenäistä sotaveteraanikulttuuria pyrki ylläpitämään *Kansa taisteli – miehet kertovat* -lehti, joka ilmestyi 1950-luvulta lähtien aina 1980-luvulle saakka kuukausittain. Lehti tarjosi areenan miesten sotamuistoille, mutta toimi myös eräänlaisena oikeanlaisen ja korrektein veteraanikulttuurin ja sotamuistelun muokkaamisen välineenä.¹¹⁹

1960- ja 1970-luvuilla tulkinta sodasta sai vastaansa politisoituneen nuorisoliikkeen, joka kyseenalaisti sota-aikana tehdyt uhraukset pasifismin hengessä. Suuret ikäluokat radikaaleine vasemmistolaisine ajatuksineen haastoivat sodanaikaisen sukupolven konservatiivista patrioottista perintöä ja perinteisiä taidekonventioita, mikä näkyi esimerkiksi 1960-luvun kirjallisuuden debateissa. Ville Kivimäki on painottanut, että todellisuus sukupolvien arvojen välillä oli paljon moniulotteisempi; sodanaikainen sukupolvi ei ollut arvojensa puolesta yhtenäinen, ja sama päti suhtautumisessa sotaan. Suomettumisen maustamassa ulkopoliittisessa ja vasemmalle kallellaan olleessa kulttuuri-ilmastossa Neuvostoliiton totuus sodasta sai taakseen monia suomalaisia toimittajia ja vaikuttajia sekä nuoren ja kovaäänisen vasemmiston. Ajatusta Suomen sotasyllisyydestä ja aktiivisesta roolista sodan syttymisessä tuettiin esimerkiksi presidentin toimesta.¹²⁰

Sota-ajan arvojärjestelmää kritisoivat herättivät sekä historiantutkimuksen että populaarien esitysten piiristä vastatulkintoja. Sotakirjallisuutta tuotettiin suuria määriä, minkä lisäksi teatterissa ja elokuvassa käsiteltiin paljon käytyjä sotia. Sotaa kunnioitettiin niin ikään erilaisissa tapahtumissa ja muistopäivinä. Kaiken kaikkiaan kylmän sodan aikaiseen vuosien 1939–1945 sotiin liittyvään muistamisen kulttuuriin ennen 1990-lukua voidaan sanoa mahtuneen samanaikaisesti muistikonflikteja, kilpailevia merkityksiä ja isänmaallisen perinnön vahva asema ulkopoliittisista motiiveista johtuvan itesesensuurin ja hegemonisen nuorisoradikalismien sijaan. Kuitenkin monien rintamamiesten ja lottien omat kokemukset kertovat myös päinvastaista; Sofie Strandénin väitöskirjassa haastatellut entiset rintamamiehet

¹¹⁹ Kinnunen & Jokisipilä 2012, 442–446. Kivimäki 2012a, 490–491.

¹²⁰ Kinnunen & Jokisipilä 2012, 446–448. Kivimäki 2012a, 491. Eräänä keskustelua herättäneenä kirjailijana mainittakoon Paavo Rintala, jonka kirjat katsoivat sotaa ruohonjuurinäkökulmasta ja sivusivat herkkiä aiheita esimerkiksi suomalaisten naisten ja saksalaisten sotilaiden suhteita (*Pojat* 1958, elokuvaversio sai ensi-iltansa 1962). Kinnunen & Jokisipilä 2012, 446–447.

ja lotat kokivat, etteivät he saaneet puhua sotakokemuksistaan sodan jälkeen tai sitä seuranneina kahtena vuosikymmenenä. Ville Kivimäen mukaan suurin osa veteraaneista ei ole henkilökohtaisesti kärsinyt kunnioituksen puutteesta, vaikka erityisesti 1960- ja 1970-lukujen yleinen suhtautuminen veteraaneihin ja sodanaikaiseen sukupolveen ja heidän kokemuksiinsa oli negatiivisempaa kuin sittemmin.¹²¹

Neuvostoliiton hajoaminen 1990-luvun alussa ja jo sitä edeltänyt lisääntyneen avoimuuden kausi 1980-luvun lopulla vaikuttivat sotien tulkintaan ja muistamisen kulttuuriin. Sota-aikainen historia alkoi kiinnostaa laajaa yleisöä uudella tavalla. Vahva nationalistinen näkökulma oli ollut läsnä jo monissa historiantutkimuksissa ja 1950-luvulla julkaistuissa muistelmateoksissa sekä muistamisen kulttuurissa pinnan alla, mutta nyt se sai dominoivan aseman. Tätä muutosta suomalaisessa muistamisen kulttuurissa on kutsuttu uuspatrioottiseksi käännteeksi. 1980-luvulta alkaen ja erityisesti 1990-luvulta lähtien Suomen toisen maailmansodan aikaista historiaa on juhlistettu kertomuksena kansallisesta selviytymisestä ja määrätietoisuudesta sekä annettu sodalle positiivissävytteisiä merkityksiä. Uuspatrioottisessa diskurssissa sota-ajan Suomi esitetään yhdistyneenä ja erityislaatuisena sekä voittajana että uhrina. Sota-aika on idealisoitua ja romantisoitua. Sodanaikaisen sukupolven (väitetyt) arvot ovat puhtaita nykyaikaan liitetyistä negatiivisista ilmiöistä kuten itsekkyydestä, moraalittomuudesta ja materialismista. Tähän diskurssiin kuuluu vahvasti myös veteraanien perinnön kunnioittaminen ja pyrkimys välittää tätä perintöä eteenpäin tuleville sukupolville.¹²²

Historiantutkimuksen tavoin myös julkisen muistelun keskiöön nousi 1990-luvulla talvisota, joka sankarillisena selviytymistarina oli vapaa jatkosotaan liitetystä painolastista. Kylmän sodan aikana jatkosota oli hallinnut sotavuosiin kohdistunutta muistelua. Neuvostoliiton julkisuuskuvalle nolo talvisota oli jäänyt Neuvostoliiton narratiivissa marginaalitapahtumaksi ja tällä oli vaikutuksensa myös Suomessa. Käytännön tasolla pitkä jatkosota oli vaikuttanut suomalaiseen arkielämään lyhyttä talvisotaa enemmän, minkä takia se oli muistissa päällimmäisenä. Sota-ajan kuvauksen kanonisoiduksi versioksi noussut *Tunteeton sotilas* kuvasi ainoastaan jatkosodan vuosia. Talvisodan syttymisen tasavuotia on muistettu näyttävästi vuoden 1989 50-vuotismerkkivuodesta lähtien. Vuoden 1989 merkkivuoden yhteydessä ensi-iltansa sai Pekka Parikan ohjaama elokuva *Talvisota*, joka perustui Antti Tuurin romaaniin.¹²³

¹²¹ Kinnunen & Jokisipilä 2012, 448–450; Strandén 2010, 353.

¹²² Kinnunen & Jokisipilä 2012, 450–451; 457; 461.

¹²³ Kinnunen & Jokisipilä 2012, 450–451.

Kevään 1944 taistelut nousivat Neuvostoliiton romahtamisen jälkeen kansallisen selviytymisen keskiöön. Aiemmin kokemus vuoden 1944 tappiosta oli ollut ristiriitainen, mutta 1980-luvulta lähtien häviö ymmärrettiin yhä enemmän selkeänä ja kunniakkaana puolustuksellisenä voittona, joka perusteli sotavuosien uhrauksia. Puhtaasti sotilaallisesti katsottuna Suomi oli hävinnyt sekä talvi- että jatkosodan, mutta kylmän sodan päättymisen jälkeen sotien lopputulokset kääntyivät sankarillisiksi ja kunniakkaiksi puolustusvoitoiksi, joita muistetaan kansallisen itsenäisyyden kulmakivinä erityisesti itsenäisyyspäivänä. Lapin sota sopii huomattavasti yhtenäiseen kertomukseen vapautensa ja itsenäisyytensä puolesta taistelleesta Suomesta. Monet sotaan liittyneet ja sankarikuva horjuttaneet seikat kuten liittolaisuus Saksan kanssa ovat niin ikään herkkiä kohtia muistamisen uuspatrioottisessa diskurssissa. Kiinnostuksen kohteeksi ovat nousseet yksittäiset sodanaikaiset henkilöt, joiden ympärille on ollut aineksia rakentaa sankarikulttia.¹²⁴

Nationalististen tulkintojen nouseminen dominoiviksi ei kerro ainoastaan tarpeesta korvata aiempia, vääriksi koettuja tulkintoja vaan myös muista yhteiskunnallisista tarpeista. 1990-luvun alun lama ja sen tuoma epävarmuus yhdessä uutta suuntaa etsivän ulkopoliitiikan kanssa saivat tavalliset ihmiset ja poliitikot katsomaan menneisyyteen. Idealisoitu kuva solidaarisesta ja harmonisesta sota-ajan Suomesta sopi hyvin tähän epävarmaan ajanjaksoon.¹²⁵

Uuspatrioottisen käänteeseen seurauksena on syntynyt suuri määrä erilaisia historian esityksiä kuten romaaneja, näytelmiä ja audiovisuaalista materiaalia, samoin julkinen muistaminen eri tavoin on lisääntynyt verrattuna 1990-lukua edeltäneisiin vuosikymmeneihin. Kansallisten juhlapäiväperinteiden, merkittävimmin itsenäisyyspäivän 6.12., osaksi on muodostunut sotien muisteleminen. Esimerkiksi suomalaisen televisio-ohjelmistoon talvi- ja jatkosodan muistelu on vakiinnuttanut paikkansa 1990-luvulta lähtien erityisesti runsastuen 2000-luvulla. Uusien historian esitysten lisäksi monia vanhoja teoksia on alettu tarkastella uuspatrioottisten linssien läpi. Kanonisoitunut *Tuntematon sotilas* on tarjonnut mahdollisuuksia erilaisiin tulkintoihin aina ilmestymisestään lähtien. Edvin Laineen elokuvatulkintaa on alettu vuodesta 2000 lähtien esittää televisiossa osana jokavuotista itsenäisyyspäivän perinnettä. Vaikka 2000-luvullakaan

¹²⁴ Kivimäki 2012b, 22–23; Kinnunen & Jokisipilä 2012, 451–452; 455; 463–464. Uuspatrioottiseen diskurssiin kuuluu myös ajatus Suomen viimeisestä voitosta Neuvostoliiton hajoamisen 1991 myötä ja kokemus, että sotamuistelu olisi ollut tukahdutettu kylmän sodan aikana ulkopoliittisista syistä. Kinnunen & Jokisipilä 2012, 452; 473–474.

¹²⁵ Kinnunen & Jokisipilä 2012, 453.

Tuntematon ei pelkisty ainoastaan sotamuistomerkitseksi, uuspatrioottinen painotus on saanut ammennettua merkityksiä *Tuntemattomasta* ja liittänyt sen isänmaalliseen kehyykseen.¹²⁶

Sotaan liittyvät merkitykset siirtyivät eteenpäin julkisen historiakulttuurin lisäksi myös perhepiirissä. Yksityiset näkökulmat ja oman suvun tarinat välittyvät lähipiirissä suullisen perinteen muodossa. Yksityinen ja yleinen eivät ole toistensa vastakohtia vaan sen sijaan täydentävät toisiaan. Pääosin ylhäältä alas suuntautunutta ja osana virallisen Suomen esimerkiksi kouluopetuksen välityksellä rakennettua historiakäsitystä täydentämään on muodostunut yksityinen historiakuva, joka kiteytyy sukujen tarinoin. Yksityinen tarina voi olla tapa kiinnittyä yhteiskunnan yleisempään, kansalliseen kertomukseen ja toimia välittäjänä laajemmalle menneisyyskuvalle.¹²⁷

Kasvatustieteilijä Sirkka Ahonen on tutkinut 1990-luvun nuorison menneisyyskuvia ja havainnut, että kansallinen diskurssi on nähtävissä sukupolven suhtautumisessa sota-aikaan. Vuosien 1939–1945 sotiin suhtauduttiin pääosin positiivisesti ja sota-ajan uhrauksia ihailien.¹²⁸ Nuoret olivat vahvasti sitoutuneet kansalliseen, taistelevan kansakunnan projektiin erityisesti sotien osalta. Tähän verrattuna 2000-luvun kuva historiasta oli valtiotieteilijä Pilvi Torstin suomalaisten historiatietoisuutta tarkastelleen tutkimuksen mukaan saanut enemmän erilaisia sävyjä.¹²⁹

Vuosien 1939–1945 sodilla on horjumaton paikkansa myös 2000-luvun muistikulttuurissa ja historian kentällä. 2000-luvun alun suomalaisten julkista historiakuva laajentavat yksityiset näkökulmat. Pilvi Torsti selittää yleisen ja yksityisen kokemuksen limittymisen yleisyyttä suomalaisessa kontekstissa suomalaisen kansallisvaltion pienellä koolla. Historiatietoisuustutkimuksessa yksityisiä tarinoita ja julkisia keskusteluita yhdistelleet, toisen maailmansodan aikaisiin tapahtumiin liittyvät kertomukset olivat tyypillisiä. Tämä ei ole yllättävää ottaen huomioon Suomen korkean mobilisointiasteen toisen maailmansodan aikana. Suurimmalla osalla suomalaisista perheistä oli jonkinlainen suora kosketus sotaan. Yksityiset tarinat olivat yleistä kertomusta laajempia ja toivat esiin näkökulmia, jotka eivät välttämättä sisälly julkiseen historiakuvaan. Torstin mukaan viime vuosikymmeniin asti yleisesti

¹²⁶ Kinnunen & Jokisipilä 2012, 458; Pajala 2012, 132–133; 137–139.

¹²⁷ Torsti 2012, 249.

¹²⁸ Kinnunen & Jokisipilä 2012, 462; Ahonen 1998, esim. 73–88.

¹²⁹ Torsti 2012, 100; 155. 256. Pilvi Torsti viittaa Sirkka Ahosen kuvaukseen 1990-luvun lopun suomalaisten nuorten ajattelusta.

hyväksytyt historiantulkinnat ja julkinen muistaminen ovat olleet kapeita eikä niihin ole mahtunut mukaan kylien, yhteisöjen ja perheiden tarinoita. Torsti viittaa kulttuurihistorioitsija Paula Hamiltonin näkemykseen, että sodat ovat niitä historian kohtia, joissa yksityiset, henkilökohtaiset kokemukset ja julkiset tarinat limittyvät voimakkaimmin.¹³⁰

Tätä edellä esiteltyä kuvaa sotien hallitsemasta suomalaisesta menneisyyskäsitteestä rikkoo hieman Torstin tutkimuksesta noussut tulos, jonka mukaan Suomen viittä tärkeintä historianvaihetta kysyttäessä ylivoimaisesti tärkeimmän vaiheen koettiin liittyvän oppivelvollisuuteen, peruskouluun ja ilmaiseen koulutukseen. Toisaalta talvisota sai toiseksi eniten ja jatkosota viidenneksi eniten vastauksia, joten toisen maailmansodan sodat ovat yhä tiiviisti läsnä suomalaisessa historiatietoisuudessa.¹³¹

Sotiin liittyvistä 2000-luvun suomalaisten historiakuvista on löydettävissä painotuseroja vastaajien koulutustason, luokka-aseman ja poliittisen kannan mukaan. Alempi koulutustaso ja luokka-asema lisäsivät kiinnostusta yksittäisten sotilaiden ja tavallisten ihmisten roolia kohtaan. Kristillisdemokraattien, perussuomalaisten ja keskustan kannattajilla sota-ajan tulkinnat olivat konservatiivisempia, kun taas vihreiden ja vasemmistoliiton äänestäjät suosivat vaihtoehtoisempia tulkintoja. 2000-luvun suomalaisissa erillissotateesi ei herättänyt sen suurempia tunteita, mikä viittaisi siihen, että liittolaisuus Saksan kanssa olisi muuttumassa valtavirran tulkinnaksi.¹³²

Vielä 2000-luvullakin suomalaisten historiatietoisuuteen liittyy vahvasti kansallinen kertomus, joka on olemassa pohjavireenä suomalaisten menneisyyttä koskevassa ajattelussa. Historiatietoisuustutkimuksen vastaajien näkemykset Suomen ja suomalaisten historiasta ja tulevaisuudesta olivat tiukasti sidottuja edistyskertomukseen eli Suomen jatkuvaan positiiviseen kehitykseen, vaikka yleisessä historiallisessa ajattelussa vastaajat painottivat hyvien ja huonojen aikojen vaihtelua. Suomen kehitysnäkymät nähtiin irrallisina muusta maailmasta ja yleisestä ajattelusta, oman kansallisen kontekstinsa sisällä. Tämä kansallisvaltiokeskeisyys ei ole poikkeuksellista: Suomen lisäksi myös muissa maissa muistamisen kulttuurin keskiössä on kansallisvaltio. Vaikka akateemisessa tutkimuksessa transnationaalinen ja vertaileva tutkimus sekä sodan vaikeampien puolien tutkiminen on yhä

¹³⁰ Torsti 2012, 155; 250; Kinnunen & Jokisipilä 2012, 436.

¹³¹ Torsti 2012, 100.

¹³² Torsti 2012, 154.

suositumpaa, liittyy yleinen muistin kulttuuri vielä vahvasti myyttiseen yhtenäiseen kansallisvaltioon ja uuspatrioottiseen, sankarilliseen kertomukseen.¹³³

Moniulotteisuudestaan huolimatta suomalaista muistamisen kulttuuria ja akateemisen tutkimuksen ulkopuolista historian kenttää dominoi Tiina Kinnusen ja Markku Jokisipilän mukaan 2010-luvun alussa yhä vahvasti uuspatrioottinen muistikulttuuri. Sen vierelle areenalle ovat astuneet myös muut menneisyyden tarkastelutavat kuten postnationalistiset näkökulmat. Näkökulmien monipuolistumiseen on vaikuttanut viime vuosikymmenien kansainvälinen muistibuumi. Suomalainen muistikulttuuri ei toimi tyhjiössä. Osana eurooppalaista yhteisöä toimiminen tarkoittaa myös jäsenyyttä eurooppalaisessa muistiyhteisössä, mikä on haaste suomalaiselle uuspatrioottiselle paradigmalle.¹³⁴

Väestön vanheneminen on vaikuttanut muistikulttuurin muutokseen; sodan lapsena kokeneille lähtökohdat sota-ajan muistamiselle eroavat edellisistä sukupolvista. Yleinen lisääntynyt kiinnostus muistiin on nostanut tavallisten ihmisten ja erilaisten, aiemmin muistikulttuurin sivussa olleiden ryhmien kokemukset ja muistot tarkastelun kohteeksi. Tämä on näkynyt myös populaareissa historian esityksissä, joista monet ovat perustuneet henkilökohtaisiin muistoihin.¹³⁵

Sotaa kokemattomien sukupolvien suhde sota-aikaan ja sen muistamiseen on riippuvainen perhepiirissä välitetystä perinteestä, mutta myös kulttuurisesta muistista ja sodan asemassa siinä. Kun perhepiirissä välitettyjen muistojen osuus muistelukulttuurissa on vähentynyt sodankokeneiden sukupolvien kuoleman myötä, kulttuurisen muistin roolista on tullut entistä tärkeämpi. Tuomas Teporan mukaan toiseen maailmansotaan liittyvä muistokulttuuri on institutionalisoitunut. Monet nuoret ovat liittäneet toisen maailmansodan osaksi identiteettiään ja kokevat tämän historian ajanjakson tärkeäksi. Toisen maailmansodan historiakulttuuri on Teporan mukaan matkalla osaksi pitkäkestoista kulttuurista muistia ja sen aktiivista osaa eli assmanilaisittain kaanonia.¹³⁶

¹³³ Torsti 2012, 244–245; Kinnunen & Jokisipilä 2012, 436; 471.

¹³⁴ Kinnunen & Jokisipilä 2012, 474–475; 480–482.

¹³⁵ Kinnunen & Jokisipilä 2012, 474–475; 480–482.

¹³⁶ Tepora 2017, 127; 129.

2.7. Väinö Linna, historiakuvat ja historiantutkimus

Ennen *Tuntematonta sotilasta* sota-ajasta oli ilmestynyt sotakirjoja ja muistelmamafletteja, mutta ei juurikaan varsinaista akateemista tutkimusta. Jatkosota oli vielä liian lähellä ja aiheena arka. Sotakirjallisuutta ei ennen *Tuntematonta* oltu myöskään myyty suurissa määrin. Suuren yleisön käsitys jatkosodasta ja sotasyllisyyskysymyksestä perustui sotasyllisyyssoikeudenkäyntien ympärillä velloneeseen kokuun. Tuomitut koettiin Pauli Mannisen sanoin ”kansakunnan olemassaolon puolesta uhrautuneiksi sijaiskäräjiksi”. Jatkosodan tappio ja epämääräinen syyllisyydentunne oli Mannisen mukaan koko kansan yhteinen. Linna tarjosi romaanillaan vapautuksen rivimiehille erottamalla upseerien sodan tavallisen sotilaan sodasta.¹³⁷

Suurelle yleisölle kirjailija Linna tuli tutuksi vasta *Tuntemattoman sotilaan* myötä, joka esitteli jatkosodan toistaiseksi tuntemattoman ja virallisesta versiosta eroavan tulkinnan. Useimmat lukijat tulkitsivat romaanin historiankirjoitukseksi, mikä muovasi Linnan kirjailijakuvaa ja lopulta vaikutti jopa Linnan omaan käsitykseen itsestään kirjailijana. Sitten ajatus romaanista historiantutkimuksena on väistynyt, kun historiantutkimus ja asiakirjalähteet ovat pystyneet vastaamaan tiedontarpeeseen.¹³⁸

Suomalaisessa julkisuudessa käytyjä kulttuurisotia tutkinut Ilkka Arminen ei laske *Tuntemattomasta sotilaasta* käytyä keskustelua sanan täydessä merkityksessä kulttuurisodaksi, vaikka myöntääkin romaanista käydyn keskustelun olleen laajin siihen asti käydyistä kirjallisuusväittelyistä. Ainutlaatuisiksi luonnehdituissa suomalaisissa kirjasodissa on ollut kyse kirjailijoiden syyttämistä todellisuuden vääristelystä. Johtuen suomenkielisen kirjallisuuden lyhyestä historiasta kirjalliset teokset on nähty suhteessa yhteiskunnalliseen todellisuuteen kirjallisen perinteen kontekstin sijaan. Kirjallisuus eriytyi Suomessa omaksi yhteiskunnalliseksi sfääriseksi varsinkin hitaasti ja muihin maihin verrattuna myöhään. Äärimmillään tämä kirjallisuuden ja todellisuuden hämärtyminen johtaa fiktion todellisuusvastineiden etsimiseen, esimerkiksi *Tuntemattoman* henkilöiden todellisten esikuvien etsintään. Esimerkiksi sankarihahmo Antero Rokan esikuvaksi on tunnistettu

¹³⁷ Manninen 1990, 319–320.

¹³⁸ Varpio 2017, 309.

kannakselainen pienviljelijä Viljam Pylkäs, joka nostettiin esiin edelleen 2010-luvun keskustelussa ”tosielämän Rokkana”.¹³⁹

Romaanin vahva dokumentaarinen piirre ohjasi pitkään lukijoiden ja tulkitsijoiden näkökulmia Linnan teokseen, joka nähtiin ensisijaisesti raporttina sodasta ja sotilaista. Näillä sotilailta täytyi dokumentaarisuuden ajatuksen mukaisesti olla olemassa esikuviakin. Linnan vuonna 1955 antaman haastattelun mukaan henkilöhahmoilla oli selvät esikuvat todellisuudessa, jos ei henkilöinä niin ainakin tyyppeinä. Myöhemmin hän kuitenkin mainitsi monien hahmojen koostetun useasta eri henkilöstä.¹⁴⁰

Sosiaalishistorioitsija Matti Peltonen on tulkinnut romaanin julkaisun aiheuttaneella keskustelulla olleen merkittävä rooli julkisen Suomi-kuvan muutoksessa. Hän tulkitsee Linnan romaanin tietoiseksi yritykseksi muuttaa käsityksiä lähimenneisyydestä, Suomesta ja suomalaisuudesta sodanjälkeisessä murroskohdassa.¹⁴¹

Historiantutkijat eivät aktiivisesti osallistuneet Linnan romaanista käytyyn kiistaan. Historiantutkimus ei ollut pystynyt vastaamaan sodan jälkeiseen sosiaaliseen tarpeeseen. Sen sijaan sosiologialle lankesi merkittävä rooli; tieteenala sai toimia sillanrakentajana sivistyneistön ja voimakkaan työväenliikkeen välillä. Sosiologia sai toimia myös romaanin viitekehyksenä, kun romaani rinnastettiin ja sitä vertailtiin Knut Pippingin väitöskirjaan *Kompaniet som samhälle – Iakttagelser i ett finskt frontförband 1941–1944* (1947). Tällainen vertailu voimisti omalta osaltaan romaanin lukemista todellisuuden kuvauksena fiktiivisen teoksen sijaan.¹⁴²

Linnan ja akateemisen historiantutkimuksen tiet kohtasivat perusteellisesti vasta *Täällä Pohjantähden alla* -trilogian (1959,1960 ja 1962) tiimoilta. Tutkimus ei ollut pystynyt kattamaan vuoden 1918 tapahtumia eikä selittämään punaisten motiiveja ymmärrettäväksi porvarilliselle kansanosalle. Vapaussota- ja luokkasotakirjallisuus olivat eläneet vastakkaisina ja ylläpitäneet ajatusta kahdesta totuudesta. *Tuntemattoman sotilaan* kohdalla oli Pauli Mannisen kuvailun mukaan käyty ”tiedostamatonta luokkataistelua”, joka oli ollut ilmaus

¹³⁹ Arminen 1989, 85–86; Manninen 1990, 316; Honka-Hallila 2002, 514; Manninen-IS 1.11.2017.

¹⁴⁰ Varpio 2007, 293–294. Yrjö Varpion mukaan Linna antoi hieman erilaisia vastauksia eri haastatteluissa.

¹⁴¹ Peltonen 1998, 33.

¹⁴² Manninen 1990, 323–325; Pajunen 2017, 53.

vallitsevasta kulttuurisesta ilmastosta. Sisällissodan käsittelylle oli suuri tilaus, johon tutkimus ei pystynyt vastaamaan. Romaanitrilogia, ja ennen kaikkea kansallisena haavana pidettyä sisällissotaa kuvaava toinen osa, koettiin historiantutkijoiden keskuudessa heidän reviirilleen tunkeutumisenä. Linna kirjoitti romaanissaan auki sen, mitä tutkimus ei ollut käsitellyt ja mistä historioitsijoiden käyttämät, kirjalliset alkuperäislähteet eivät ehkä kertoneet. Linnan kiteyttämät tuntemukset olivat kulkeneet muistin tasolla suullisena perinteenä eteenpäin. Virallinen, hallitseva kulttuuri ei ollut uskaltanut tarttua aiheeseen. Romaanisarja mahdollisti nyt jännitteiden purkamisen.¹⁴³ Linna antoi rakennemuuttuvalle ja teollistuvalla Suomelle juuret, minkä ansiosta hänestä tuli sodan jälkeisen Suomen, toisen tasavallan, kansalliskirjailija.¹⁴⁴

Väinö Linnan *Tuntematon sotilas* on onnistunut säilyttämään luonteensa uskottavana historian esityksenä. 2000-luvun alussa *Tuntematonta sotilasta* pidettiin todenmukaisena kuvauksena sota-ajasta. Pilvi Torstin johtamassa, suomalaisten historiatietoisuutta 2008–2011 selvittäneen projektin vastaajista 39,8 prosenttiyksikköä oli täysin samaa mieltä väitteen ”Romaani Tuntematon sotilas kuvaa onnistuneesti sota-aikaa” kanssa. Osin samaa mieltä väitteen kanssa oli 47,5 prosenttiyksikköä vastaajista. Huomattava enemmistö piti siis romaania onnistuneena kuvauksena sota-ajasta.¹⁴⁵

Julia Pajusen mukaan Linnan *Tuntematon sotilas* on oleellinen ja auktoriteettiaseman saavuttanut osa jatkosodan kollektiivista muistamista, vaikkakin monet tulkinnat ovat tehneet siitä kollektiivisena muistirakennelmana rajoiltaan häilyvän; romaanista on muodostunut mielikuvapankki, josta lainataan sisältöä erilaisiin tarkoituksiin eivätkä merkitykset välttämättä palaudu alkuperäiseen teokseen. *Tuntemattomalla* on kuitenkin vahva asema sodan muistamisessa. Dokumentaariseen asemaan saaneen fiktion haastaminen on vaikeampaa kuin historiankirjoituksen haastaminen. Tähän syynä on ennen kaikkea se, että fiktiivinen tarina ei muutu toisin kuin historiantutkimus, jonka esittämä kuva todellisuudesta muuttuu uusien tutkimustulosten myötä.¹⁴⁶

¹⁴³ Manninen 1990, 325–328; 331.

¹⁴⁴ Manninen 1990, 332–334.

¹⁴⁵ Torsti 2012, 139.

¹⁴⁶ Pajunen 2018, 456; 460.

3.AINEISTO JA METODIT

Kulttuurinen muisti vaatii eteenpäin siirtyäkseen ja hengissä säilyäkseen välittäjiä. Välittäjät muokkaavat kokemuksia ja muistia ainakin kahdella tavalla, jotka ovat myös yhteydessä toisiinsa: välittäjät toimivat maailmaa selittävinä voimina yksilöille sekä tuottavat verkostoja yksilöiden ja ryhmien välillä. Yhteisön jakama kulttuurinen muisti vaatii välittäjiä muuttuakseen kollektiiviseksi ajan ja paikan yli. Nämä välittäjät ovat aktiivisesti muokkaamassa käsitystämme menneisyydestä ja määrittelemässä tulevaisuuden muistin suuntaviivoja.¹⁴⁷ Se, minkälaista ja miten kulttuurista muistia välitetään, tuotetaan tai valitaan ei ole kuitenkaan yksiselitteinen prosessi vaan menneisyyspoliittisesta näkökulmasta ymmärrettynä kamppailun kohde.

Tässä tutkimuksessa ymmärrän sekä Aku Louhimiehen ohjaaman elokuvan että siitä käytyyn keskusteluun osallistuneet tiedotusvälineet ja keskustelupalstojen kommentoijat kulttuurisen muistin välittäjiksi. Tutkimuskohteenani olevaa keskustelua käydään julkisuudessa, jonka ymmärrän habermasilaisittain sosiaalisesti elämän alueeksi, jossa keskustellaan, saadaan ja jaetaan tietoa sekä vaikutetaan laajassa mielessä määriteltynä poliittiseen toimintaan ja yleisen mielipiteen muodostumiseen. Julkisuutta tuotetaan erilaisten tiedotusvälineiden, mutta nykyisin yhä enemmän myös erilaisten, sosiaalisesti mediaksi määriteltävien viestintäkanavien kautta.¹⁴⁸

Keskustelun analyysin ja valitsemani aineistoni pohjalta pyrin vastaamaan ensisijaisesti kysymykseen:

1) Millaisia menneisyyspoliittisia merkityksiä Aku Louhimiehen *Tuntematon sotilas* -elokuvaan liittyvästä keskustelusta nousee esiin?

Lisäksi pyrin vastaamaan myös seuraaviin kysymyksiin:

2) Mikä on Tuntemattoman sotilaan paikka kulttuurisessa muistissa?

3) Miten kulttuurista muistia tuotetaan?

Tutkimuskysymysten lisäksi sivuan analyysissäni myös sitä, kenen toimesta ja mistä positioista menneisyyspoliittista puhetta tuotetaan.

¹⁴⁷ Erll & Rigney 2009, 1–2.

¹⁴⁸ Julkisuudesta esim. Huttunen 2019.

3.1. Aineisto

Aineistokseni olen valinnut Yle Uutisten verkkosivuilta ja viidestä suurimmasta suomalaisesta sanomalehdestä sekä näiden lehtien verkkosivujen lukijakommenttipalstoilta aiheen kannalta relevantteja tekstejä, ennen kaikkea uutistekstejä, mutta myös esimerkiksi kolumneja ja muita tekstityyppejä. Levikiltään Suomen suurimmat sanomalehdet *Helsingin Sanomat*, *Aamulehti*, *Turun Sanomat*, ja *Keskisuomalainen* sijoittuvat maantieteellisesti eri puolille Suomea, tosin Etelä- ja Länsi-Suomeen painottuen.¹⁴⁹ Näiden sanomalehtien lisäksi olen ottanut tarkasteltavikseni myös kyseisten sanomalehtien viikko- tai kuukausiliitteissä julkaistut aiheeseen liittyvät artikkelit sekä *Ilta-Sanomien* verkkosivuilla julkaistut artikkelit kommentteineen. Olen myös hyödyntänyt tuotantoyhtiö Elokuvayhtiö Suomi 2017 Oy:n verkkosivuja.

Olen rajannut tutkittavan ajanjakson kattamaan Aku Louhimiehen ohjaaman *Tuntematon sotilas* -elokuvaa käsittelevän ensimmäisen tiedotustilaisuuden 18.8.2015 ja 31.12.2017 välisen ajanjakson. Olen valinnut kyseisen ajanjakson, sillä halusin aineiston kattavan sekä keskustelun alun että ensi-illan ja elokuvasta julkaistujen kritiikkien jälkeisen ajan. Ajallisesti laaja aineisto olisi tarjonnut mahdollisuuden myös jonkin lyhyemmän ajanjakson tarkasteluun. Monenlaisen menneisyyspuheen etsimisen ja tarkastelun kannalta koin kuitenkin tärkeäksi kerätä aineistoa elokuvahankkeen eri vaiheista. Ajallisesti aineistossani painottuu ensi-iltaa edeltävä aika, jolloin keskustelua käytiin vain elokuvan ennakkotiedotuksen ja *Tuntemattoman sotilaan* aiempien tulkintojen varassa.

Elokuva sai ensi-iltansa 27.10.2017 ja sitä edeltänyttä keskustelua käytiin *Tuntemattoman sotilaan* tunnistetun aseman varassa, pääasiassa *Tuntematon sotilas* -romaanin ja kahteen aiempaan elokuvaversioon sekä tuotantoyhtiön julkaisemaan kuva- ja audiovisuaaliseen materiaaliin ja tiedotusvälineiden uutisointiin perustuen. Monissa lehdissä julkaistiin samoja artikkeleita, joista lukijakommentit tekivät kuitenkin tutkimuksen kannalta relevantteja.

Olen kerännyt aineistoni lehtien verkkosivujen hakutoimintojen avulla hakusanalla ”*Tuntematon sotilas*”. Ensi-iltaa edeltäneen ajanjakson aineistoa olen kerännyt tammi- ja helmikuussa 2018, jolloin osa lukijapalstojen kommentteista ei ollut enää lehtien verkkosivuilla

¹⁴⁹ Tilastokeskus. https://www.stat.fi/tup/suoluk/suoluk_kulttuuri.html (luettu 14.2.2018).

luettavissa. Esimerkiksi *Ilta-Sanomien* tutkimusjakson alun uutisissa ei ollut enää kommentteja luettavissa alkuvuodesta 2018. Ensi-illan jälkeisen ajanjakson aineiston aina vuoden 2017 loppuun olen kerännyt elo- ja syyskuussa 2019. Tuotantoyhtiön verkkosivuilla julkaistut tiedotteet olen kerännyt lokakuussa 2019.

Helsingin Sanomat ja *Ilta-Sanomat* kuuluvat molemmat mediakonserni Sanomaan. Molemmat lehdet kirjoittivat huomattavasti muita lehtiä ja YLE:ä ahkerammin Louhimiehen elokuvahankkeesta. *Turun Sanomien* taustalla on viestintäkonserni TS-Yhtymä ja *Keskisuomalainen* kuuluu Keskisuomalainen-konserniin. Tutkittavana ajankohtana *Aamulehti* oli osa mediayhtiö Alma Mediaa, joka löytyi myös *Tuntematon sotilas* -elokuvan kumppanien joukosta.¹⁵⁰ Julkisen palvelun mediatoimija YLE ilmoitti 18.8.2015 tiedotustilaisuuden yhteydessä ostavansa sekä elokuvan että elokuvasta tehtävän tv-sarjan esitysoikeudet. Tämä yhteistyökuvio on voinut vaikuttaa YLE:n sivuilla julkaistuiden uutisten määrään tai painotuksiin.¹⁵¹

Verkkokeskusteluja käytiin suoraan verkkojulkaistuiden artikkelien yhteydessä ja pääosin lehtitekstissä määriteltyjen aiheiden pohjalta, vaikkakin keskusteluiden aiheet saattoivat koskea myös täysin muita aiheita. Jotta keskustelupalstojen kommentointi asettuu oikeaan kontekstiinsa, olen merkinnyt näihin viitatessani lehtitekstien otsikot viitteisiin. Keskustelupalsta-aineisto oli moderoitua sivuja ylläpitämien sanomalehtien toimesta.

Aineistossani oli huomattavissa nykyiseen mediamaisemaan kiinteästi kuuluva piirre: journalistisen median ja sosiaalisen median läheinen vuorovaikutuksellinen suhde. Sosiaalisessa mediassa keskustellaan usein journalistisen median esiin nostamista aiheista. Journalistinen media uutisoi puolestaan usein sosiaalisen median keskusteluista. Aineistossani eräät journalistiset artikkelit käsittelivät nimenomaan lukijoiden kommentteja ja muissa sosiaalisen median kanavissa käytyä keskustelua esimerkiksi elokuvan näyttelijävalintojen tai elokuvan vastaanoton ympärillä.

¹⁵⁰ <https://sanoma.fi/tietoa-meista/tuotteet/>; <https://ts-yhtyma.fi> (katsottu 4.3.2020); <https://www.keskisuomalainen.com/fi/sijoittajalle/taloustieto/> (katsottu 4.3.2020); <https://www.almamedia.fi/tietoa-meista/alma-lyhyesti> (katsottu 4.3.2020)

¹⁵¹ Esim. TS 18.8.2015.

Aineiston keräämisen aikaan YLE:n ja *Ilta-Sanomien* julkaistut tekstit ja *Ilta-Sanomien* artikkeleiden kommentit olivat vapaasti verkkosivuilla vierailevien luettavissa. Näiden lukeminen ei vaatinut esimerkiksi erillistä kirjautumista sivustolle. *Helsingin Sanomien*, *Turun Sanomien*, *Aamulehden* ja *Keskisuomalaisten* verkkosivuilla julkaistuiden tekstien ja kommenttien rajaton lukeminen edellytti tilaajaksi ryhtymistä.

Aineiston artikkeleihin viitataan tutkimuksessani lyhennetyillä viitteillä, jotka sisältävät tiedot kirjoittajasta, lehden nimestä (lyhenne)¹⁵² ja julkaisupäivämäärästä. Lähdeluettelossa artikkelit otsikoineen ja keräysajankohtineen ovat kirjoittajan sukunimen, tai kirjoittajatiedon puuttuessa tekstin alkuperän (esim. STT) tai lehden nimen mukaisessa järjestyksessä.

3.3. Eettinen pohdinta

Seuraavaksi pohdin aineiston käyttämiseen liittyviä eettisiä kysymyksiä. Verkossa julkaistujen lehtitekstien käyttäminen aineistona ei mielestäni edellytä tieteen tekemisen perusperiaatteiden noudattamisen lisäksi laajempaa eettistä pohdintaa, sillä tekstit vertautuvat perinteisissä viestintävälineissä julkaistuihin teksteihin. Tekstien kirjoittajat ovat tienneet tekstien julkaisusta ja lähtökohtana on, että toimittajat ovat noudattaneet journalistien eettisiä ohjeistuksia.

Lukijakommenttien käyttäminen tutkimusaineistona vaatii hieman syvempää pohdintaa kommenttikenttien julkisuudesta. Vapaasti saatavilla olevia verkkoaineistoja on verkkotutkimuksen eettisistä haasteista kirjoittaneiden Riikka Turtiaisen ja Sari Östmanin mukaan periaatteessa mahdollista käyttää samalla lailla kuin muutakin julkaistua materiaalia. Kaikki hyödyntämäni kommenttikentät olivat avoimesti luettavia julkisia foorumeita, joille kuka tahansa saattoi kirjautua ja osallistua keskusteluun. Mikään aineiston keruun kohteena ollut verkkosivusto lukijoineen ja kommentoijineen ei muodostanut suljettua yhteisöä, jonka jäsenet kokisivat kirjoittavansa kommenttinsa vain toistensa silmille.¹⁵³

¹⁵² Olen käyttänyt vakiintuneita lyhenteitä seuraavasti: HS Helsingin Sanomat, AL Aamulehti, IS Ilta-Sanomat, TS Turun Sanomat ja KSML Keskisuomalainen.

¹⁵³ Turtiainen & Östman 2013, 56.

Kommenttikenttien nimimerkkien perusteella ei ole mahdollista identifioida kommentoijia. Jotkut kommentoijista tosin käyttivät koko nimiä nimimerkkeinä, mutta näistäkin on mahdotonta sanoa, onko takana todellisia henkilöllisyyksiä. Tällaiset aidoilta vaikuttavat nimet olen varmuuden vuoksi anonymisoinut. Vaikka tutkittavilla on oikeus tietää olevansa tutkimuksen kohteena, perustelen valintaani kerätä aineistoa ilman kommenttien kirjoittajien lupaa sillä, että tutkimukseni liikkuu hyvin kaukana henkilökohtaiselta tasolta.¹⁵⁴ Olen kiinnostunut teksteistä nousevista menneisyyteen liittyvistä merkityksistä, jotka kiinnittyvät kollektiiviseen kulttuuriseen muistiin, en niinkään yksittäisten ihmisten äänistä ja näkemyksistä. Tekstissäni käytän kuitenkin aineistosta löytyneitä yksittäisiä sitaatteja, jotka kiteyttävät käsittelemiäni aiheita erityisen kiinnostavasti. Sitaatteja olen paikoin muokannut luettavuuden takia lyöntivirheiden kohdalla.

3.2. Menetelmät

Lähestyn aineistoani teoriaohjautuvan sisältöanalyysin kautta. Aineistoni analysoimista on ohjannut ennen kaikkea menneisyyspoliittinen viitekehys ja erityisesti kulttuurisen muistin käsite. Ensisijainen kiinnostuksenkohteeni on *Tuntemattoman sotilaan* kolmannen version ympärillä käydystä keskustelusta nouseva menneisyyspoliittinen puhe eli käsitykset menneisyydestä. Olen niin ikään kiinnostunut näiden käsitysten välisestä vuorovaikutuksesta. Olen kiinnostunut erityisesti siitä, millaisia menneisyyteen liittyviä merkityksiä keskustelusta nousee ja miten käsityksiä menneestä tuotetaan sekä ketkä tähän prosessiin osallistuvat. En ole niinkään kiinnostunut menneistä faktuaalisista kehityskuluista vaan nimenomaan menneisyyden käsityksistä ja siitä, miten näitä ylläpidetään. Tarinana ja taideteoksena suomalaisille tuttu *Tuntematon* tarjoaa näiden havainnointiin erinomaisen alustan.

Elokuvassa esitettyjä menneisyyden tulkintoja ja käsityksiä tarkastelen siinä määrin kuin ne heijastuvat elokuvasta käytyyn keskusteluun. Monet keskustelun juonteet saivat aiheensa ja sytykkeensä suoraan elokuvasta tai sen tiedotuksesta, joten elokuva sisältöineen ja siitä nousevine merkityksineen on tutkimuksessani väistämättäkin läsnä.

Aineistoa analysoidessani olen käyttänyt ajallista jaottelua ja ryhmittelyä erilaisten menneisyyspoliittisten teemojen mukaan, joita olen löytänyt yhtäläisyyksiä ja eroavaisuuksia

¹⁵⁴ Turtiainen & Östman 2013, 56.

läpikäymällä. Sisältöanalyysin perusteella aineistostani nousseita teemoja ovat *Tuntemattoman sotilaan* paikka kulttuurisessa muistissa, autenttisuuden liittyvät merkitykset ja uskottavuus *Tuntemattomana sotilaana*.

Olen analysoinut aineistoani yleisin diskurssianalyysin työkaluin ja erityisesti kriittisen diskurssianalyysin avulla. Diskurssianalyysi lähtee liikkeelle ajatuksesta, että kieli on mukana rakentamassa todellisuutta. Arja Jokinen, Kirsi Juhila ja Eero Suoninen määrittelevät diskurssianalyysin ”sellaiseksi kielenkäytön ja muun merkitysvälitteisen toiminnan tutkimukseksi, jossa analysoidaan yksityiskohtaisesti sitä, miten sosiaalista todellisuutta tuotetaan erilaisissa sosiaalisissa käytännöissä”.¹⁵⁵ Diskurssianalyysissä analysoidaan kielenkäyttöä ja etsitään ”johtolankoja” diskursseista, joihin ne kuuluvat, liittyvät ja joita ne edustavat.¹⁵⁶

Diskurssi voidaan ymmärtää toisiinsa liittyneiksi teksteiksi ja puheeksi sekä niiden tuottamiseksi, levittämiseksi ja vastaanottamiseksi. Diskurssilla voidaan tarkoittaa kielenkäytössä ilmenevää, kiteytynyttä ymmärrystä todellisuudesta, jotka muokkaavat puheen kohdetta. Luonteeltaan diskurssit ovat jaettuja ja sosiaalisia ja ne syntyvät vuorovaikutuksessa sosiaalisten ryhmien välillä.¹⁵⁷

Keskustelun kieli ei ainoastaan neutraalisti kuvaa jotakin vaan sillä on myös aktiivinen rooli sosiaalisen todellisuuden rakentamisessa. Toisin sanoen kielenkäytöllä tuotetaan erilaisia seurauksia eli se on luonteeltaan funktionaalista.¹⁵⁸ Kielenkäytön voidaan ajatella olevan funktionaalista ainakin kolmella eri tavalla: viestinnän välineenä, maailman kuvaamisen välineenä ja sosiaalisten suhteiden ja identiteettien luojana.¹⁵⁹

Diskurssien tutkimuksessa ja ennen kaikkea kriittisessä diskurssianalyysissä kysymys vallasta ja valtarakenteista on keskiössä. Anu Pynnösen sanoin ”kriittisen diskurssianalyysin kautta voidaan nähdä, miten diskursiivinen toiminta rakentaa valtaa ja instituutioita niiden

¹⁵⁵ Jokinen, Juhila & Suoninen 2016, 17; 25; 34.

¹⁵⁶ Pynnönen 2013, 9.

¹⁵⁷ Pynnönen 2013, 6–7. Yksi diskurssintutkimuksen huomattavimmista teoreetikoista on ollut ranskalainen sosiologi Michel Foucault, joka viittasi diskursseilla ”kiteytyneisiin, kulttuurisesti jaettuihin merkityksellistämisen (puhe- ja ajattelu)tapoihin, jotka muokkaavat puhunnan kohdetta”. Pynnönen 2013, 7.

¹⁵⁸ Jokinen, Juhila & Suoninen 2016, 47; 51.

¹⁵⁹ Pynnönen 2013, 5.

itsestäänselvyyksinä pidettävien ymmärrysten ja merkitysten kautta, jotka suosivat joitakin toimijoita ja vastaavasti syrjäyttävät toisia”.¹⁶⁰

Valta on läsnä kaikissa vuorovaikutustilanteissa, joissa tuotetaan sosiaalista todellisuutta siis myös diskursseissa. Jotkut sosiaalisen todellisuuden tulkinnat saavat toisia tulkintoja vahvemman aseman, mikä liittyy usein toimijoiden erilaisiin positioihin ja näiden väliseen epäsymmetriaan. Diskurssit voivat olla rinnakkaisia määrittäen suhteessa toisiinsa, mutta ne voivat olla myös kilpailevia.¹⁶¹

Tässä tutkimuksessa olen kiinnostunut menneisyyteen liittyvistä merkityksistä ja siitä, miten menneisyyteen liittyviä merkitysjärjestelmiä rakennetaan sekä miten nämä ovat suhteessa toisiinsa. Menneisyyteen liittyvien merkitysten kautta esitetään pohjimmiltaan tulkintoja todellisuudesta. Nämä tulkinnat voivat olla olemassa kilpailevina tai suhteessa toisiinsa. Menneisyyspoliittisen puheen esittäminen ja sen kautta vaikuttaminen siihen, mitä ja miten muistetaan ja mitä unohdetaan, on mitä suurimmissa määrin kytköksissä kysymyksiin vallasta ja sen käytöstä. Koska diskurssianalyysi tuo esiin aina valtarakenteita ja vallan kysymyksiä, sen hyödyntäminen juuri menneisyyspoliittisen puheen analysoimisessa on perusteltavaa.

¹⁶⁰ Pynnönen 2013, 28–29.

¹⁶¹ Pynnönen 2013, 16; Jokinen, Juhila & Suoninen 2016, 35–36.

4. ANALYYSI

4.1. Keskustelun vaiheet: ”Kaikki on vielä edessä, matka on vasta alussa”¹⁶²

Tässä luvussa siirryn analyysin pariin ja esittelen aineistostani löytynyttä menneisyyspoliittista puhetta. Aloitan keskustelun yleisten piirteiden esittelemisellä, minkä jälkeen siirryn käsittelemään *Tuntemattoman* asemaa kulttuurisessa muistissa ja erilaisia menneisyyspoliittisia puhetapoja eli diskursseja, jotka ilmentävät suhtautumista tarinan asemaan kulttuurisessa muistissa. Olen nimennyt nämä motivaatioiltaan erilaisiin lähtökohtiin perustuvat diskurssit konservatiiviseksi kaanoniksi, uudistavaksi kaanoniksi ja kyseenalaistavaksi kaanoniksi. Kahdessa viimeisessä alaluvussa käsittelen historialliseen uskottavuuteen liittyvää puhetta ja Louhimiehen elokuvan uskottavuuteen *Tuntemattomana sotilaana* liittyneitä merkityksiä.

Tutkimani keskustelun aiheet seurasivat pitkälti, mutteivat suinkaan kokonaan, elokuvahankkeesta julkisuuteen tiedotettuja vaiheita. Koen tärkeäksi käydä läpi näitä keskustelua määrittäneitä elokuvahankkeen vaiheita tässä alaluvussa ennen siirtymistä keskustelun ja siitä nousseiden menneisyyteen liittyvien merkitysten syvällisempään analysoimiseen seuraavissa alaluvuissa.

Pitkälti lehtiartikkeleiden esiin nostamiin teemoihin pohjautuvaan keskusteluun osallistui itsestään selvästi toimittajat, mutta kommentointikentät tarjosivat myös laajemmalle joukolle mahdollisuuden mielipiteidensä ilmaisemiseen. Kommenttikenttien keskustelua nostettiin esille myös sanomalehtien sivuilla, kun jokin aihe herätti erityisen paljon mielipiteitä. Kovaa ääntä pitämällä saattoi siis päästä myös uutisen aiheeksi.

Kommenttikentillä käytiin jatkuvaa retorista vääntöä siitä, kenen näkemyksillä oli suurin painoarvo ja ketkä olivat oikeutettuja omiin mielipiteisiinsä. Kommenttikenttien puheenvuoroille haettiin painoarvoa vetoamalla muun muassa omaan tietämykseen historiasta ja jatko-sodasta, Linnan ajattelusta, romaanin henkilöistä ja aiemmista *Tuntemattoman sotilaan* kerroksista sekä romaanin ja elokuvien vastaanotosta. Hyvin usein elokuvan uuden version tai jonkin sen yksityiskohdan suhteen pohdittiin, mitä Väinö Linna olisi ajatellut. Varsinkin kommenttikentillä Linna oli viimeinen auktoriteetti, jonka näkemyksiin nojaututtiin. Koska

¹⁶² Aku Louhimiehen kommentti kysyttäessä elokuvan näyttelijävalinnoista. Karimaa-IS 18.8.2015.

Linna teoksineen on sijainnut teosten ilmestymisestä saakka erilaisten määrittelyiden kohteena, hyvinkin erilaiset tulkinnat voitiin perustella Linnan ajatuksilla. Toisen auktoriteetin muodostivat veteraanit, jotka näyttäytyivät puheenvuoroissa mielipiteiltään ja kokemuksiltaan yhtenäisenä ryhmänä.

Elokuvaohjaaja Aku Louhimies kertoi ensimmäisen kerran laajemmin elokuvahankkeesta julkisuudessa hotelli Kämpin peilialissa pidetyssä tiedotustilaisuudessa 18.8.2015. Louhimies oli ollut pitkään vaitonainen hankkeesta. Suunniteltu hanke oli noussut julkisuuteen jo syyskuussa 2014, kun *Helsingin Sanomat* oli uutisoinut Suomen elokuvasäätiön myöntäneen Louhimiehen jatkosotaa käsittelevälle *Sotaelokuvalle* 30 000 euron tuen. Tiedotustilaisuudessa Louhimies vahvisti *Tuntemattoman sotilaan* uutta versiota koskevan elokuvasuunnitelman ja kertoi jo tässä vaiheessa Puolustusvoimien toimivan hankkeessa yhteistyökumppanina.¹⁶³

Tiedotustilaisuudessa kerrottiin myös muun muassa Aku Louhimiehen ohjaaman ja Suomen 100-vuotisjuhlavuonna ensi-iltansa saavan elokuvan rahoituksen varmistumisesta. Elokuvan rahoittajapohjan kerrottiin olevan laaja ja elokuvan kuuluvan Suomen suurimpiin 7 miljoonan euron budjetillaan. Yksityisten rahoittajien viiden miljoonan osuuden lisäksi elokuvan budjetti sisälsi julkista rahoitusta kaksi miljoonaa euroa. Elokuvaa tuettiin veikkausvoittorahoilla Suomen Elokuväsäätiön kautta, minkä lisäksiokuva oli osa virallista Suomi 100 -juhlavuoden ohjelmaa ja sai 200 000 euroa valtionavustusta valtioneuvoston Suomi 100 -tukiohjelman kautta.¹⁶⁴

Yksityisten rahoittajien joukossa olivat muun muassa LähiTapiola-ryhmä sekä Jenny ja Antti Wihurin rahasto ja peliyhtiö Supercellin perustajia. Yhteistyökumppaneiden ja tukijoiden joukko täydentyi elokuvahankkeen aikana ja kattoi lopulta suuren joukon suomalaisia ja ulkomaalaisia yrityksiä, mutta myös yksityishenkilöitä. Tuotantoyhtiön verkkosivuilla kumppanit jaettiin pääyhteistyökumppaneihin, yhteistyökumppaneihin, palvelukumppaneihin, mahdollistajiin, tukijoihin ja avainkumppaneihin. Viimeiseen ryhmään lukeutuivat Puolustusvoimat, Suomen elokuvasäätiö ja YLE. Elokuvan pohjalta kerrottiin tehtävän tv-sarja,

¹⁶³ STT-IS 25.9.2014; Mahlamäki-HS 18.8.2015.

¹⁶⁴ Rahoituksesta esim. Mahlamäki-HS 18.8.2015; TS 18.8.2015.

jonka oikeuksista YLE oli ilmaissut kiinnostuksensa samoin kuin elokuvankin esitysoikeuksista. YLE oli myös yksi elokuvan rahoittajista.¹⁶⁵

Tiedotustilaisuudessa yleisölle esitettiin video, joka sisälsi tunnuslauseen ”On tarinoita, jotka jokaisen sukupolven on kerrottava itse.” Tämä sukupolvien, muistamisen sekä tarinan elossa pitämisen ja eteenpäin välittämisen tematiikka toistui läpi tutkittavan ajanjakson yhä uudestaan tekijöiden lausunnoissa, mutta myös laajemminkin tutkimusaineistossa.¹⁶⁶ Uuden elokuvatulkinnan tarvetta perusteltiin kyseisen tarinan asemalla suomalaisessa muistamisen kulttuurissa: ”Tämä tarina on merkittävä osa kansallista identiteettiämme, eikä siksi saa unohtua. Se, että kerromme sen modernin elokuvatekniikan keinoin, tuo tarinan lähemmäksi myös uusia sukupolvia, joilla ei ole suhdetta Linnan teokseen tai aikaisempiin elokuviin”.¹⁶⁷ Myös Kristian Smedsin näytelmäsovituksen kohdalla tulkintoja oli markkinoitu nimenomaan uuden sukupolven *Tuntemattomana*.¹⁶⁸

Ensi-iltaa edeltävä uutisointi ja siitä herännyt keskustelu pohjautuivat pitkälti *Tuntemattoman sotilaan* tunnistettuun asemaan suomalaisessa kulttuurissa omana instituutionaan. Tätä vakiintunutta kulttuurista asemaa käytettiin myös ennakkomarkkinoinnissa hyväksi. Jo elokuvan nimeäminen *Tuntemattomaksi sotilaaksi* asetti tulevan tulkinnan suoraan *Tuntemattomien sotilaiden* tulkintojen jatkumolle. Tämän ensilukemalta itsestäänselvyydeltä vaikuttavan seikan toteaminen ei lähempää tarkasteltuna olekaan täysin annettu, olihan työnimenä vielä edellisvuonna ollut *Sotaelokuva*. Pohdinnan kohteeksi nousee kuitenkin, olisiko klassikotarinaan perustuvaa elokuvaa voinut nimetä muuksi kuin *Tuntemattomaksi sotilaaksi*, edes uuden tulkinnan nimissä?

Tuntemattoman tunnistetun aseman lisäksi keskustelua käytiin ennen ensi-iltaa ainoastaan ennakkojulkisuuden perusteella. Ennakkojulkisuudella pyritään suuntamaan katsojakokemusta ohjaavia ennakko-odotuksia elokuvasta. Esimerkiksi elokuvan lajityyppi tai näyttelijävalinnat paljastavat ennakkotietoa siitä, minkälainen katsomiskokemus on odotettavissa. Tutun tarinan hyödyntäminen voi jo itsessään johdattaa odotuksia tiettyyn suuntaan, mutta myös antaa

¹⁶⁵ Esim. Mahlamäki-HS 18.8.2015; TS_18.8.2015; <http://www.tuntematonsotilas2017.fi/#partners> (katsottu 5.3.2020); Louhimies oli luvannut yhteistyökumppaneilleen, ettei klassikkoon kosketa. Julia Pajunen on tulkinnut tämän reaktioksi Kristian Smedsin ristiriitaisen vastaanoton saaneen näytelmäversion aiheuttamaan hälyyn. Pajunen 2018, 458.

¹⁶⁶ Tiedotustilaisuudesta esim. Koponen-YLE 18.8.2015; Kokko-HS 19.8.2015; Mahlamäki-HS 18.8.2015.

¹⁶⁷ Aku Louhimies, tiedote Elokuvayhtiö Suomi 2017 Oy:n verkkosivuilla 18.8.2015 (Katsottu 1.10.2019).

¹⁶⁸ Pajunen 2017, 8.

tekijöille mahdollisuuden leikitellä yleisön odotuksilla ja tuoda mukaan viittauksia nyky-yhteiskuntaan ja sen ilmiöihin. Tähän katsojien odotusten ja nykyviittausten kanssa leikittelyyn perustuivat esimerkiksi Kristian Smedsin Kansallisteatterille ohjaama teatteritulkinta (2007–2009) ja Jussi Moilan kirjoittama sekä Juhana von Baghin Yleisradiolle ohjaama radiokuunnelma *Tuntematon sotilas – vuoropuhelu Linnan romaanin kanssa* (2014).¹⁶⁹

Elokuvahanke asemoitiin ensiuutisoinnista lähtien *Tuntemattoman sotilaan* kulttuuriselle jatkumolle. Samoin se sidottiin vahvasti kansalliseen ja isänmaalliseen merkitysjärjestelmään; elokuvasta rakennettiin vahvasti kansallista hanketta ja itsenäisyyden juhluvuoden suurinta kulttuuritapausta. Myös suuren mediahuomion saanutta Kristian Smedsin Kansallisteatterille ohjaamaa näytelmätulkintaa oli 2000-luvun alussa luonnehdittu vuoden tapaukseksi, tosin huomattavasti ristiriitaisemman huomion ympäröimänä.¹⁷⁰

Kansallisen hankkeen luonne ilmeni kolmannen elokuvatulkinnan tekijöiden kommenteissa läpi tutkittavan ajanjakson. Elokuvasta oltiin tekemässä suomalaisia mahdollisimman laajasti saavuttavaa ilmiötä, jonka mahdollistivat lukuisat yhteistyökumppanit. Tiedotusvälineet olivat mukana rakentamassa elokuvan mediakuvaa ja varmistamassa sille suurta näkyvyyttä. Vaikka osa artikkeleista oli lähtöasetelmaltaan kriittisiä, siksi että itsenäisyyttä juhlistettiin jälleen kerran *Tuntemattoman sotilaan* kertomuksella, osallistuivat nämä osaltaan mediahuomion kasvattamiseen. Osa kommenttipalstojen keskustelijoista kyseenalaisti toimittajien ja tiedotusvälineiden innokkuuden kirjoittaa yhä uusia, Louhimiehen elokuvaa käsitteleviä artikkeleita varsinkin *Helsingin Sanomien* ja *Ilta-Sanomien* kohdalla. Klikkiotsikoita laskevassa digitaalisessa mediamaailmassa laaja uutisoiminen oli varmasti tietoista toimintaa, jolla saatiin laaja lukijakunta.

Lehdistötilaisuuden (18.8.2015) jälkeen lehtien palstoilla ja kommenttikentillä alkoi välittömästi näyttelijävalinnoilla spekulointi. *Helsingin Sanomat* ja *Ilta-Sanomat* antoivat kumpikin omille lukijoilleen mahdollisuuden äänestää sopivimpia näyttelijöitä tunnettujen hahmojen rooleihin. *Helsingin Sanomien* nimimerkki Kuiskaaja luonnehti *Tuntemattoman* roolitusta suureksi kansalliseksi projektiksi, *Ilta-Sanomat* puolestaan otsikoi juttunsa Antero Rokan mahdollisesta näyttelijästä seuraavasti ”Tämä roolivalinta ei saa mennä pieleen!”.¹⁷¹

¹⁶⁹ Lehtisalo 2011, 33; Pajunen & Korsberg 2018, 224–225.

¹⁷⁰ Pajunen 2017, 8.

¹⁷¹ Kuiskaaja-HS 22.8.2015; Ampuja-IS 18.8.2015.

Retoriikan tasolla roolivalinnoista tehtiin koko kansan asia, kun sanomalehdet antoivat lukijoille hyvin teoreettisen mahdollisuuden vaikuttaa näyttelijävalintoihin ja sitä kautta lopulliseen historian esitykseen, valmiiseen elokuvaan.

Myös tuotantoyhtiö harjoitti kansan osallistamista elokuvahankkeessa. Joulukuussa 2015 tuotantoyhtiö julkaisi sivuillaan ilmoituksen, jolla se etsi 3000 avustajaa elokuvan kuvauksiin. Yhteistyökumppanina avustajahaussa toimi niin ikään elokuvan yhteistyökumppanina ollut Veikkaus, ja hakukelpoisuuden edellytyksenä oli Veikkauksen kanta-asiakaskortti tai sen hankkiminen. Koko Suomen kansalle annettiin tällä tavoin mahdollisuus osallistua uuden elokuvaversioon tekemiseen. Tekijät ylläpitivät alusta asti retoriikkaa koko suomalaisen kansan elokuvasta, jonka valmistumiseen tarvittiin kansalaisten apua ja panosta. Retoriikka iski, sillä avustajiksi ilmoittautui lähes 2000 henkilöä saman tien ilmoituksen julkaisemisen jälkeen. Tammikuun 2016 puolivälissä *Aamulehti* uutisoi hakemuksia tulleen jo 11 000. Kuvasten aloittamiseen mennessä (kesäkuu 2016) hakemuksia oli saapunut jo 14 000. Louhimies itse kommentoi tällaista yhdessä tekemistä poikkeukselliseksi ja suomalaiseksi.¹⁷²

Huhtikuussa 2016 julkistettiin ensimmäiset näyttelijävalinnat, jotka herättivät paljon mielipiteitä puolesta ja vastaan. Eero Ahon valitseminen Rokaksi, Jussi Vatasen Koskelaksi, Johannes Holopaisen Kariluodoksi, Aku Hirviniemen Hietaseksi, Juho Milonoffin Honkajoeksi, Andrei Alénin Rahikaiseksi, Joonas Saartamon Lahtiseksi, Hannes Suomisen Vanhalaksi ja Arttu Kapulaisen Sudeksi sai lehtien kommenttikentillä käydyn keskustelun vilkkaaksi. Keitä tahansa ei nähty sopivaksi esittämään *Tuntemattoman* rakastettuja hahmoja. Näyttelijävalintojen yhteydessä elokuvan ensi-iltaa kerrottiin aikaistettavan noin kuukaudella ja sen olevan itsenäisyyspäivän sijaan jo vuoden 2017 lokakuussa, 27.10.2017.

Kesäkuussa 2016 uutisoitiin kuvausten alkamisesta ja viimeisimmistä näyttelijävalinnoista. Jo julkistettujen nimien lisäksi elokuvassa uutisoitiin nähtävän muun muassa näyttelijä ja muusikko Paula Vesala Antero Rokan Lyyti-vaimon roolissa ja Samuli Vauramo Lammion roolissa. Ainoastaan Rokan mainitsemana romaanissa vilahtava Lyyti ja tämän esiintyminen elokuvassa herätti keskustelun siitä, voiko uuteen elokuvaversioon tuoda alkuperäisen tarinan ulkopuolisia henkilöitä, jotka kaiken lisäksi puuttuivat edellisistä elokuvaversioista.

¹⁷² Tiedote Elokuva-yhtiö Suomi 2017 Oy:n verkkosivuilla, 3.12.2015 (Katsottu 1.10.2019); Esim Krautsuk-YLE 3.12.2015; Pänkäläinen-KSML 3.12.2015; STT-AL15.1.2016; IS 1.6.2016.

Lokakuun puolivälissä 2016 elokuvan tekijätiimi antoi kommentteja tiedotusvälineille kuvauksissa Suomenlinnassa, joka sai elokuvassa esittää empirearkkitehtuurinsa takia Petroskoita (suomalaisittain Äänislinnaa) suomalaisten sotilasparaatin taustalla. Kuvatusta sotilasparaatista julkaistiin runsaasti kuvia artikkeleiden yhteydessä. Jo näyttelijävalinnoista alkanut autenttisuuspuhe eli puheenvuorot elokuvan historiallisesta uskottavuudesta voimistuivat entisestään visuaalisen materiaalin julkaisun myötä. Autenttisuuspuheeseen keskityn tarkemmin myöhemmin sille varatussa alaluvussa.¹⁷³

Elokuvan ensimmäinen audiovisuaalinen näyte eli teaser julkaistiin täsmälleen vuosi ennen ensi-iltaa, 27.10.2016. Sisällöltään niukka, vajaan minuutin mittainen esittelyfilmi sotilaista kävelemässä jonossa Eero Ahon esittämän Antero Rokan perässä usvaisessa metsässä pelasi aiheen ja tarinan tuttuudella. Tulevaokuva ei tarvinnut sen suurempia selittelyitä. Esittelyfilmin lopussa oli ainoastaan elokuvan ja ohjaajan nimet sekä tieto, milloinokuva on elokuvateattereissa.¹⁷⁴

Ensi-illan lähestyessä tuotantoyhtiö julkaisi uutta elokuvaan liittyvää materiaalia yhä tiheämpään, mikä näkyi myös lehtien palstoilla. Syksyllä ensi-iltansa saavaokuva kiinnosti, samoin kaikki sen ympärillä tapahtuva, esimerkiksi yhteistyökumppaneiden erilaiset tuotelanseeraukset. Kesäkuusta 2017 alkaen julkaistiin vähintään kerran kuussa jotakin elokuvan ennakkomarkkinointimateriaalia tai uutisoitiin muuten elokuvaan ja sen ympärillä käytyyn keskusteluun liittyen.

Elokuvan ensimmäinen virallinen lyhyt esittelyvideo eli traileri julkaistiin kesäkuun 2017 alussa. Kotirintama ja erityisesti Antti Rokan vaimo Lyyti sekä Kariluodon morsian Sirkka olivat trailerissa vahvasti esillä, mutta filmi sisälsi myös hyvin perinteistä taistelukuvausta Hollywood-elokuvista tutun mahtipontisen musiikin¹⁷⁵ säestyksellä. Toinen, vahvasti musiikkiin painottuvana markkinoitu traileri julkaistiin elokuun lopussa 2017. Kotirintama oli mukana myös tässä tunnelmaltaan tunteikkaassa trailerissa.¹⁷⁶

¹⁷³ Suomenlinnan kuvauksista esim. Hahto-AL 15.10.2016.

¹⁷⁴ Esim. Välinoro-AL 27.10.2016. Teaserit ovat luonteeltaan lyhyitä, vain sisällöstä ja juonesta vihjaavia. *Tuntemattoman* esittelyfilmi oli kuitenkin teaseriksikin hyvin minimalistinen ja sisälsi ainoastaan yhden vähäeleisen kohtauksen.

¹⁷⁵ Elokuvan musiikista oli kerrottu, että siitä vastasi säveltäjä Lasse Enersen ja musiikin soitti Sinfonia Lahti. Kujala-KSML 24.4.2017.

¹⁷⁶ Ilta-Sanomat 28.8.2017.

Heinäkuun 2017 loppupuolella uutisoitiin julkaistusta julisteesta, jossa näyttelijä Max Ovaskan esittämä Määttä kantaa pää painuksissa konekiväärin jalustaa, ja taustalla nouseva aurinko valaisee metsää. Tämän symboliikan kerrottiin tiedotteessa kiteyttävän elokuvan olemuksen: sodan todellisuuden ja taivaanrannassa pilkkottavan toivon. Samaan aikaan julkaistiin myös uusia valokuvia elokuvasta.¹⁷⁷

Heinä- ja elokuussa 2017 monet *Tuntematon sotilas* -tuotelanseeraukset herättivät vilkasta keskustelua. Tuotelanseerauksista esille nousivat elokuussa erityisesti elokuvan yhteistyökumppani Sinituote Oy:n siivoustarvikkeet. Näistä revitty huumori ja *Tuntemattomaan sotilaaseen* kohdistettu pilkka saivat jopa Väinö Linnan pojan Petteri Linnan kommentoimaan tuotelanseerauksia ja ilmoittamaan, ettei näillä ole Linnan perikunnan hyväksyntää. Heinäkuussa kirjoitettiin myös *Suomen Kuvalehden* julkaisemasta artikkelista, jossa käytiin läpi kuvausten työryhmän ja vapaaehtoisten kohteluun liittyviä epäkohtia.¹⁷⁸

Syyskuussa 2017 uutisoitiin Haloo Helsinki -yhtyeen uudesta kappaleesta *Tuntematon* ja Aku Louhimiehen ja Aleksi Koskelan ohjaamasta musiikkivideosta kappaleeseen. Elokuvan teemabiisinä tituleeratun kappaleen video sijoittui *Tuntemattoman sotilaan* maisemiin. Syyskuun loppupuolella julkaistiin puolestaan Satu Jaatisen kirjoittama ohjaajasta kertova kirja *Aku Louhimies: elokuvaunelmia* (LIKE). Kirjassa kuvattiin *Iltä-Sanomien* mukaan muun muassa Louhimiehen äärimmäisiä metodeja tämän pyrkiessä mahdollisimman todentuntuiseen lopputulokseen. Uutinen rakensi Louhimiehestä kuvaa ohjaajanerona, jonka kaltaista ei ole toista.¹⁷⁹

Lokakuun alussa 2017 WSOY julkaisi elokuvan toisen käsikirjoittajan Jari Olavi Rantalan kirjoittaman *Tuntematon sotilas* -elokuvakirjan, joka kuvasi elokuvan tekoprosessia. Lokakuussa ennakkonäytöksiä järjestettiin eri puolilla Suomea. Ennakkonäytöksiin osallistuneiden kutsuvieraiden ja tekijöiden läheisten reaktiot olivat pääosin kehuja, tosin tämä on verrattain yleinen piirre kutsuvierasnäytösten vastaanoton kohdalla. Ennakkonäytösten perusteella elokuvasta kommentoitiin mediassa muun muassa Paula Vesalan alastonkohtausta, kun taas miespuolisten näyttelijöiden suorituksia arvioitiin näyttelijäntyyön kautta. Joukko

¹⁷⁷ STT-KSML 21.7.2017; Kantola-IS 21.7.2017.

¹⁷⁸ Tästä esimerkiksi Hallamaa-HS 3.8.2017 ja Linna-HS 11.8.2017. Työoloista esim. Pylvänäinen-IS 14.7.2017.

¹⁷⁹ HS Nyt-liite 12.9.2017; Satu Jaatisen kirjasta esim. Makkonen-IS 26.9.2017.

elokuvan työryhmään kuuluvia miehiä puolusti Vesalaa ja tuomitsi median seksistisen toiminnan 20.10.2017 julkaistulla (HS) kannanotolla.¹⁸⁰

Ensi-iltaviikolla elokuva oli tiedotusvälineissä paljon esillä, sillä siitä oli rakennettu jo pitkään itsenäisyyden juhluvuoden suurinta kulttuuritapausta. Tekijät ja näyttelijät olivat antaneet runsaasti haastatteluja jo aiemminkin, mutta tämä korostui ensi-illan lähestyessä. Elokuvan markkinoinniksi voidaan laskea myös esimerkiksi uutisointi itsenäisyyden juhluvuoden kunniaksi veteraaneille tarjottavasta ilmaisesta sisäänpääsystä, jonka tarjosivat tuotantoyhtiö Elokuvaosakeyhtiö Suomi 2017, elokuvalevittäjä SF Studios, kotimainen elokuvateatterikenttä, valtioneuvoston kanslian Suomi 100 -organisaatio ja *Tuntematon sotilas* -elokuvan vaikuttavuusohjelmaa tukenut Saastamoisen säätiö.¹⁸¹

Varsinaisten elokuva-arvioiden lisäksi elokuvan vastaanotosta ja tarinan aiemmista kerroksista ilmestyi paljon muitakin tekstejä. Esimerkiksi lokakuun lopulla huumoria ammennettiin Yleisradion toimittajan ”mokasta”, kun tämän oli ymmärretty ihmetelleen, miksei naisia ollut sotimassa rintamalla. Myös toisistaan eronneet elokuva-arvostelut puhututtivat kommenttikenttien lisäksi jopa kokonaisten, ainoastaan arvosteluja käsittelevien journalististen tekstien verran.¹⁸²

Ensi-illan jälkeen, loppuvuodesta 2017 uutisoitiin ahkerasti muun muassa elokuvan saamista katsojaluvuista ja sen rikkomista erilaisista katsojaennätyksistä. Katsojalukujen korkeat lukemat olivat odotettuja, sillä elokuva oli ollut paljon esillä ja keskustelunaiheena. Heti ensi-iltaviikonloppunaan se teki ennätyksen kaikkein eniten ensi-iltaviikonloppuna keränneenä kotimaisena elokuvana. Vuoden katsotuimmaksi elokuvaksi elokuva nousi jo toisen esitysviikon jälkeen. 8.12. kerrottiin elokuvan rikkoneen 800 000 katsojan rajan ja olevan katsotuin elokuva lähes 50 vuoteen. Elokuvan tuottajat julkaisivat loppuvuodesta katsojalukujen innoittamana tiedotteen, jossa muun muassa kerrottiin elokuvasta tulleen koko kansan puheenaihe ja yhteinen kokemus. Elokuvaa painotettiin esitettävän laajasti eri puolilla Suomea monipuoliselle yleisölle: ”Elokuva on saanut liikkeelle kaikenikäiset suomalaiset

¹⁸⁰ Päiväämätön tiedote Elokuvaoyhtiö Suomi 2017 Oy:n verkkosivuilla ”WSOY julkaisee *Tuntematon sotilas* -elokuvakirjan” (Katsottu 1.10.2019); HS 20.10.2017. Myös Vesalan avokaulainen gaala-asu oli herättänyt sosiaalisessa mediassa kommentteja. Asun ja elokuvan alastonkohtauksen perusteella Vesalan ulostuloja seksuaalisesta häirinnästä ja liittymistä #metoo-kampanjaan väheksyttiin.

¹⁸¹ Esim. IS 25.10.2019.

¹⁸² Määttänen-HS Nyt-liite 31.10.2017.

kautta maan hyvin lyhyessä ajassa. Elokuva on käyty katsomassa yksin ja yhdessä ja joidenkin katsojien toimesta useita kertoja.”¹⁸³

Elokuvan oikeuksien myynnistä ulkomaille sekä elokuvaan kohtaan esitetystä kiinnostuksesta ja elokuvan vastaanotosta ulkomailla kerrottiin useassa lehdessä. Samoin elokuvan esittämisestä ja sen voittamista palkinnoista kansainvälisillä elokuvafestivaaleilla uutisoitiin. Itsenäisyyspäivän 2017 tienoilla *Tuntemattoman sotilaan* kaikki kerrokset nousivat taas pintaan, samoin Suomi 100 -ohjelma juhluvuoden huipennuksena.¹⁸⁴

Ensi-illan jälkeen julkaistiin myös elokuvaan liittyvää materiaalia, jota *Ilta-Sanomissa* markkinoitiin lukijoille ennen näkemättömänä.¹⁸⁵ Loppuvuonna 2017 uutisoitiin myös elokuvan pohjalta tehtävästä viisiosaisesta tv-sarjasta, jonka suunniteltu esitysaika YLE:llä olisi vuodenvaihteessa 2018–2019.¹⁸⁶ Joulukuun alussa uutisoitiin Aku Louhimiehelle myönnetystä Pro Finlandia -mitalista, jonka Louhimies sai tunnustuksena työstään elokuvan parissa. Vuoden 2017 lopussa useassa lehtijutussa mainittiin elokuva yhtenä kuluneen vuoden muistettavista tapauksista.¹⁸⁷

4.2. *Tuntematon sotilas* kulttuurisessa muistissa

Tässä alaluvussa tarkastelen Aku Louhimiehen ohjaaman *Tuntemattoman sotilaan* ympärillä käytyä keskustelua kulttuurisen muistin näkökulmasta. Käydyn keskustelun kautta välittyy paitsi näkemyksiä *Tuntemattoman sotilaan* asemasta, niin myös laajemmin käsityksiä kulttuurisen muistin luonteesta sekä siitä, miten kulttuurista muistia ylläpidetään ja kuka saa olla tässä prosessissa mukana.

Kulttuurista muistia ei tuoteta ainoastaan kulttuurituotteiden kautta vaan myös niistä käytävän keskustelun välityksellä. Julia Pajusen mukaan ”*Tuntematon sotilas* pysyy osana suomalaista kulttuurista muistia sekä kulttuurisena rituaalina niin kauan kuin teoksesta puhutaan ja siitä

¹⁸³ Sitaatti IS 8.12.2017; IS 6.11.2017; Juuti-IS 1.12.2017.

¹⁸⁴ Esim. STT-TS 30.10.2017; IS 6.11.2017; STT-TS_8.12.2017; STT-TS 4.11.2017; IS 1.12.2017; Tainola-IS 26.11.2017.

¹⁸⁵ Esim. Hernesaho-IS_27.12.2017.

¹⁸⁶ Esim. Topelius-IS_8.11.2017.

¹⁸⁷ Esim. Varjus-IS 31.12.2017; Vesala-TS 1.12.2017; Typpö-HS 30.12.2017.

muistutetaan.”¹⁸⁸ Pelkkä keskusteluun osallistuminen (ja sitä kautta siis teoksesta muistuttaminen) voidaan tulkita menneisyyspoliittiseksi teoksi, huolimatta siitä millaiseen merkitysjärjestelmään tai -järjestelmiin tekstit lukeutuvat ja millaisia merkitysjärjestelmiä ne ovat mukana tuottamassa. Näin ollen myös *Tuntemattoman* kulttuurista asemaa kyseenalaistavat kommentit olivat itse asiassa mukana vahvistamassa tarinan asemaa kulttuurisessa muistissa.

Astrid Erll on esittänyt, että fiktiiviset mediaesitykset voivat muodostua kulttuurisen muistin ainekeksi kolmella tavalla, kolmella eri tasolla; mediaesityksen sisäisellä (intra-mediaalisella), välisellä (intermediaalisella) ja ympäröivällä (plurimediaalisella) tasolla. Mediaesityksen sisäiset piirteet voivat itsessään tehdä mediaesityksestä osan kulttuurista muistia. Mediaesitysten välinen taso viittaa tietyn tapahtuman toistoon, minkä kautta tapahtuma liitetään osaksi kulttuurista muistia ja se alkaa vaikuttaa myös tuleviin tapahtumiin suhtautumiseen. *Tuntemattoman sotilaan* uudelleen esittäminen ja uudet sovitukset asettuvat tälle tasolle.¹⁸⁹

Julia Pajunen on kirjoittanut, että toistoon liittyy aina mahdollisuus uudelleen tulkintaan. *Tuntemattoman* kohdalla taiteilijat ovat tuoneet omissa sovituksissaan uusia painotuksia ja aineksia romaanin ulkopuolelta. Tätä Pajunen nimittää toisin toistamiseksi. Hänen mukaansa nimenomaan toisin toistamisen kautta teos on irronnut 1950-luvun kontekstista ja alkuperäisistä merkityksistään. Linnan romaanin suosiota voidaan selittää juuri tällä toisin toistamisella.¹⁹⁰

Astrid Erllin kolmas, monimediaalinen taso kattaa mediaesityksen lisäksi myös vastaanoton prosessin, jonka tuloksena esitys muodostuu kulttuurisen muistin ainekeksi. Erll puhuu vastaanoton kontekstista, jossa esimerkiksi historiallinen fiktiivinen elokuva aletaan mieltää muistia tuottavaksi. Prosessiin osallistuvat elokuvan markkinointi, siitä kirjoitetut kritiikit ja erilaiset tulkinnat.¹⁹¹

Aku Louhimiehen *Tuntemattoman sotilaan* ympärillä käyty keskustelu kiinnittyi ensimmäisestä tiedotustilaisuudesta (18.8.2015) lähtien Väinö Linnan kirjoittaman romaanin ja edellisten elokuvaversioiden merkitysjärjestelmiin sekä tarinan vahvaan kulttuuriseen asemaan.

¹⁸⁸ Pajunen 2017, 218.

¹⁸⁹ Erll 2008, 390.

¹⁹⁰ Pajunen 2018, 457–458.

¹⁹¹ Pajala 2012, 130.

Louhimiehen ohjaaman version kerrottiin perustuvan ”tuttuun *Tuntemattomaan*” ja Linnan alkuperäiseksi tai sensuroimattomaksi luonnehdittuun käsikirjoitusversioon, *Sotaromaaniin*.¹⁹² Tähän elokuvan pohjana olleeseen romaaniversioon palattiin monesti. Osa kommentoijista koki, että kyse ei oikeastaan ole kolmannesta elokuvaversiosta, sillä pohjateksti oli osittain eri kuin edellisillä elokuvilla.

Linnan romaanin kustantajalla kohtaamia muutoksia, ”sensuuria” on vuosikymmenien aikana selvitetty perin pohjin. Vuonna 2000 alkuperäinen käsikirjoitus julkaistiin *Sotaromaani-* nimellä. Sensaation sijaan *Sotaromaanin* kohdalla ollaan oltu kiinnostuneita 1950-luvun henkisestä ilmapiiristä ja poistojen vaikutuksista myöhempisiin tulkintoihin. Uudempien dramatisointien tekijät ovat voineet valita kumpaan tekstiin pohjaavat esityksensä. Esimerkiksi Kristian Smedsin Kansallisteatteri vuonna 2007 ohjaaman tulkinnan pohjana oli *Sotaromaani*.¹⁹³

Romaania muuteltiin kiireellä tavanomaisen kielenhuollon lisäksi sotilaiden ronskien juttujen kuten lottien moraalien, alapäähuumorin ja kirosanalitanioiden, päällystön tai sodanjohdon arvostelun, tyylillisten seikkojen, pitkien selittävien tekstijaksojen ja uskonnollisille käsitteille leukailujen osalta. Muutamia poistoja tehtiin Mannerheimiin ja Neuvostoliittoon liittyvissä kohdissa. Myös henkilöiden puhumia murteita korjailtiin. Linna oli pyrkinyt murteiden osalta välimuotoon kirjakielestä ja puhtaasta murteesta, mutta kustantamossa haluttiin viedä kieltä kohti puhdasta murretta.¹⁹⁴

Kirjallisuudentutkija Yrjö Varpio pitää moralisoivaa pohdintaa siitä, sensuroitiinko *Tuntematon sotilas*, täysin hyödyttömänä, mutta muistuttaa että kustantajan poistamat kohdat havainnollistavat vuonna 1954 voimissaan olleita suomalaisen kirjallisuuden ja julkisuuden tabuja. Poistetut kohdat viittasivat asioihin, joista vielä vaiettiin, vaikka ne tekivätkin jo hitaasti tuloaan kirjalliseen maailmaan ja julkiseen keskusteluun. Romaani muokattiin vastaamaan 1950-luvun lukevan yleisön vastaanottokykyä vastaavaksi, mikä teoksen saaman välittömän suosion perusteella osoittautui oikeaksi ratkaisuksi. *Tuntemattoman sotilas* otettiin ensi kertaa vastaan ajassa, jolloin kirkon kristillinen moraalit ja protestanttinen työmoraalet olivat vielä vallitsevia normeja. Hävitty jatkosota oli päättynyt vasta kymmenen vuotta aiemmin, ja

¹⁹² Esim. Niinimäki-AL19.8.2015.

¹⁹³ Varpio 2007, 286; Pajunen 2017, 12.

¹⁹⁴ Varpio 2006, 286–289.

rauhanehtojen mukaiset sotakorvaukset oli saatu maksettua ainoastaan kaksi vuotta sitten. Sodan seuraukset olivat vielä monin tavoin näkyvissä suomalaisten jokapäiväisessä elämässä.¹⁹⁵ Ajatus sensuroidusta romaanista elää kuitenkin vahvasti; esimerkiksi tutkija Julia Pajunen viittaa sensuroimattomaan versioon kirjoittaessaan *Sotaromaanista*. Sama retoriikka nousi esille aineistostani.¹⁹⁶

Louhimiehen elokuvan perusteella käydyssä keskustelussa *Tuntemattoman sotilaan* tarinaa, tapahtumia tai henkilöitä ei juurikaan selitetty keskusteluissa, ei journalistisissa teksteissä eikä lukijakommenteissa. Lähtöoletuksena oli näiden tuttuus ja tunnistettavuus lukijoille, mikä näkyi monin paikoin myös retoriikan tasolla. ”Kuten hyvin tiedämme, lähtee Väinö Linnan alkuperäisteos liikkeelle kesästä 1941. Siitä myös uusi *Tuntematon alkaa*” kirjoitettiin *Ilta-Sanomissa* ensi-illan jälkeen. Laineen elokuvan myötä legendaarisiksi kohtauksiksi nousseisiin tapahtumiin viitattiin monin paikoin kaikkien tuntemina. Tuttuja repliikkejä viljeltiin niitä erikseen selittelemättä. *Tuntemattoman* asema kulttuurisessa muistissa tarjosi eräänlaisen laumasuojan; vaikka romaania ei ollut lukenut tai elokuvia nähnyt oli mahdollista seurata debattia ja osallistua käytyyn keskusteluun. *Tuntemattomasta* tuotiin myös esille sen rooli yksittäisenä suomalaisiin eniten vaikuttaneena taide-elämyksenä sekä romaanina että elokuvina viittaamalla Pilvi Torstin historiatietoisuustutkimukseen.¹⁹⁷

Konkreettisimmillaan tarinan tuttuus ja tekijöiden käsitys suomalaisten katsojien historiatietoisuudesta selvisi, kun elokuvasta kerrottiin tehtävän ulkomaiden markkinoille suunnattu lyhennetty, mutta myös uutta materiaalia sisältävä versio. Kansainvälinen versio sisälsi esimerkiksi karttoja, joiden avulla selvennettiin sotilaiden liikkeitä. Elokuvasta oli karsittu myös vaikeasti kääntyviä vuorosanoja.¹⁹⁸

Toisaalta tarinan tunnistettavuuden suhteen esiintyi myös hajontaa esimerkiksi siinä, miten hyvin nuorten ajateltiin tuntevan tarinaa ja sen taustaa. Jotkut toimittajat avasivat teksteissään *Tuntemattoman* juonta ja romaanin sekä edellisten elokuvaversioiden taustoja, mutta pääosin oletuksena oli, että tarina tunnistetaan.

¹⁹⁵ Pajunen 2017, 51.

¹⁹⁶ Varpio 2006, 290–291; Pajunen 2017, 12.

¹⁹⁷ Sitaatti: Jaakkonen-IS 12.11.2017; Pilvi Torstin tutkimukseen viittaamisesta esim. IS 25.10.2019.

¹⁹⁸ Topelius-IS 9.11.2017.

2010-luvun elokuvaversiota peilattiin jo ennen valmistumistaan edellisiin elokuvatulkintoihin niin toimittajien teksteissä kuin kommenttikentilläkin. Tämä rinnastaminen jatkui myös ensi-illan jälkeen esimerkiksi elokuva-arvosteluissa ja näiden kommentteissa. Journalististen tekstien joukossa oli paljon artikkeleita, joiden lähes ainoa sisältö oli verrata uutta tulkintaa tai jotakin sen osaa joko Laineen tai Mollbergin elokuvaan. Esimerkiksi Louhimiehen näyttelijävalinnat rinnastettiin Laineen elokuvien näyttelijöihin valokuvaparien avulla. Myös esimerkiksi Louhimiehen version saamia katsojalukuja verrattiin edellisten versioiden katsojamääriin.¹⁹⁹

Rinnastukset edellisiin elokuvatulkintoihin laajenivat myös romaanista ja aiemmista elokuvista käytyihin keskusteluihin; romaanin sekä aiempien elokuvaversioiden vastaanotosta julkaistiin lehtijuttuja, esimerkiksi kirjallisuuskriitikko Toini Havun 1950-luvulla kirjoittama arvostelu romaanista.²⁰⁰ Näitä muisteltiin myös kommenttipalstoilla, joilla paikoin rinnastettiin *Helsingin Sanomien* elokuvakriitikko Juha Typön kriittinen arvio elokuvasta Havun arviioon. Tämän historiallisen analogian perusteltiin kertovan ennen kaikkea elokuvan tulevasta suosiosta kansan keskuudessa.

Romaani tai aiemmat elokuvaversiot eivät jääneet keskustelussa hetkeksikään taustalle vaan Louhimiehen elokuva nähtiin jatkuvasti näitä vasten. Itsenäisen taideteoksen sijaan elokuva koettiin pääosin, muttei kuitenkaan ainoastaan, riippuvaisena tarinan aiemmasta sovitushistoriasta. Toisaalta eri versioiden kiinnittyminen toisiinsa toimi myös toisinpäin: romaania ja edellisiä elokuvaversioita käsiteltäessä nostettiin esille myös uusin tulkinta. Louhimiehen elokuva teki näistä taas ajankohtaisia.²⁰¹

Myös Rauni Mollbergin 1980-luvun version kohdalla kuvaus- ja ensi-iltavaiheen lehtijutuissa oli noussut esille nimenomaan *Tuntemattoman* tuttuus. Tarinan tuttuus johti 1980-luvulla Mollbergin elokuvan kohdalla siihen, että arvosteluissa viitattiin muutamia poikkeuksia lukuun ottamatta lähes yksinomaan romaaniin ja Laineen elokuvaversioon. Elokuvaa ei arvosteltu itsenäisenä taiteellisenä teoksena vaan ainoastaan suhteessa aiempiin tulkintoihin. Jo ennakkojulkisuudessa oli luotu mielikuva varman päälle tehdystä konsensuselokuvasta

¹⁹⁹ Esim. Makkonen-IS 29.9.2017 ”Kuvat ennen ja nyt: Tässä ovat Tuntematon sotilas -päättäjät – ”Tärkeä ja rakas roolityö”; Malmberg-HS 17.4.2016; Katsojamäärien vertailusta edellisiin versioihin esim. STT-KSML 1.12.2017 ”Louhimiehen Tuntematon selättänyt jo selvästi Mollbergin version”.

²⁰⁰ Rantanen-HS 26.10.2017; Sirén-HS 26.10.2017 ”Näin HS tyytyi Väinö Linnan Tuntematon sotilasta – arvostelut sytyttivät kiihkeitä kirjasodat”; Talaskivi & Ylönen-HS 26.10.2017 ”HS ylisti Edvin Laineen ja Rauni Mollbergin Tuntematon sotilas -elokuvia arvosteluissaan”.

²⁰¹ Esim. Röpötti-HS 5.12.2017 ”Ankaraa, sotkuista sotaa – Rauni Mollbergin versio on kolmesta Tuntematon sotilas -elokuvasta luokkatietoisin”.

liittämällä elokuva edellisten versioiden lisäksi Puolustusvoimiin. Elokuvan tekijät eivät osanneet riittävästi huomioida romaanin ja ensimmäisen elokuvaversioiden voimaa. Mollbergin elokuvan irrottaminen edellisistä tulkinnoista olisi vaatinut radikaalisti erilaista tulkintaa. Näyttelijöiden nuoruus, näiden tunnereaktioihin keskittyminen ja elokuvan yleinen sodanvastaisuus eivät tähän riittäneet. Toisaalta on vaikea arvioida, oliko elokuvan irrottaminen edellisistä ohjaajan pyrkimyskään. Kansallisromaanin aseman saaneen tekstin sovittamisessa elokuvaksi voi olla mukana voimakkaita ideologisia latauksia. Myös esimerkiksi *Seitsemän veljeksien* filmaaminen 1930-luvulla herätti kiistoja, joissa vastakkain olivat odotukset taiteellisuudesta ja toisaalta kansallisomaisuudesta.²⁰²

Vuoden 2017 *Tuntemattoman* tekijät eivät ennen ensi-iltaa juurikaan paljastaneet tulkinnan eroavaisuuksia tai yhtäläisyyksiä suhteessa edellisiin esityksiin. Julkisuuskuvestaan tarkka Louhimies oli päättänyt, ettei kommentoisi aikaisempia elokuvaversioita. Näyttelijät eivät olleet näin varovaisia, esimerkiksi Vilho Koskelaa esittävä Jussi Vatanen kertoi Mollbergin version olevan itselleen läheisin aiemmista versioista. Tiedotusvälineissä ja keskustelupalstoilla elokuva oli suunnattoman spekuloinnin kohteena alkaen näyttelijävalinnoista, painotuksista, mahdollisista juonimuutoksista, historiallisesta uskottavuudesta ynnä muista elokuvan piirteistä. Lehtien palstoilla väläyteltiin jopa mahdollisuutta, että uudessa versiossa rakastettu Antero Rokan hahmo saattaa kuolla.²⁰³

Elokuvan tekijät kertoivat olevansa Linnalle uskollisia. Tulkinta kerrottiin kuitenkin tehtävän tämän päivän yleisölle ja nykyisellä elokuvatekniikalla. Elokuvasta oli tekijöiden mukaan tulossa realistinen, mutta myös sotatodellisuuden keskellä oleviin yksilöihin keskittyvä ja tunnetasolla tosi. Elokuvahankkeen alussa kerrottiin myös, että elokuvassa tuodaan esille myös kotirintamaa. Ohjaaja Louhimies mainitsi painottavansa henkilöahmoja, jotka tuntuvat modernimmilta. Tuotantoyhtiö Suomi 2017 Oy:n hallituksen puheenjohtaja Heikki Rotkon mukaan olennaista oli se, miltä elokuva tulee näyttämään.²⁰⁴

Elokuvan tekijöille *Tuntemattoman* tuttuus toi elokuvalle paitsi ennalta varmistetun laajan mediahuomion niin myös suunnattomat odotukset ja suuret täytettävät saappaat. Elokuvan tekijät painottivat olevansa tekemässä elokuvasta ilmiötä ja toivovansa, että se nousisi laajasti

²⁰² Honka-Halila 2002, 514–515; 518; Bacon 2005, 111–112.

²⁰³ Sandell-YLE 10.9.2017; Sillanpää-HS Kuukausiliite 7.10.2017.

²⁰⁴ Niinimäki-AL 19.8.2015; Koponen-YLE 18.8.2015; Mahlamäki-HS 18.8.2015.

keskustelun aiheeksi. Kulttuurisessa muistissa paikoin myyttiseksi kansalliskertomukseksi tai toisaalta vain henkilöhahmojen galleriaksi ja tuttujen vuorosanojen joukoksi muuntunut tarina vaati tekijöiltä töitä, jotta tarinan monipuolisuuteen pääsi käsiksi.²⁰⁵

Kolmannen tulkinnan tekeminen herätti vahvoja mielipiteitä sen puolesta, että kyseessä on ainoastaan kopio, ei niinkään itsenäinen taideteos:

Voi mitä huuhaata. Louhimiehellä oli valmispolku mitä astella, vaikkakin toteutti kirjan sisältöä uudenaikaisesti. Siitä huolimatta, liian helppoa ja kunniahimotonta tehdä uutta samaa elokuvaa, josta kuitenkin on kaksi edeltävää versiota mielen sopukoissa helpottamassa uutta versiota. Minusta tuota voisi verrata musiikki maailmassa vanhan kopiainniksi.”²⁰⁶ Edellisistä versioista saattoi ottaa opikseen, mikä teki elokuvahankkeen toteuttamisesta sitäkin helpompaa: ”Väinö Linna loi Rokan, helppo on valmiista tehdä elokuva, tietenkin Edwin Laineen sapluunalla ja Mollbergin virheitä välttämällä.”²⁰⁷

Edvin Laineen 1950-luvun elokuvaversiota pidettiin suurella osalla aineistoni puheenvuoroista alkuperäisenä ja ainoana oikeana tulkintana *Tuntemattomasta sotilaasta*. Elokuvantekijöiden sukupolven sotakokemukset olivat selkeitä perusteluita elokuvan totuudenmukaisuuden puolesta. Myös Rauni Mollbergin realistisempi ja Linnan sodanvastaisille ajatuksille uskollisempi versio sai kannattajia taakseen, mutta huomattavasti Laineen ohjausta vähemmän. Toisaalta Laineen versiota kommentoitiin myös esimerkiksi liian patrioottiseksi, ylinäytellyksi ja farssimaiseksi, ”jermuiluksi” ja rillumarei-versioksi sekä mustavalkoisuudessaan ja vanhanaikaisuudessaan yksinkertaisesti tylsäksi. Laineen elokuvatulkintaan saatettiin viitata Linnan *Tuntemattomana*, näin tiukasti romaanin ja ensimmäinen elokuvaversio olivat sekoittuneet keskenään.

Tuntemattoman sotilaan toisen version, Rauni Mollbergin vuonna 1985 valmistuneen elokuvan vastaanottoa tutkineet Kimmo Jokinen ja Maaria Linko ovat kirjoittaneet ”nykyihmisen historiatietoisuuden hämärtymisestä”, jolla he viittaavat todellisen historian jäämiseen

²⁰⁵Kujala KSML 26.10.2017.

²⁰⁶ Nimimerkki Selkärangatonta. Salminen-IS 6.12.2017 ”Kommentti: Onko Laineen Tuntematon sotilas maailman paras sotaelokuva?”

²⁰⁷ Nimimerkki Eulalia. Manninen-IS 30.10.2017 ”Järisyttävät katsojaluvut! Tuntematon sotilas on kaikkien aikojen katsotuin kotimainen elokuva ensi-iltaviikonloppuna”.

tavoittamattomiin ja korvautumiseen erilaisilla menneisyyden stereotyyppioilla. Mollbergin elokuvan historiakuvauksen arvoa ja oikeellisuutta mitattiin sillä, miten hyvin elokuvassa onnistuttiin kuvaamaan asiat samoin kuin ensimmäisessä Edvin Laineen ohjaamassa versiossa. Laineen versio oli näin ollen saanut 1980-luvun puoliväliin mennessä aidon ja alkuperäisen aseman, johon Mollbergin elokuvaa verrattiin todellisuuden sijaan.²⁰⁸ Tämä oli nähtävissä myös 2010-luvun keskustelussa; Louhimiehen elokuvan oli oltava uskottava vasten edellisiä elokuvaversioita.

Seuraavissa alaluvuissa esittelen kolme aineistosta selkeästi esiin nousutta diskurssia, jotka erosivat toisistaan suhtautumisessaan *Tuntemattoman sotilaan* kolmanteen elokuvaversioon ja nimenomaan tämän asemaan kulttuurisessa muistissa. Olen nimennyt nämä motivaatioltaan erilaisiin lähtökohtiin perustuvat diskurssit *konservatiiviseksi kaanoniksi*, *uudistavaksi kaanoniksi* ja *kyseenalaistavaksi kaanoniksi*. Viittaan kaanonin käsitteellä ennen kaikkea diskursseihin, jotka rakensivat menneisyyteen liittyviä merkitysjärjestelmiä. Keskenään kilpailevat kaanonit kiteytyivät parhaiten tiettyjen teemojen ympärille, tästä syystä käsittelen seuraavissa alaluvuissa joitakin aihealueita usean kaanonin kohdalla. Tässä kohtaa on myös todettava, että kaanonit eivät noudatelleet Linnan tulkinnassa usein vastakkain ollutta pasifistista ja toisaalta patrioottista, sotaa ihannoivaa linjaa. Kaanonien jaottelun olen tehnyt ennen kaikkea kulttuurista muistia silmällä pitäen.²⁰⁹

4.3. ”Eiköhän tuntemattomat ole jo tehty”²¹⁰ - Konservatiivinen kaanon

Kuten olen jo edellisessä alaluvussa todennut, keskustelussa kävi selvästi ilmi *Tuntemattoman sotilaan* lähes kyseenalaistamaton asema suomalaisessa kulttuurissa. Vähemmistössä olivat äänet, jotka kyseenalaistivat tarinan aseman kokonaan. Tätä kyseenalaistavaa diskurssia käsittelen myöhemmin omassa alaluvussa.

Tarkasteltaessa puhetta, jossa tarinan asema kulttuurisessa muistissa kuvainnollisesti allekirjoitettiin, on siitä mahdollista hahmottaa kaksi vastakkaista diskurssia. Näiden

²⁰⁸ Jokinen & Linko 1987, 102.

²⁰⁹ Konservatiivisen ja uudistavan kaanonin käsitteistä olen kiittolisuudenvelassa *Ennen ja Nyt* -verkkojulkaisun kautta löytäneelle anonyymille vertaisarvioijalle, joka ehdotti kyseisiä käsitteitä kilpailevien näkemysten esittämisen selkeyttämiseksi.

²¹⁰ Nimimerkki VANHASA VARA PAREMPI. Mörntinen-AL 18.4.2016 ”Kommentti: Mitä Tuntematonta Louhimies oikein ohjaa? – parodiaversiokin tehtiin jo”.

eroavaisuudet koskivat uuden tulkinnan tarpeellisuutta. Vaikka *Tuntematon sotilas* lukeutui lähes kyseenalaistamatta kulttuurisen muistin kaanoniin, tavat miten *Tuntemattoman sotilaan* asema ja tämän aseman säilyminen ymmärrettiin, erosivat toisistaan.

Hyödynnän näiden kahden vastakkaisen diskurssin sanallistamisessa Aleida Assmannin määritelmää kulttuurisen muistin kaanonista ja Assmannin ajatuksia kaanonin muodostumisesta ja ylläpitämisestä. Kaanon on Assmannin mukaan kulttuurisen muistin aktiivinen puoli, työmuisti, johon mahtuu ainoastaan rajattu määrä esimerkiksi historiallisia tapahtumia ja taideteoksia. Kaanoniin kuuluvien teosten asemaa ylläpidetään vahvistamalla ja kierrättämällä teoksia, joten ne ovat jatkuvassa käytössä. Kaanon ei kuitenkaan ole täysin staattinen vaan jatkuvassa liikkeessä passiivisen muistin kanssa.²¹¹

Enemmistö keskusteluun osallistuneista tulkitsi *Tuntemattoman* kulttuurisen muistiin kaanoniin kuuluvana. Keskustelun osallistujat ylläpitivät *Tuntemattoman* asemaa kaanoniin kuuluvana jo sanavalinnoillaan. Esimerkiksi Aku Louhimies kuvaili tarinaa ilmiöksi ja osaksi suomalaista mytologiaa.²¹²

Ensimmäisen linjan mukaan uudelle tulkinnalle ei ollut tarvetta. *Tuntematon* kuului sellaisenaan vahvasti kaanoniin eikä minkäänlaista tarinan päivittämistä koettu tarpeelliseksi. Aiemmat tulkinnat riittivät. Itse tarinaa tai sen asemaa ei niinkään kyseenalaistettu, mutta kolmas versio kyseenalaistettiin sitäkin hanakammin. Kutsun tätä linjaa tästä lähin *konservatiiviseksi kaanoniksi*.²¹³

Tuntemattomaan ei koettu olevan tarpeellista koskea. Tämä nähtiin jopa eräänlaisena pyhäinhäväistyksenä; elokuvahanke ja uusi tulkinta yhdistettiin sanallisesti niinkin vahvoihin ilmaisiin kuin *sörkkiminen*, *kajoaminen* ja jopa *raiskaus*. ”Yksi erinomainen *Tuntematon* tehty, miksi ”rääpiä” uusia. Se alkuperäinen on kuitenkin se ainoa Oikea ja lähinnä todellisuutta.”²¹⁴

Konservatiivisen kaanonin piirissä nostettiin esille myös veteraanien kokemukset ja saavutukset, veteraanien perintö, jota uuden version nähtiin häpäisevän. Monissa kommentoissa

²¹¹ A. Assmann 2008, 100–101; 106.

²¹² Esim. Kanerva-HS 1.6.2017; TS 1.6.2017; Juuti-IS 1.6.2017; Marjakangas-YLE 5.12.2016.

²¹⁴ Nimimerkki Veteraaneja kunnioittaen. IS 19.4.2016 ”Tuntemattoman sotilaan roolitus on Aku Louhimiehelle mahdoton tehtävä”.

toivottiin myös, ettei sota-aikaa pitäisi enää tuoda esille, koska aika oli ollut sen kokeneille vaikea; paras tapa kunnioittaa ja muistaa sodan kokeneita sukupolvia, olisi antaa tämän muiston olla rauhassa. Retoriikan tasolla veteraaneihin ja heidän perintönsä vetoamalla haettiin painoarvoa omille näkemyksille. Veteraaneihin vedottiin kommentoissa muidenkin kaanonien piirissä. Veteraanien perintö on sosiaalisesti rakentunut käsite, jonka merkityssisältö on häilyvä. 1990-luvun muistelubuumin myötä veteraanien perinnöstä tehtiin isänmaallisuuden perikuva. Tuomas Teporan mukaan veteraanien perintöön vedotaan yhä, vaikkakaan muistelubuumi ei ole yhtä voimissaan kuin 1990-luvulla.²¹⁵

Konservatiivinen kaanon kytkeytyi vahvasti Laineen elokuvaversioon: vahvimmin *Tuntemattoman sotilaan asemaan* uskovat näkivät sen kestävän sukupolvelta toiselle ainoana oikeana versiona. Tähän ajatukseen alkuperäisestä liittyi vahvasti ajatusta muiden tulkintojen asenteellisuudesta: ”Alkuperäinen oli käsittääkseni lähes dokumentti - kuvattu oikeilla paikolla, oikeita sotureita, oikeita tilanteita. Nämä uudet ovat lähinnä kukkatätien tulkintoja, jotka ovat häpeäksi!”²¹⁶ Toisaalta myös Mollbergin sodanvastaiselle tulkinnalle löytyi ymmärtäjiä. Yhdessä kaksi edellistä elokuvaversiota olivat tulkinneet Linnan romaanin tyhjentävästi. Esimerkiksi toimittaja Pertti Avola pohti kolmatta versiota seuraavasti:

*Sankarillinen selviytymistarina ja verinen, sodanvastainen tragedia. Mitä niiden väliltä vielä voi löytyä kolmanteen elokuvaversioon? Ukrainan kriisin aiheuttaman epävakauden heijastuksia? Niitäkin voisi käsitellä aivan toisentyyppisessä elokuvassa kuin 70 vuotta vanhoja sotia kuvaavassa.*²¹⁷

Konservatiivisen kaanonin piirissä elokuvahanketta pidettiin jo pelkästään ennakkojulkisuuden perusteella täydellisen turhana ja elokuvaa väkisin tehtynä. Suomalaisilta elokuvantekijöiltä spekuloitiin ideoiden olevan loppu: ”Linnan kirja kyllä ansaitsee paikkansa kansakunnan muistissa, mutta vähitellen voitaisiin jo jättää nuokin surulliset vaiheet historiamme ”ajopuussa”, aihetta sekä kirjan pohjalta tehtyjä elokuvia, teatteriesityksiä on kaluttu ihan riittävästi.”²¹⁸

²¹⁵ Tepora 2017, 137–138

²¹⁶ Nimimerkki Elokuvatuntija. Juuti-IS 29.11.2017 ”Tuntematon sotilas mykisti Ruotsissa – veteraanit liikkutuivat kyyneliin”; Myös esim. Niemelä-AL 31.12.2015.

²¹⁷ Avola-HS 19.8.2015.

²¹⁸ Nimimerkki roopenpoika. Topelius-IS 27.10.2019 ”Arvio- Tuntematon sotilas kouraisee tunnelatauksellaan ja karistaa klassikosta painolastin – 5 tähteä”.

Monissa kommenteissa pintaan nousi myös näkemys siitä, että vaikka kolmas versio oli kuollut idea jo syntyessään, viimeistään tekijät pilaavat sen:

Onko Suomessa näyttelijät niin kortilla, että Suomen lipun päälle kuseksijan, Aku Hirviniemen, on pakko esiintyä jokaisessa elokuvassa. Mitä itse elokuvaan tulee, niin tällä kolmannella tuntemattomalla käy samalla tavalla kuin toisellekin versiolle. Se ei ole uskottava eikä se jää henkiin. Ensinnäkin näyttelijöiden kasvot ovat liian tutut ja kuluneet ja toiseksi he eivät osaa eläytyä sen ajan henkeen. Edellisen version näyttelijät olivat uskoakseni olleet mukana sodassa. Eräs sotahistorian tutkija kertoi, että ihmisten tekemisiä pitää arvioida niillä perusteilla, joita silloisilla päättäjillä ja muillakin ihmisillä oli käytössään, ei niillä perusteilla, jotka meillä nyt, 70 vuotta myöhemmin ovat käytettävissämme. Todennäköisesti ja toivottavasti me saamme jatkossakin itsenäisyyspäivänä nauttia Edvin Laineen Tuntemattomasta.²¹⁹

Keskustelupalstoilla konservatiivinen kaanon ilmeni muun muassa uuden version tuomitsemisena pelkäksi rahastukseksi. Uuden tulkinnan ja sen tekijöiden nähtiin pyrkivän rahastamaan klassisella tarinalla ja aiempien versioiden maineella. Tunnettujen näyttelijöiden käyttäminen elokuvassa tuki tätä ajatusta. Ajatus rahastuksesta nousi esille myös kesällä 2017, kun sanomalehdistössä ja keskustelupalstoilla keskusteltiin elokuvaan liittyvistä tuotelanseerauksista. Erityisesti tämä painottui Sinituotteen siivoustuotteiden julkistamisen ja tästä nousseen kohun yhteydessä. Tarinan taloudellinen hyödyntäminen ei ollut hyväksyttyä.²²⁰

Elokuvatutkija Henry Bacon on esittänyt, että populaarien romaanien elokuviksi sovittamista voidaan tarkastella menestyneen romaanin markkinapotentiaalin hyödyntämisen kautta. Tarina siirretään helpommin omaksuttavissa ja kulutettavissa olevaan taidemuotoon. Klassikoiden filmaamisessa kirjallisuuden korkeakulttuurinen luonne on mahdollista yhdistää elokuvakerronnan keinoihin.²²¹ Näin tehtiin myös *Tuntemattoman sotilaan* kohdalla, kun Edvin Laine sovitti romaanin elokuvaksi. Tunnetun ja mitä todennäköisimmin laajan yleisön saavuttavan tarinan markkinapotentiaalin hyödyntäminen oli varmasti myös kolmannen version

²¹⁹ Nimimerkki Miksi pitää tehdä uusi? Kuronen & Sharma-IS 17.4.2016 ”Rokka, Koskela, Hietanen katso kuvat vanhan ja uuden Tuntemattoman päätähdistä”.

²²⁰ Forsberg-YLE 6.12.2015; Aalto-TS 25.7.2016; Sillanpää-HS Kuukausiliite 7.10.2017.

²²¹ Bacon 2005, 109–110.

tekijöiden mielissä, vaikka tämä ei tekijöiden lausunnoissa tullutkaan esille. Monet kommenttikentillä ymmärsivät kyllä elokuvia tehtävän katsojien saamiseksi ja taloudellisen hyödyn vuoksi.

Tuntematon sotilas -tuotelanseeraukset herättivät elokuvan tavoin konservatiivisen kaanonin piirissä keskustelua rahastuksesta. Tuotelanseeraukset herättivät myös laajemmin huomiota, ja niistä revittiin paljon huumoria. Jo heinäkuussa 2017 kauppoihin oli ilmestynyt Hartwallin Vichy-pulloja, jotka oli nimetty *Tuntemattoman sotilaan* henkilöhahmojen mukaan. Elokuussa keskustelu ryöpsähti toden teolla, kun Sinituotteen siivousvälineet saavuttivat laajemman tietoisuuden. Yritys myi muun muassa tiskiharjoja, WC-harjoja, monitoimimoppeja ja rikkasettejä. Tulossa oli myös Meiralta Saludo-kahvia, Valiolta Koskenlaskija-juustoa ja Jalostajalta hernekeittoa. Valion maitopurkkien kyljistä oli mahdollista katsella *Tuntemattomaan* liittyviä videoita lisätyn todellisuuden avulla.²²²

Tuotelanseerauksiin reagoi lopulta myös Väinö Linnan perikunnan edustaja, Väinö Linnan poika Petteri Linna, jonka lyhyt kirjoitus julkaistiin *Helsingin Sanomissa*. ”Tuotteilla – toistaiseksi Saludo-kahvi, Vichy-pullot ja Sinituote-siivousvälineet – ei ole perikunnan puolelta minkäänlaista tukea, eikä tätä olisi hyväksynyt myöskään Väinö Linna itse” kirjoitti Petteri Linna kirjoituksessaan²²³. Hänet oli saaneet reagoimaan spekulatiot, että perikunta hyötyisi tuotteista taloudellisesti, mutta myös *Tuntemattomaan* kohdistunut pilkka, joka oli alkanut lanseerausten jälkeen. Tuotantoyhtiön edustaja Miia Haavisto kertoi, että tuoteyhteistyölle oli ollut Linnan perikunnan hyväksyntä ja painotti, että laaja yhteistyökumppanipohja mahdollisti ylipäättään elokuvan toteuttamisen.²²⁴

Laajemmin sodan tuotteistamiseen tarttui historioitsija Jussi Jalonen, joka problematisoi sodan ja isänmaallisuuden tuotteistamisen. Isänmaallisuuden ja talouden alueet ovat niin kaukana toisistaan, että näiden yhdistäminen ilman ristiriitoja ei ole itsestään selvää: ”Kansallisesti tärkeä romaani on tuotteistettu markkinatalouden hampaisiin. Jossain määrin se iskee myös meidän identiteettiimme, kun kyseessä on romaani, joka on hyvin vankasti ankkuroitu todellisuuteen.”²²⁵ Julia Pajusen mukaan monet yhteistyökumppanit pyrkivät jättämään

²²² Esim. Ikka-AL 3.8.2017; HS 5.10.2017.

²²³ Linna-HS 11.8.2017.

²²⁴ Linna-HS 11.8.2017; Vanha-Majamaa-HS 11.8.2017.

²²⁵ Hallamaa-HS 3.8.2017.

sotateeman tietoisesti taustalle. Lähtökohtaisesti *Tuntemattomaan* liitetyt mielikuvat ovat positiivisia, kunhan siitä irrotetaan sota. Tämä kertoo ennen kaikkea siitä, että *Tuntematon* on irronnut Linnan romaanin alkuperäisistä merkityksistä.²²⁶

Menneisyyden hyödykkeistämisen suhteen on syytä muistaa, ettei erilaisissa historian esityksessä ole aina kyse historiantutkijan tai esityksen tekijöiden sosiaalisista velvoitteista, tarpeesta vastata kysymyksiin menneestä tai historiapolitiikasta. Kyse saattaa olla myös puhtaasti taloudellisesta toiminnasta tai edellisten motiivien ja taloudellisten pyrkimysten yhdistämisestä. Postmodernissa kulutusyhteiskunnassa on viime vuosikymmenet kierrätetty tietoisesti kulttuurituotteita ja hyödynnetty ihmisten nostalgian tunteita. Tällaisen menneisyyden muuttamista kulutuksen kohteeksi osana historiakulttuuria ei Hannu Salmen mukaan ole juurikaan käsitelty akateemisessa tutkimuksessa, vaikka sillä on kulutusyhteiskunnassa ja osana historiakulttuuria entistä suurempi rooli.²²⁷

Taloudelliseen puheeseen liittyi myös konservatiivisen kaanonissa esiintyvä ajatus siitä, että verovaraja tuhlataan taas kerran uuteen tulkintaan. Myös eduskunnalle verovaroin kustannettu elokuvanäytös herätti kritiikkiä. Koska elokuva oli saanut 2 miljoonaa euroa julkista tukea ja tästä, kuten elokuvan rahoitustaustasta muutenkin, oli kerrottu laajasti sanomalehdistössä, keskusteltiin aiheesta myös kommenttikentillä.²²⁸

Miksi ihmeessä rahavaroja ei käytetä uusien elokuvien tuottamiseen ja tekemiseen. On aivan älytöntä ja epäkunnioittavaakin mennä tekemään tämä hieno teos aina uudelleen ja uudelleen... eiväthän nämä ihmiset ole sotaa edes kokeneet, eivätkä siis tiedä siitä mitään. Miten he voisivat esittää sitä? Eivät mitenkään! Sota ei oikeesti näet ole mitään tähtiensota-räiskintää, se on ja oli vakava asia ja se tulee olemaan vielä vakavampi -se seuraava sota nimittäin. Ainoa oikea on tietenkin se vuoden 1955 Tuntematon sotilas. Ei sitä voi tehdä paremmin tai uudella tavalla, tai nykyaikaistaa, ei se sitten ole enää Tuntematon sotilas, sen nimi täytyy olla jokin muu. Edvin Laineen ohjaama on ainoa oikea Tuntematon - muut ovat surkeita kopioita asiasta, jota ohjaajat/esittäjät eivät ole kokeneet henkilökohtaisesti. Nykyajan ihmiset haluaisivat muovata kaiken

²²⁶ Pajunen 2018, 461–462.

²²⁷ Salmi 2001, 147–149.

²²⁸ Eduskunnan elokuvanäytöksestä esim. Lehto-IS 11.11.2017.

*mieleisekseen, jopa historian. En pidä siitä. Tekisivät uusia, omia juttujaan, ovat siinä parempia.*²²⁹

Konservatiivinen kaanon limittyi uuspatrioottisen käänteeseen jälkeen muistamisen kulttuurissa yhä voimakkaammaksi nousseeseen isänmaalliseen diskurssiin. Tässä oli tulkittavissa myös hajontaa, joka seurasi Linnan romaanin julkaisusta lähtien olemassa olleita tulkintalinjoja. Osa konservatiivisen kaanonin äänistä puolusti Linnan pasifistiseksi miellettyä tulkintaa. Myös suhtautumisessa jatkosotaan laajemmin oli nähtävissä laajaa hajontaa isänmaallisten äänenpainojen ja näitä kyseenalaistavien näkemysten välillä. Tuomas Teporan mukaan suomalainen toista maailmansotaa käsittelevässä nykykeskustelussa ääripäiden sijaan enemmistössä ovat yltiöisänmaallisten ja Suomen syylliseksi sotaan tuomitsevien äänten väliin jäävät kokemukset.²³⁰

Komentointi sai trailerista ja muusta visuaalisesta materiaalista uutisoitaessa yhä enemmän uuden tulkinnan tarpeellisuutta ymmärtäviä äänensävyjä; elokuvaa odotettiin selvästi aiempaa innokkaammin. Konservatiivisen kaanonin puheen määrä väheni huomattavasti ensi-illan jälkeen, muttei suinkaan kokonaan kadonnut. Keskustelijoiden viimeisenä keinona ottaa kantaa uuden tulkinnan puolesta, tai konservatiivisen kaanonin piirissä nimenomaan elokuvaversiota vastaan, oli äänestää jaloillaan eli kertoa jättävänsä elokuvan katsomatta.

4.4. Uudistava kaanon

Konservatiivisen kaanonin kanssa kilpaileva näkemys perustui ajatukseen, että teoksen tuominen tähän päivään ja uusille yleisöille on ainoa oikea tapa varmistaa *Tuntemattoman sotilaan* säilyminen kulttuurisen muistin kaanonissa. Tätä puhetapaa kuvaan nimellä *uudistava kaanon*.

Uudistavan kaanoniin kuului vahvasti ajatus siitä, ettei *Tuntemattoman* tarina ja laajemmin jatkosodan historia saa unohtua. Eksplisiittisimmin tämä ilmeni elokuvan tekijöiden lausunnoissa hankkeen alusta saakka. Elokuvan tekijät saivat yleisöä kiinnostavina

²²⁹ Nimimerkki Mökin muori. Kuronen & Sharma-IS 17.4.2016 ”Rokka, Koskela, Hietanen... – katso kuvat vanhan ja uuden *Tuntemattoman* päätähdistä”.

²³⁰ Tepora 2017, 132.

julkisuudenhenkilöinä sanomalehtien sivuilla paljon palstatilaa omille näkemyksilleen. Sukupolvien, muistamisen sekä tarinan elossa pitämisen ja eteenpäin välittämisen tematiikka toistui läpi tutkittavan ajan jakson yhä uudestaan tekijöiden lausunnoissa. Kollektiivisessa muistamisessa ja muistokulttuurin ylläpitämisessä nuorisolla on tärkeä rooli, joten tekijöiden hyödyntämä retoriikka uuden sukupolven *Tuntemattomasta* noudatteli tätä ajatusta.²³¹

Vahvan tarinan uskottiin kestävän hyvin kolmannenkin filmatisoinnin. Esimerkiksi ohjaaja Louhimies näki *Tuntemattoman* aseman niin vahvana, että uusi tulkinta ei horjuttaisi sen asemaa: ”Klassikon määritelmä on, että se tehdään aina uudestaan. Se myös mahdollistaa uudet tulkinnat”. Kanonisoitujen tekstien ja taideteosten uudet sovitukset ovatkin erinomainen väline tekstien aseman uudelleenarvioimiseen kulttuurisessa muistissa.²³²

Journalististen tekstien kirjoittajat suhtautuivat aineistossani pääosin ymmärtäväisesti Louhimiehen missioon tuoda tarina 2010-luvulle ja uudelle sukupolvelle, vaikka monet tunnustivatkin elokuvan nähtyään, että olivat hankkeesta ensi kerran kuullessaan suhtautuneet elokuvaan skeptisesti ja kyseenalaistaneet uuden version tarpeellisuuden. *Turun Sanomien* Terho Aalto kirjoitti uudistavaa kaanonia erinomaisesti kuvaten, miten *Tuntemattomasta sotilaasta* pyyhkäistään pölyt pois uuden tulkinnan myötä.²³³

Toimittajien lisäksi myös osa keskustelupalstojen kommentoijista piti uutta tulkintaa tervetulleena; tuore tulkinta pitäisi tarinan elossa ja keräisi nuorempaa yleisöä, jolle *Tuntematon* ei ollut ennestään tuttu tai jolla ei ole omakohtaista suhdetta sota-aikaan. Elokuvan ajateltiin houkuttelevan uuden sukupolven myös *Tuntemattoman* alkuperäisen historian esityksen eli romaanin äärelle ja kiinnostuvan myös jatkosodan historiasta. Uudistavan kaanonin piirissä *Tuntemattoman sotilaan* asemasta ja tunnettuudesta nuorten parissa ei oltu niin vakuuttuneita kuin konservatiivisen kaanonin sisällä.

Uuden version toivottiin olevan lopputulokseltaan kaikin puolin onnistunut, koska Linnan tarina ansaitsi sille kunniaa tekevän tulkinnan. Konservatiivisesta kaanonista poiketen uusi versio nähtiin uudistavan kaanonin piirissä veteraanien perinnön kunnioituksena. Esimerkiksi nimimerkki Uusikin tarvitaan kirjoitti ensi-illan jälkeen:

²³¹ Tiedotustilaisuudesta esim. Koponen YLE 18.8.2015; Kokko-HS 19.8.2015.

²³² Sillanpää-HS Kuukausiliite 7.10.2017; Pajunen & Korsberg 2018, 234.

²³³ Aalto-TS 25.7.2016.

*Vanha on hyvä ja perinteinen. Myös uusi on todella hyvä. Paras suomalainen elokuva mitä olen nähnyt. Oli mielestäni tärkeää, että tämä uusi tehtiin ja siinä onnistuttiin. Siinä se tarina, viesti ja veteraanien saavutukset uskoisin uppoaa parhaiten myös nykypäivän nuoriin.*²³⁴

Uudistavaan kaanoniin sisältyi erilaisia näkemyksiä siitä, millä tavalla ja keinoilla tarina olisi päivitettävä nykyajan katsojalle. Uuden elokuvatekniikan avulla elokuvasta oli mahdollista tehdä nykyihmisen historiakuvaan vastaava kokemus, joka perustuisi realistiseen toteutustapaan. Koska suurimmalta osalta nykyajan katsojista puuttuu kosketus sotaan, oli elokuvan oltava mahdollisimman realistinen, tekijät perustelivat.

Keskustelua käytiin uudistavan kaanonin sisällä siitä, miten paljon tuttua tarinaa on mahdollista muokata. Suurimpana painotuserona edellisiin elokuvaversioihin verrattuna uutisoitiin Louhimiehen haluavan tuoda esille kotirintaman, mikä herätti kommenttikentillä paikoin vastustusta. Toisille Louhimiehen elokuvahanke näyttäytyi turvallisenä ja Louhimiehen aiemmat urbaania sukupolvea kuvaavat ohjaukset huomioon ottaen yllättävän perinteisenä tulkintana.

Tarinan odotettiin paikoin päivittyvän sisältönsä ja painotustensa puolesta sekä heijastelevan omaa aikaansa. Tässä esille nousi selkeitä eroja käsityksissä historian esityksen luonteesta; välittääkö historian esitys oman aikansa arvoja? Voiko heijastuksia nyky-yhteiskunnasta tuoda tietoisesti mukaan elokuvan historiallista uskottavuutta menettämättä? Autenttisuuteen liittyviä näkemyksiä ja näistä avautuvia käsityksiä *Tuntemattoman* ja todellisuuden suhteesta käsitellen myöhemmin omassa alaluvussaan.

Euroopassa vallinneen poliittisen tilanteen takia elokuvan koettiin joissakin puhelinjoissa olevan erityisen tarpeellinen juuri sillä hetkellä. Venäjä oli miehittänyt Krimin niemimaan vuonna 2014 ja vahvistanut asemaansa Euroopassa, mikä oli lisännyt Venäjään liittyneitä pelkoja myös Suomessa. *Tuntematon* liitettiin paikoin myös maanpuolustuksen tärkeyttä painottavaan puheeseen. *Keskisuomalaisen* pääkirjoitus ilmaisi asian selkeästi:

²³⁴ Nimimerkki Uusikin tarvitaan. Rajala-TS 7.11.2017 ”Mikä Tuntematon sotilas -elokuva jää itsenäisyyspäivien perinteeksi – vanhat versiot nyt HD:nä”.

*Suomen itsenäisyyden juhluvuosi lähestyy huippukohtaansa, itsenäisyyspäivää. Suomen asema on vakaa Euroopassa, vaikka maailmassa on enemmän epävarmuuksia. Tuntematon sotilas muistuttaa siitä, että kansakuntien rauhanomainen rinnakkaiselo on tärkeä asia ja tavoiteltava asiointi. Se vaatii omaa, sotaa ehkäisevää asevoimaa.*²³⁵

Keskustelupalstoilla kansainväliseen tilanteeseen viittaava puhe oli journalistisia tekstejä selkeämmin läsnä. Yksittäisinä tapauksina keskustelupalstoilla pohdittiin, paikoin huumorilla höystettynä, tuotaisiinko tarina kertaaheittolla nykyaikaan esimerkiksi nykyaikaisilla ammateilla, naisnäkökulmalla tai näkyisikö 2010-luku lopputuloksessa esimerkiksi uussuomalaisen näyttelijöiden hyödyntämisenä. Kaikki muistaminen ei tarkoita suoraan kunnioittamista vaan voi ilmetä myös esimerkiksi kykenemättömyytenä unohtaa, suremisen tai naurunalaiseksi tekemisen kautta.²³⁶

Väinö Linnan sukupuolikäsityksestä *Täällä Pohjantähden alla* -teoksessa kirjoittanut Johanna Oksala on todennut, että arvioitaessa Linnan kirjoitusten merkitystä nykyajan ihmiselle on pohdittava, sitä kykeneekö nykyajan lukija samaistumaan romaanien hahmoihin ja oivaltamaan jotain uutta näiden kautta. Samaa ajatusta voi soveltaa myös *Tuntemattoman sotilaan* tarinan ja elokuvan kohdalla; kykeneekö nykyajan katsoja katsomaan maailmaa Linnan hahmojen näkökulmasta ja arvottamaan maailmaa uudenlaisten merkitysten kautta? Tuomas Teporan mukaan tapahtuman on oltava jatkuvasti ajankohtainen, jotta se olisi merkittävä identiteettiä muokkaava ja luova tekijä. Vaikka moniin sotaa käsitteleviin kulttuurituotteisiin liitetään vahva vaatimus menneisyyden totuudenmukaisesta ja autenttisesta esittämisestä, toista maailmansotaa voi pitää sellaisena historian viitepisteenä, jonka kautta käsitellään ajankohtaisia asioita sodan muistelun sijaan.²³⁷

Louhimiehen elokuvassa uutisoitiin olevan näyttelijöiden lisäksi mukana paljon laajasti tunnettuna julkisuuden henkilöitä pienissä rooleissa tai avustajina. Esimerkiksi nuorten keskuudessa suosittu poptähti Robin esitti nuorta täydennysmies Hauhiaa, joka kuolee ensimmäisessä vahtivuorossaan. Avustajina kerrottiin olleen muun muassa Apulanta-yhtyeen Toni Wirtanen ja vuoden 2016 Miss Gay Finland Helmi-Maaria Jokinen. Julkisuuden

²³⁵ KSML 16.10.2017.

²³⁶ Tepora 2017, 127.

²³⁷ Oksala 2006, 189; Tepora 2017, 135.

henkilöiden mukana olo herätti paikoin kummastusta keskustelupalstoilla. Toisaalta monet myös ymmärsivät näin saavutettavan mahdollisimman laaja huomio elokuvalla. Nuorison keskuudessa suosittujen henkilöiden kautta myös nuoret sukupolvet löytäisivät elokuvan.²³⁸

Uudistavan kaanonin piirissä tuotelanseerauksiin suhtauduttiin yleistäen ymmärtäväisesti. Yritysyhteistyön avulla elokuvan rahoituspohja oli mahdollista varmistaa ja elokuvasta saada ulkoasultaan historiallisesti uskottava. Kaanonin sisällä oli kuitenkin myös hajontaa sen suhteen, mikä olisi hinta uuden version tekemisestä; voidaanko kaupallisuus hyväksyä, jotta uusi tulkinta olisi mahdollinen?²³⁹

Uudistavan kaanonin puhe lisääntyi (ja vastaavasti konservatiivisen kaanonin äänet heikkenivät) journalistisissa teksteissä ja kommenttikentillä sitä mukaan mitä lähemmäs ensi-iltaa tultiin. Ensi-illan jälkeen uusi tulkinta keräsi kehuja niin arvosteluissa kuin kommenttikentillä. Elokuva kiiteltiin erityisesti elokuvatekniikan, todentuntuisuuden, sodan mielettömyyden ja samaistumismahdollisuuksien takia. Elokuva tuli iholle kuvauksen, äänisuunnittelun ja tehosteiden ansiosta. Myös nykyisen historiantutkimuksen tunnustamia faktojen esille nostamista kiiteltiin. Näihin kuuluivat muun muassa sodan rumien puolien, kuten psyykkisten ongelmien ja rintamakarkureiden kohtelun käsitteleminen. Myös liittolaisuus Saksan kanssa ja jatkosodan oikeutuksen pohdinta tuotiin elokuvasta esille. Liittolaisuuteen Saksan kanssa viitattiin elokuvassa vanhalla filmimateriaalilla, jossa hakaristiliput liehuivat Helsingin kaduilla ja Hitler vieraili Suomessa. Huolimatta viittauksista uusimpaan historiantutkimukseen elokuva otettiin vastaan hyvin perinteisenä tulkintana *Tuntemattomasta*. Se sisälsi sopivasti tuttua kansallista kuvastoa, joka muistutti maan itsenäisyyden säilyttäneiden teoista ja uhrauksista. Uudistavan kaanonin enemmistöänten piirissä tämä arvotettiin positiiviseksi piirteeksi. Toisaalta elokuva toi uudenlaisen tulkinnan tutusta tarinasta ja joidenkin mielestä onnistui toimimaan myös itsenäisenä teoksena.²⁴⁰

Kaikki eivät kuitenkaan ottaneet perinteistä tulkintaa vastaan nielemättä. Esimerkiksi *Helsingin Sanomien* elokuvakriitikko Juha Typpö kuvaili elokuvaa turvalliseksi, riskittömäksi teokseksi, joka oli tehty miellyttämään kaikkia. Typpö antoi elokuvalla arvostelussaan vain kaksi

²³⁸ Lehmusvesi HS 29.8.2016; Manninen-IS 14.10.2017. Leinonen-IS 3.11.2017.

²³⁹ Esim. Kärki-KSML 4.11.2017 ”Apua, yhteistyökumppaneita!”

²⁴⁰ Esim. Topelius-IS 27.10.2017.

tähteä.²⁴¹ *Helsingin Sanomien* nihkeä arvostelu herätti heti ilmestymisensä jälkeen paljon keskustelua lehtien keskustelupalstoilla ja sosiaalisessa mediassa, mistä myös uutisoitiin laajasti.²⁴² Toisaalta monet myös ymmärsivät kriitikon aseman ja kritiikin roolin taidemaailmassa.

Monet yltyivät keskustelupalstoilla kehumään elokuvaa ja puolustamaan sitä kriitikoiden hirmuvaltaa vastaan. Typön arvostelu nähtiin paikoin jopa epäisänmaallisena ja todisteena, siitä että elokuva tulee saamaan kansan suosion. Nimimerkki Unabri ilmaisi mielipiteensä seuraavasti:

*Arvostelussaan Juho Typpö on täysin kohtuuton ja haluaa vain tehdä itsensä tärkeäksi. Sellainen filmatisointi kuin Tuntemattoman sotilaan elokuvaksi tekeminen on tehtävä teoksen henkeä sekä yleisöä kunnioittaen. Näin juuri on menetelty, ja tekijät Aku Louhimiehen johdolla ovat tehneet parasta elokuvaa mihin Suomessa pystytään. He osoittivat, että täällä pystytään tekemään todella hieno uusi 2000-luvun elokuva tästä meille merkittävästä teoksesta sen henkeä kunnioitten.*²⁴³

Ensi-illan ja elokuvan näkemisen jälkeen toiveet, siitä että elokuva kommentoisi sisältönsä puolesta nykyaikaa, karisivat osittain. Toisaalta monet sekä elokuvaa kehuneet elokuvakriitikot että muut journalististen tekstien kirjoittajat löysivät elokuvasta paljonkin nykyaikaa kommentoivaa sisältöä. Elokuva tulkittiin esimerkiksi hyväksi muistutukseksi kansainvälisen rauhan ja toisaalta maanpuolustuksen tärkeydestä. Elokuva oli mahdollista ottaa vastaan myös neutraalina kuvauksena. ”Elokuva ei ota poliittisesti kantaa, koska sen aika meni jo” kirjoitti esimerkiksi *Keskisuomalaisen* Marko Ahonen arviossaan.²⁴⁴

Konservatiivisesta kaanonista tutut formuloinnit elokuvahankkeen tarpeettomuudesta nousivat ensi-illan jälkeen pintaan myös uudistavan kaanonin piirissä, tosin pienessä mittakaavassa. Parhaiten tämä sanallistui juuri *Helsingin Sanomien* Juha Typön kirjoittamassa kritiikissä ja jo

²⁴¹ Aineistossani olevien sanomalehtien arvostelut liikkuivat kahden (*Helsingin Sanomat*) ja viiden tähden (*Ilta-Sanomat*, *Keskisuomalainen*) välillä. Aamulehti antoi elokuvalla neljä tähteä ja *Turun Sanomat* kolme tähteä.

²⁴² Esim. Hallamaa-HS 27.10.2017 ”HS:n arvostelu herättää keskustelua somessa – Tuntematon sotilas on Suomen medioissa 2–5 tähden elokuva”.

²⁴³ Nimimerkki Unabri Typpö-HS 27.10.2017 ”Elokuva-arvostelu: Aku Louhimiehen Tuntematon sotilas on turha elokuva, arvioi HS:n kriitikko”.

²⁴⁴ Ahonen-KSML 27.10.2017.

sen hyvin räväkässä ja paljonpuhuvassa otsikossa: ”Elokuva-arvostelu: Aku Louhimiehen Tuntematon sotilas on turha elokuva, arvioi HS:n kriitikko”. Typpö olisi toivonut aidosti uutta tulkintaa, joka tuttujen kliseiden, riskittömyyden ja turvallisuuden sijaan olisi tuonut rohkeaa näkemystä ja jonkinlaisia viitteitä nykyaikaan. Nyt edellisiin versioihin verrattuna Louhimiehen elokuvan piirteet kuten erilaiset henkilöpainotukset ja laajempi naiskuva jäävät Typön sanoin pelkiksi mausteiksi:

Täysin hyödyntämättä jätetään esimerkiksi kirjan kohta, jossa humalainen Koskela käy Horst Wesseliä laulavan natsimielisen suomalaisupseerin kimppuun. Mollbergin elokuvaversiossa teltan upseerit huusivat Heil Hitleriä sylki roiskuen. Nyt äärioikeistolaisuus on oikeasti nousussa Suomessakin, mutta Louhimies tyytyy vain kohtauksen siirtämiseen kirjasta kuviksi.²⁴⁵

Myös *Turun Sanomien* elokuvakriitikko Kari Salminen olisi toivonut rohkeampaa tulkintaa vanhasta klassikosta:

Teknisesti ja kerronnallisesti moitteeton tulkinta on myös melodraamaltaan koskettavin ja näyttelijäsuorituksiltaan uskottavin, mutta silti se on vain modernisointi, kansallismonumentin käänös nykyajan elokuvakielelle.²⁴⁶

Uudistavaan kaanoniin liittyi myös vahva toive realistisesta ja sodan mielettömyyttä painottavasta tulkinnasta. Uuden tulkinnan tervetulleeksi toivottaneet toivoivat pääosin uuden version olevan uskollinen Linnan alkuperäisille sodanvastaisille ajatuksille ja tarpeellinen nimenomaan tarinan patrioottisen sädekehän poistamisessa. Valmista elokuvaa kiiteltiin sen pasifistisesta otteesta, mutta toisaalta myös veteraanien perintöä ja jatkosodan aikaista itsenäisyyskampppailua kunnioittavana. Uudistavan kaanonin piiriin tulkittavissa olevassa puheessa nostettiin esille myös isänmaalliseen diskurssiin lukeutuvia painotuksia. Uudesta elokuvasta odotettiin vastapainoa pasifistiselle Linna-tulkinnalle:

Näin on purnaripunikki-Linnan romaani on jo luettu ja nähty. Nyt pitäisi tehdä tasapuolinen, realistinen ja tosiasioihin perustuva elokuva, joka kertoo myös sen vaihtoehdottoman kuristustilanteen missä Suomi oli. Ja sen, että oli siellä

²⁴⁵ Typpö-HS 27.10.2017.

²⁴⁶ Salminen-TS 27.10.2017.

*mutakin sankareita kuin duunarit ja niiden jälkeläiset. Eräs yksityiskohta uuteen elokuvaan, joka oli koko maailmansota häslingissä ainutlaatuinen; Suomi oli maa, jonka rinnalla taisteli natsuja ja Suomen armeijassa oli sankarillisia juutalaisia puolustamassa isänmaataan. Uusi Koskela voisi olla esim. juutalainen kauppias Turusta.*²⁴⁷

Uusi tulkinta keräsi ensi-iltansa jälkeen korkeita katsojalukuja ja rikkoi ennätyksiä toisensa jälkeen. Se saavutti laajasti eri-ikäisiä ja eri puolella maata asuvia suomalaisia. Myös nuoren, aiempia versioita tuntemattoman sukupolven kerrottiin löytäneen elokuvan. Näin ollen elokuvan voidaan olettaa resonoineen nykykatsojan maailman kanssa ja tarjonneen mahdollisuuden henkilöihin samaistumiseen. Elokuvan tuottaja kertoi elokuvan vastaanoton olleen positiivista ja että elokuvaa oli käyty katsomassa monen sukupolven voimin, mikä on avannut perheissä sukuhistoriaa.²⁴⁸

4.5. Kyseenalaistava kaanon

*Miksi itsenäisyyden juhluvuotta 2017 kuvitetaan jatkosodalla? Aku Louhimiehen ohjaama Tuntematon sotilas – Väinö Linnan romaaniklassikon kolmas filmatisointi – ei ole saanut varauksettoman ihastunutta vastaanottoa. Tuntematon on jo nähty, keksikää jotain uutta. Miksi sota – ja juuri jatkosota – pitää aina liittää itsenäisyyteen? Nämä ovat yleisiä ja aivan aiheellisiakin kommentteja, joita uutinen uudesta Tuntemattomasta on herättänyt.*²⁴⁹

Kolmas aineistosta noussut diskurssi oli *Tuntemattoman sotilaan* aseman kyseenalaistava puhetapa, jota tästä lähin nimitän *kyseenalaistavaksi kaanoniksi*. Tämä puhe kiinnittyi vahvasti pohdintaan, siitä millaista kertomusta tai millaisia kertomuksia Suomen itsenäisyyden 100-vuotisjuhlavuonna kerrotaan. Yhtenä juhluvuoden isoimpana kulttuuritapauksena luonnehditun elokuvahankkeen nähtiin määrittelevän koko juhluvuotta ja laajemmin suomalaista menneisyysuhdetta. Kyseenalaistava puhetapa muistutti monin paikoin konservatiivisen

²⁴⁷ Nimimerkki meni jo. Mahlamäki-HS 21.8.2015 ”Miksi itsenäisyyden juhluvuotta 2017 kuvitetaan jatkosodalla?”

²⁴⁸ Esim. Juuti IS 30.10.2019.

²⁴⁹ Mahlamäki-HS 21.8.2015.

kaanonin puhetta, mutta perustavanlaatuisena erona oli suhtautuminen *Tuntemattoman* asemaan kulttuurisessa muistissa.

Toimittajilla ja muilla lehtitekstien kirjoittajilla oli erittäin karkeasti jaoteltuna kommenttipalstojen keskustelijoita kyseenalaistavampi suhtautuminen *Tuntemattoman sotilaan* asemaan, vaikka kyseenalaistavaa puhetta esiintyi paljon myös kommenttikentillä. Yksittäiset toimittajat nostivat teeman tekstinsä keskiöön, osa ainoastaan sivusi aihetta. Journalististen tekstien luonne mahdollisti jo pituutensakin puolesta asioiden monipuolisemman käsittelemisen kuin kommenttikentillä. Toimittajien pohdinnat uudesta versiosta ja sen tarpeellisuudesta liittyivät usein laajemmin tarinan asemaan muistamisen kulttuurissa ja sen sekä jatkosodan yhdistämiseen itsenäisyyden juhlistamisessa.

Suomalaisten käsitykset itsestään ja identiteetistään ovat kansainvälisesti vertailtuna hyvin sotasidonnaisia. Toisen maailmansodan muistelu määrittää sekä valtiollista muistokulttuuria että niin sanottua epävirallista, ruohonjuuritason muistokulttuuria. Tuomas Teporan mukaan muistamisperinne on niin vahva, että sen voidaan sanoa olevan institutionalisoitunut. Myös monet nuoret ovat liittäneet toisen maailmansodan osaksi identiteettiään ja kokevat tämän historian ajanjakson tärkeäksi. Sodan muistokulttuuri on kuitenkin ajan muovautuvaa ja luonteeltaan myös kriittistä. Vallitsevien muistamisen muotoihin kohdistunut kritiikki ja erilaiset vastakuvat ovat mukana muokkaamassa muistamisesta käytyä keskustelua ja sitä kautta identiteettejä.²⁵⁰

Kyseenalaistava puhe kohdistui erityisesti itsenäisyyden juhlistamiseen uudella *Tuntemattoman sotilaalla*, jonka osa toimittajista ja kommenttikenttien osallistujista yhdisti suoraan isänmaalliseen diskurssiin. Esimerkiksi *Helsingin Sanomien* kulttuuritoimituksen esihenkilö Hanna Mahlamäki kuvaili jo 18.8.2015 pidettyä tiedotustilaisuutta ”harvinaiseksi patrioottiseksi hykertelyksi”.²⁵¹ Kansallistunteen pönkittäminen sotien muistelulla kyseenalaistettiin, perinteisten ikonikuvastojen esille nostamisen sijaan kaivattiin

²⁵⁰ Tepora 2017, 127; 129; 135. Tuomas Tepora on selittänyt sota-ajan erityistä asemaa muistokulttuurissa sillä, että sota-aika muodostaa katkoksen lineaarisesti etenevässä ajassa: ”Osa sota-ajan poikkeuksellisuudesta liittyy myös sen arjesta irtaannuttavaan voimaan: sota luo merkityksiä ja puhuttelee ihmiskunnan arkkityypisiä rakenteita. Juuri tämän vuoksi arjesta lainsäädännöllä ja muilla poikkeuksellisuutta korostavilla säädöksillä erotettua ”sota-aikaa” on mahdollista käyttää kollektiivisen muistamisen viitepisteinä, etenkin jos se Suomen tapaan toimii kansallisena alkumyyttinä. Parasta sosiaalista liimaa ovat mahdollisimman suuret uhrat, joille kollektiivisen muistamisen avulla on mahdollista luoda tuottoisa, yhteiskunnan symbolista rakennetta tukeva merkitys”. Tepora 2017, 131–132.

²⁵¹ Mahlamäki-HS 21.8.2015.

syvällisempää menneisyysuhteen reflektiota.

Tuntemattoman sotilaan kautta ajateltiin kerrottavan jälleen kerran kertomusta toisen maailmansodan taisteluista. ”Mutta kerrommeko nyt vuonna 2017 Suomesta väärää kertomusta? Jospa sodat ja sankarihaudat eivät olekaan se suurin kertomus?” kirjoitti esimerkiksi *Helsingin Sanomien* Juha Kuisma.²⁵²

Kysymykset siitä, miksi itsenäisyyttä juhlistetaan jälleen kerran sodilla, mietityttivät laajasti myös keskustelupalstoilla. Louhimiehen tulkinnan kyseenalaistamisen tarpeellisuuteen sekoittui usein ajatus siitä, että *Tuntemattoman sotilaan* uudelleentulkinta elokuvana on pois muilta historiallisilta elokuvilta ja kansallisilta aiheilta: julkisuuteen ei mahdu samanaikaisesti useampaa suuren luokan historian esitystä. Elokuvan voisi kuluneen tarinan sijaan tehdä esimerkiksi muista toisen maailmansodan sota-aiheista, sisällissodasta, Linnan *Täällä Pohjan tähden alla* -trilogiasta, jälleenrakentamisen ajasta, hyvinvointivaltion kehityksestä, kansalliseepos Kalevalasta tai jostakin ajankohtaisesta aiheesta. Suomi 100 -juhlavuoden käsittelyn yhteydessä ihmeteltiin erityisesti itsenäistymisen ajasta kertovan elokuvan puuttumista. Verovaroja nähtiin tämänkaltaisissa kommentteissa laitettavan turhaan projektiin muiden elokuvien kustannuksella.²⁵³

Sotien sijaan monet kyseenalaistavan kaanonin äänet nostivat esiin aineksia vaihtoehtoisiin kertomuksiin, jotka kuvaisivat paremmin ja kattavammin sitä mitä kuvitteellinen yhteisö nimeltä Suomi on. Nämä kilpailevat kertomukset eivät olleet kaikki sidottuja menneisyyteen vaan pohdintaan liittyi ajoittain myös vahvasti kysymys siitä, miksi juhlinnassa painotetaan historiaa tulevaisuuden sijaan: miksi katsotaan peräpeiliin eikä rohkeasti eteenpäin?²⁵⁴

Elokuvan uusi tulkinta nähtiin muutamissa kommentteissa erityisen epäonnistuneena ratkaisuna Suomessa vallitsevan huonon taloudellisen tilanteen takia sekä tästä johtuvan pysähtyneisyyden ja näköalattomuuden tuotteena. Anu Kantola tulkitsi saman huomion toisin: ”Ei ehkä ole

²⁵² Kuisma-HS 15.8.2017 ”Kerrommeko Suomesta väärää kertomusta, kun Tuntematon sotilaskin on taas filmattu elokuvaksi?”

²⁵³ Esim. Tuuri-HS 25.10.2017 ”Kirjailija Antti Tuuri: Itsenäisen Suomen historia on enemmän arjen selviytymistä kuin sotien historiaa”.

²⁵⁴ Kuisma-HS 15.8.2017.

sattumaa, että uusin Tuntematon sotilas pantiin tekoon talouskriisin vuosina: vanhat myytit haetaan usein apuun vaikeina aikoina, ja silloin palataan herkästi muutenkin menneisyyteen.”²⁵⁵

Tuntemattoman sotilaan uuden version kyseenalaistaminen liittyi monin paikoin myös kysymykseen siitä, kenen tai keiden tarinoita itsenäisyyden juhluvuonna kerrotaan. Monet toimittajat, mutta myös kommenttikenttien keskustelijat kyseenalaistivat historian juhlistamisen taas kerran miesten tarinoiden kautta. Juhlavuoden ohjelmaan ja tekijäkaartiin toivottiin moninaisuutta Aku Louhimiehen *Tuntemattoman sotilaan*, Dome Karukosken *Tom of Finlandin*, Klaus Härön elokuvan Suomen kuninkaaksi aiotusta prinsistä ja Antti-Jussi Annilan *Ikitie*-elokuvan rinnalle. Juhlavuoden elokuvatarjonta kertoi suomalaisen elokuvakentän sukupuolten välisestä epätasa-arvosta. Laajemmin suomalainen kulttuuri nähtiin yksittäisissä lausunnoissa erilaisten miesporukoiden kertomusten summaksi.²⁵⁶

Monet julkisuuden henkilöt toivat kyseenalaistavan suhtautumisensa esille heistä kirjoitetuissa artikkeleissa. He hyödynsivät heille annetun tilan esittääkseen näkemyksensä *Tuntemattomasta* ja laajemmin, siitä millaisin kertomuksin itsenäisyyden juhluvuotta juhlietaan.²⁵⁷

Naishahmoja ja -esikuvia yritettiin nostaa esille journalistisissa teksteissä. *Tuntemattomaan sotilaaseen* liittyen uutisoitiin esimerkiksi WSOY:n ja viestintätoimisto Ellun Kanojen julkaisemasta novellantologiasta *Toinen Tuntematon*, jossa kuvattiin *Tuntemattoman* naishahmoja. Miesten tarinoiden painottumisen tiedostaminen näkyi myös esimerkiksi Ilkka Malmbergin kirjoittamassa journalistisessa tekstissä, jossa pohdittiin ketkä suomalaisnäyttelijät esiintyisivät naisten *Tuntemattomassa*.²⁵⁸ *Tuntematonta* laajemmin keskusteltiin muista historiallisista aiheista. Esimerkiksi monista historiallisista naishahmoista olisi ollut ainesta suurelukuvaan.

Miesten kertomusta kyseenalaistettiin myös sukupuolen esittämisen näkökulmasta. Lokakuussa 2017 *Helsingin Sanomien NYT-liite* julkaisi jutun elokuvaohjaaja Wille Hyvöisestä, joka oli ohjannut *Tuntematon*-elokuvan. Elokuvan kirjoitettiin kuvaavan *Tuntematon sotilas 2.0:n* tekemistä, jossa perinteinen mieskuvaus haastettaisiin. Elokuvan varsinaisena aiheena oli

²⁵⁵ Kantola-HS 17.10.2017.

²⁵⁶ Esim. Koponen-YLE 6.5.2016 ”100-vuotias Suomi kuuluu tuntemattomille sotilaille, mutta ei naisille”.

²⁵⁷ Esim. Pesonen YLE 5.9.2016 ”Uusi Tuntematon sotilas ärsyttää näyttelijälegenda Eeva Litmasta”.

²⁵⁸ Mahlamäki HS 8.5.2016 ”Suomen historia tuntee monia suuria naisten tarinoita, joista kannattaisi tehdä elokuva”; Naisten *Tuntemattomasta* Malmberg-HS 17.4.2016.

tuntematon sukupuoli, jota ei voi määritellä naiseksi eikä mieheksi. Hyvösen elokuva ja ohjaajasta kirjoitettu artikkeli sitoivat *Tuntemattoman sotilaan* keskusteluun ”valkoisen heteromiehen” ylläpitämistä valtarakenteista. Hyvönen ei voinut ymmärtää, miten taas kerran ”sedät” olivat tekemässä elokuvaa ”sedille”. Kolmannen *Tuntemattoman* tekijät olivat osaltaan mukana välittämässä perinteistä kuvaa sukupuolista. Hyvösen avaus jäi kyseenalaistavassa kaanonissa ainoastaan yksittäiseksi ääneksi, mutta koen tärkeäksi nostaa esiin myös tämän aspektin, joka kertoo oleellisesti kolmannen elokuvahankkeen ajallisesta miljööstä. Julia Pajusen mukaan Hyvösen esittämä kritiikki nosti esille sen tosiasian, että Linnan romaanin mieskuva ei välttämättä ole enää samaistuttava 2010-luvun miehelle.²⁵⁹

Sukupuoliaspektin lisäksi keskustelussa ja ennen kaikkea kommenttikentillä nostettiin vaihtoehtoisina kertomuksina esille, tosin hyvin hentoina äänenpainoina, esimerkiksi Natsi-Saksan rinnalla jatkosodassa taistelemaan joutuneet Suomen juutalaiset. Tuomas Tepora on esittänyt, että valtahierarkian huipulla olevat voivat hyödyntää sodan muistamista politiikan ja historiakäsitysten ohjailuun, mutta näitä vallitsevia tai sellaisiksi koettuja näkemyksiä on mahdollista kyseenalaistaa. Vaihtoehtoisia muistamisen tapoja voivat olla juuri esimerkiksi marginaaliryhmien sotakokemuksiin liittyvä muistelu, aiemmin vaiettujen aiheiden tarkastelu tutkimuksessa ja kiinnostus näihin aiheisiin laajemmin. Myös konservatiivisen tulkinnan satiiri on yksi vaihtoehtoinen muistamisen tapa.²⁶⁰

Kyseenalaistava kaanon sai keskustelupalstoilla aikaan voimakkaita reaktioita ja kyseenalaistavaan puheeseen vastattiin paikoin ärhäkkäästikin. Toimittajien tekstien käsitellessä uutta tulkintaa kyseenalaistavassa kaanonissa, kommenttikentillä saatettiin hyökätä toimittajan historiatietoisuuden ja implisiittisesti isänmaallisuuden kimppuun.

Esimerkiksi *Helsingin Sanomissa* julkaistujen tekstien kirjoittajien Hanna Mahlamäen ja Anu Kantolan kritiikkiin tartuttiin kiivaasti ja se tuomittiin punavihreiden toimittajien lähes epäisänmaalliseksi toiminnaksi. Keskustelupalstoilla toisen maailmansodan aiheita itsenäisyyden juhlinnassa myös perusteltiin painokkaasti, koska tämän ajanjakson nähtiin varmistaneen itsenäisyyden ja olevan näin suomalaisen historian tärkein ajanjakso. Mieskeskeisen muistelun kyseenalaistaminen herätti vasta-argumentteja. ”Mielestäni

²⁵⁹ Riikonen-HS Nyt 5.10.2017 ”Valkoisella heteromiehellä ei ole oikeutta olemassaoloon”, sanoo elokuvaohjaaja Wille Hyvönen, joka ohjasi elokuvan uudenlaisen *Tuntemattoman sotilaan* tekemisestä; Julia Pajunen 2018, 465.

²⁶⁰ Tepora 2017, 132.

Tuntematon sotilas on koko kansakunnan selviytymistarina ja on vaikea nähdä että se loukkaisi edes valtavirtaisten feministien arvomaailmaa” kommentoi esimerkiksi nimimerkki jappe Anu Kantolan kolumnia.²⁶¹

4.6. ”Todellisuus on toinen maa. Siellä asiat ovat usein toisin.”²⁶² - Autenttisuuspuhe

Historiallisten elokuvien kohdalla kysymys niiden autenttisuudesta, uskottavuudesta ja totuudenmukaisuudesta on lähes aina läsnä, niin myös kolmannen *Tuntemattoman* ympärillä käydyssä keskustelussa.

Historiaa käsittelevien elokuvien tutkimuksessa on hyödynnetty jakoa autenttisuuteen ja historialliseen tarkkuuteen. Autenttisuuden käsite voidaan selittää yleisön odotusten ja menneisyyden esityksen risteyskohdaksi; miten hyvin menneisyyden esitys vastaa yleisön odotuksia. Tarkkuudella viitataan siihen, miten hyvin menneisyyden esitys vastaa yleisön tietoja menneisyydestä. *Tuntemattoman sotilaan* kolmannen elokuvaversioon kohdalla yleisön odotukset sekoittuivat kokemuksiin ja mielikuviin romaanista sekä edellisistä tulkinnoista, mutta myös tietoihin Suomen historiasta, jatkosodasta ja *Tuntemattoman sotilaan* taustoista. Autenttisuuden ja tarkkuuden käsitteiden erottelun sijaan ymmärrän yleisön odotusten ja menneisyyden esittämisen välisen problematiikan laajasti kysymykseksi autenttisuudesta. Viittaa aineistostani nouseviin, elokuvan autenttisuuteen liittyviin merkityksiin jatkossa autenttisuuspuheena.²⁶³

Kotimaisia elämäkertaelokuvia vuosilta 1937–1955 populaarina historiakulttuurina tutkinut Anneli Lehtisalo on todennut elokuvien ja reaali maailman suhteesta elämäkertaelokuvien kohdalla, että ”elokuvat on voitu nähdä aitona rekonstruktiona menneisyydestä, sallittuna mielikuvituksellisena runoiluna tai historian vääristelynä ja väärinkäyttönä, mutta yhtä kaikki

²⁶¹ Nimimerkki jappe. Kantola-HS 17.10.2017 ”Suomi on tarina miesjoukosta metsässä – mutta miksi iloiset velikullat vaikenivat?”

²⁶² Nimimerkki sanfranciscan. Jaakkonen-IS 12.11.2017 ”Tuntemattoman sotilaan yksityiskohdat herättävät keskustelua – kuvataanko elokuvassa historiaa todenmukaisesti? IS selvitti”.

²⁶³ Lehtisalo 2011, 338–339. Autenttisuuspuheen käsitettä on käyttänyt myös Anneli Lehtisalo väitöskirjassaan *Kuin elävinä edessämme. Suomalaiset elämäkertaelokuvat populaarina historiakulttuurina 1937–1955* (2011). Myös Julia Pajunen huomioi artikkelissaan *Mielikuvien markkinoilla: Tuntematon sotilas 2017* (2018) Louhimiehen *Tuntemattoman sotilaaseen* liittyvän autenttisuusaspektin.

elokuvan viittaussuhde reaali maailmaan on huomioitu jollakin tavalla”.²⁶⁴ Aku Louhimiehen elokuvan ympärillä nousseesta autenttisuuspuheesta ja sen luonteesta tai toisaalta sen puuttumisesta on tulkittavissa käsityksiä elokuvan suhteesta reaali maailmaan; ymmärrettiinkö se elokuvana, jonkinlaisena dokumenttina todellisuudesta vai jonain muuna?

Puhe menneisyyden esittämisen totuudenmukaisuudesta, autenttisuudesta ja uskottavuudesta voidaan yhdistää kulttuuriseen muistiin: puhuessaan totuudenmukaisesta menneisyydestä, autenttisuudesta ja uskottavuudesta puhujat viittasivat kokemuksiin, merkityksiin ja representaatioihin kulttuurisessa muistissa.²⁶⁵ Tätä ajatusta lainaten olen tulkinnut kolmannen *Tuntemattoman sotilaan* ympärillä käydyn todenmukaisuuteen, autenttisuuteen ja uskottavuuteen liittyvän keskustelun, autenttisuuspuheen, ilmentävän ennen kaikkea kulttuurisessa muistissa välittyviä käsityksiä menneisyydestä eikä niinkään reaali maailmasta itsessään. Astrid Erllin mukaan kulttuurista muistia potentiaalisesti tuottavat, muovaavat ja ylläpitävät fiktioelokuvat hyödyntävät ennen kaikkea juuri autenttisuutta ja todenmukaisuutta, eivät niinkään historiallista paikkansapitävyyttä. Elokuviin luomat kuvat vastaavat yleisön tarpeeseen autenttisuudesta ja nämä kuvat resonoivat vasten kulttuurista muistia.²⁶⁶

Historiallisen elokuvan on oltava kulttuurisesti uskottava. Tämä liittyy yleiseen käsitykseen todellisuudesta, johon elokuvan on kyettävä vastaamaan. Tässä yleisessä käsityksessä todellisuudesta on kyse kulttuurituotteen suhteesta toisiin yleisesti totuudenmukaisina pidettyihin diskursseihin, ei siis todellisuuteen itsessään.²⁶⁷ Ajatukset autenttisuudesta ovat vahvasti kytköksissä aikaansa ja historiakulttuurin luomaan historiakäsitykseen.

Autenttisuusaspekti oli esillä Louhimiehen elokuvan ympärillä käydyssä keskustelussa koko tutkittavan ajanjakson ajan. Elokuvan ennakkojulkisuudessa esituotantovaiheesta ja varsinaisista kuvauksista paljastettiin läpi elokuvahankkeen yksityiskohtia, joilla alleviivattiin historiallisesti uskottavaa lopputulosta. Elokuvan kerrottiin tulevan olemaan historiakuvauseltaan aiempia versioita realistisempi. Tämän mahdollistaisi uusi elokuvatekniikka. Louhimies kuitenkin painotti, ettei ollut tekemässä dokumenttielokuvaa vaan tarinan piti olla tunnetasolla tosi. Tunteen välittäminen ja samaistumispinnan tarjoaminen, ja

²⁶⁴ Lehtisalo 2011, 338.

²⁶⁵ Lehtisalo 2011, 339.

²⁶⁶ Erll 2008, 389.

²⁶⁷ Lehtisalo 2011, 33–34; 338–339.

tämän kautta tarinan välittäminen, oli tekijöiden ensisijainen tavoite, joka sallisi myös mahdolliset poikkeamat tarinasta ja jopa todenmukaisesta historiakuvauksesta.²⁶⁸

Louhimiehen elokuvan markkinointia ja tuotantoa Linnan romaanin liitettyjen mielikuvien ilmentymisen ja jatkosodan kollektiivisen muistamisen kautta tutkinut Julia Pajunen on todennut, että Louhimiehen elokuvan pyrkimys autenttisuuteen jatkaa osaltaan Linnan teoksen asemoimista virallisen historiankirjoituksen piiriin. Tarinan fiktiivisyyttä pyrittiin hälventämään painottamalla historian tarkkaa kuvausta autenttisuusaspektin kautta.²⁶⁹

Myös Rauni Mollbergin elokuvan ennakkojulkisuuden kohdalla autenttisuuspuheella oli oma vahva roolinsa. Väinö Linna oli hankkeen alusta saakka mukana käsikirjoitustyössä ja antoi uudelle tulkinnalle hyväksyntänsä. Linna näki Mollbergin tavoin, että romaanissa on aineksia uuteen tulkintaan, johon ajan uusi elokuvatekniikka ja Laineen ajoista muuttunut elokuvailmaisuus antoivat hyvät puitteet. Sodan mielettömyyttä haluttiin tuoda esille esimerkiksi painottamalla sotilaiden nuorta ikää. Alusta asti tekijät kertoivat pyrkivänsä kerronnassa todellisuuden tuntuun. Ennakkojulkisuudessa painotettiin myös elokuvan sodanvastaisuutta. Elokuvan teossa yhteistyökumppanina oli Puolustusvoimat, mikä mahdollisti aseistuksen, puvuston, rekvisiitan, avustajien ja kuvauspaikkojen hankinnan. Suhteessa Laineen tulkintaan Mollbergin versio jäi elämään ”realistisena” kuvauksena *Tuntemattomasta*.²⁷⁰

Neuvostoliiton hajoamisen ja veteraanien perinnön nosteen myötä realistinen ote sotaan tuli hallitsevaksi. Tarkoituksena oli kertoa totuus menneestä ja käsitellä ”todellisia tapahtumia”. Myös 1990-luvun lama vaikutti siihen, että kulttuuriset merkitykset sidottiin ensisijaisesti todellisuuteen. 1980-luvulla tehdyt, vasemmistovetoisiksi tulkitut elokuvat, kuten Rauni Mollbergin *Tuntematon sotilas*, olivat käsitelleet sotaa metaforien, tulkintojen ja kritiikin kautta. Tuomas Teporan mukaan vedenjakajaksi muotoutui talvisodan 50-vuotismuistovuosi vuonna 1989. Pekka Parikan ohjaamaa elokuvaa *Talvisota* markkinoitiin dokumentaarisella toteutustavalla, minkä lisäksi elokuvan tulkittiin karistaneen suomettumisen sotaelokuvista. Sotia käsitelleiden taideteosten tuli uudessa poliittisessä tilanteessa kertoa todellisuudesta ja kansallisesta selviytymisestä yleisinhimillisten arvojen ja metaforien sijaan. Tätä linjaa

²⁶⁸ Esim. Tainola-IS 15.9.2015.

²⁶⁹ Pajunen 2018, 463.

²⁷⁰ Suomen kansallisfilmografia 9 2002, 506; Honka-Halila 2002, 514–517.

jatkoivat 1990- ja 2000-luvun ensimmäisen vuosikymmenen jatkosotaan sijoittuneet elokuvat. Realismin lisäksi mukaan tuli tunteita herättävä tarinallisuus. Tuomas Teporan sanoin:

viimeisten vuosikymmenien sotakuvausten uuskonservatiivisuus yhdistettynä yksilökokemukselliseen tarinallisuuteen perustuu suuren yleisön tukemalle muistinpoliittiselle tulkinnalle, jonka mukaan realistinen fiktio avaa 'todellisuutta' paremmin kuin allegorinen tai epäesittävä taide.²⁷¹

Ajatukseen Louhimiehen elokuvan realistisuudesta liittyi näkemys, että Linnan romaani on uskottava kuvaus todellisuudesta. Elokvasta kerrottiin jo hyvin aikaisessa vaiheessa, että tarinaa laajennetaan kotirintamalle ja että kuvaukseltaan elokuva tulee olemaan Laineen elokuvaa monipuolisempaa; metsä ei tulisi olemaan ainoa kuvauspaikka. Kun selvisi, että kotirintaman mukana olo tarkoittaisi aiemmista elokuvaversioista puuttuvien ja romaanissakin vain mainintana mukana olevien naishahmojen esiintymistä elokuvassa, herätti se vilkasta keskustelua puolesta ja vastaan. Kommenttikentillä ihmeteltiin paikoin, mitä elokuvaa Louhimies on oikein kuvaamassa. Valmiin elokuvan jälkeen suhtautuminen kotirintaman painottamiseen oli huomattavasti ymmärtäväisempää ja Paula Vesalan tulkitsema Lyyti-hahmo kotirintamalla tunnetun huolen ilmentymänä sai paljon kiitosta. Tarinan ulkopuolisten elementtien lisääminen elokuvaan nosti paradoksaalisesti elokuvan todentuntua laajentamalla yleisön potentiaalista samaistumispintaa.²⁷²

Kommenttikentillä esitettiin tekijöille alusta asti toiveita, että lopputuloksesta tulisi ennen kaikkea autenttinen. Audiovisuaalisen materiaalin julkaiseminen ja kaikenlainen elokuvan visuaalisen maailman raottaminen sai aikaan kommentteja nimenomaan historian todenmukaisesta esittämisestä. Esimerkiksi lokakuussa 2016 Suomenlinnan kuvausten yhteydessä pidetyn lehdistötilaisuuden ja siellä kuvatun videomateriaalin myötä kommenttikentillä kritisoitiin sotilaiden liian puhtaita varusteita ja vääränmallisia kypäriä. Elokuvan teaser herätti kommentteja esimerkiksi näyttelijöiden sotatilanteeseen nähden liian kevyestä ja huolettomasta kehonkielestä.²⁷³

²⁷¹ Tepora 2017, 136–137.

²⁷² Esim. Mahlamäki-HS 18.8.2015.

²⁷³ Esim. Silvander-IS 15.10.2016 lukijakommentit.

Erityisesti kahdessa osassa keväällä ja kesällä 2016 julkistetut näyttelijävalinnat nostivat käsityksiä *Tuntemattoman sotilaan* ja sen ajallisen ympäristön, jatkosodan, todellisuudesta pintaan ja nämä saivat puheenvuoroissa konkreettisia muotoja. Näitä kulttuuriseen muistiin sisäistettyjä näkemyksiä ilmensivät esimerkiksi lukijakommentit, joissa kritisoitiin näyttelijöiden liian korkeita ikiä suhteessa jatkosodan sotilaiden keskimääräisiin ikiin. Myös näyttelijöiden monenlaisissa ohjelmissa kuluneet naamat herättivät kritiikkiä. Toisaalta monet kommentoijat painottivat myös Laineen versiossa olleen yli-ikäisiä ja tunnettuja näyttelijöitä esittämässä Linnan luomia parikymppisiä henkilöihahmoja. Ikäkysymys nousi aineistoni keskustelupalstoilla yhä uudestaan pintaan läpi tarkastelujakson.²⁷⁴

Kulttuurin- ja perinteentutkija Seppo Knuutila on pohtinut kulttuuritapausten ja keskustelunaiheiksi 1980-luvulla nousseiden *Rauta-ajan* ja *Seitsemän veljeksien* televisiotulkintoja ja näiden herättämiä kriittisiä reaktioita. Kritiikkiä herättivät ennen kaikkea näyttelijöiden ulkoiset piirteet ja tavat ilmentää laajasti tunnettuja, mutta kuitenkin fiktiivisiä henkilöitä. Vaikka kukaan ei varsinaisesti tiennyt millaisia henkilöt olivat, tiedettiin kuitenkin minkälaisia nämä eivät ainakaan olleet. Kritisoijat ryhtyivät Knuutilan sanoin ”aktiivisesti puolustamaan kollektiivisiä menneisyyden kuvia, yhteisessä tajunnassa toden kaltaisiksi muuntuneita kuvitelmiä.”²⁷⁵

Louhimiehen *Tuntemattoman sotilaan* ympärillä käyty keskustelu kiinnittyi Knuutilaan viitaten kollektiivisiin menneisyyden kuviin eli toisin sanoen vallitseviin mielikuviin, vaikkakin henkilöihahmoista keskusteltaessa monien mielikuvat hahmojen ulkonäöstä, olemuksesta ja äänestä asettuivat pääasiassa 1950-luvun elokuvaversiota vasten. Visuaalisten kuvien on esitetty olevan erityisen tärkeitä kollektiiviselle muistille. Fiktiivisen todellisuuden ja menneisyyden mielikuvat nousevat esiin erityisesti konfliktinomaisissa tilanteissa. Tällaisia kohtia voivat olla esimerkiksi sellaiset tilanteet, joissa kollektiivisten mielikuvien rinnalle tuodaan uusia tulkintoja. Kolmannen elokuvaversioon kohdalla ennen ensi-iltaa käydyn keskustelun kanssa ainoastaan väläytettiin mahdollisuutta uudenlaisesta ja aiemmasta mielikuvasta poikkeavasta versiosta.²⁷⁶

²⁷⁴ Tiedote Elokuva-yhtiö Suomi 2017 Oy:n verkkosivuilla 17.4.2016 (katsottu 1.10.2019); Mörttinen-AL 18.4.2016.

²⁷⁵ Knuutila 1991, 139.

²⁷⁶ Knuutila 1991, 139–140; 142. Kollektiivisen muistin ja visuaalisuuden yhteydestä esim. Pajunen & Korsberg 2018, 227–228.

Jo casting-vaiheessa autenttisuuteen oli kiinnitetty erityistä huomiota; koekuvaukset tehtiin Louhimiehen järjestämällä bootcampilla, jonka olosuhteet muistuttivat sota-ajan olosuhteita. Kesäkuun 2016 uutisoitiin kuvausten alkamisesta ja viimeisimmistä näyttelijävalinnoista. Jotkut lehdet pitivät kuvausten alkamista suurempana uutisena tietoa joidenkin näyttelijöiden siviilipalvelustaustasta. Esimerkiksi *Aamulehti* ja *Keskisuomalainen* julkaisivat saman STT:ltä peräisin olleen uutisen otsikolla ”Tuntemattoman sotilaan kuvaaminen alkoi – puolet näyttelijöistä on sivareita”.²⁷⁷

Aku Louhimies lupaili, ettei näyttelijöiden siviilipalvelusta tule näkymään valmiissa elokuvassa. Näyttelijöiden siviilipalvelusta ja ammattiin liitetyt stereotypiat vasemmalle kallellaan olevista poliittisista maailmankatsomuksista olivat herättäneet lukijakommentteja jo aiemmin näyttelijävalintojen julkistamisesta lähtien, mutta uutisointi vauhditti sivarikommentointia entisestään. Tämä aihe oli esillä myös myöhemmin. Siviilipalvelusmiesten ei nähty pystyvän esittämään uskottavasti historiallisia sotilaita eikä tekävän riittävää kunniaa roolihahmoilleen. Vähemmistö kommentoijista piti varusmiespalveluksen suorittamista täysin yhdentekevänä ja katsoi ainoastaan näyttelijäntyöllä olevan merkitystä.

Kuvauksissa kerrottiin olevan mukana historiallisia asiantuntijoita, jotka opastivat näyttelijöitä ja avustajia 1940-luvun sotimisessa. Tuotantoyhtiön yhteistyökumppanina oli jo hankkeen julkistamisen yhteydessä mainittu Puolustusvoimat, joka oli lupautunut auttamaan kuvauksiin liittyvien käytännön järjestelyiden kanssa. Lukijakommenteissa spekulointiin elokuvan onnistumismahdollisuuksia, sillä tekijöinä on sukupolvi, joka ei Laineen sukupolven tavoin ollut henkilökohtaisesti kokenut sotaa.²⁷⁸

Näyttelijöille järjestettiin kokemuksia leiriolosuhteissa ja aseharrastajien opetusta sota-ajan aseiden käytöstä. Kuvausten aikana näyttelijät elivät leiriolosuhteissa metsässä, pitivät huolta varusteistaan ja söivät varusmiesten tavoin. Ainoastaan viikonlopuiksi palattiin kaupunkiin. Tämä oli Louhimiehen tapa varmistaa, että lopputuloksesta tulisi mahdollisimman autenttinen: ”He heittäytyvät rooleihinsa täydellisesti ja se tulee valkokankaalla näkymään”. Louhimiehen kerrottiin haluavan tehdä kaikkensa, jotta ”historiallinen konteksti näkyisi lopputuloksessa”.²⁷⁹

²⁷⁷ Krautsuk-YLE 8.12.2015; Siteerattu otsikko uutisista Nikkanen-AL 8.6.2016; STT-KSML 8.6.2016.

²⁷⁸ Esim. Nikkanen-AL 8.6.2016; Oikarinen-TS 8.6.2016.

²⁷⁹ Pylvänäinen-IS 14.7.2017.

Louhimiehen metodeihin kuului väsyttää näyttelijät fyysisesti, muun muassa kyykkyhyppyillä, jos he eivät näyttäneet tarpeeksi väsyneiltä. Näyttelijöiden kerrottiin alkaneen muistuttaa roolihahmojaan.²⁸⁰

2000-luvun elintaso ei saanut näkyä näyttelijöiden ulkoisessa olemuksessa, jonka oli pystyttävä ilmentämään 1940-luvun sotilaiden olemusta. Osana metodia näyttelijät olivat kuntokuurilla, ja esimerkiksi Aku Hirviniemen uutisoitiin laihtuneen elokuvan takia 13 kiloa kahdessa kuukaudessa.²⁸¹

Mukana elokuvahankkeessa oli historian ja sotimisen asiantuntijoita, jotka puuttuivat kuvauksissa pienimpiinkin yksityiskohtiin kuten vaatetukseen ja sotilasjoukon liikkumiseen. Näyttelijöitä kouluttivat Puolustusvoimat ja Maanpuolustuskoulutusyhdistys. Elokuvan näyttelijöiden kerrottiin perehtyneen hankkeen aikana taustakirjallisuuteen, esimerkiksi sotapsykologiaan ja murtuneisiin mieliin, jolla viitattiin sota-aikaa tarkastelemaan psykohistoriaan, ja erityisesti Ville Kivimäen väitöskirjaan pohjaavaan tietokirjaan *Murtuneet mielet: Taistelu suomalaissotilaiden hermoista 1939–1945* (2013). Valmiissa elokuvassa olikin paljon viittauksia uudempaan sotahistoriaan esimerkiksi rintamakarkurien teloittamisen, Saksan suhteiden ja huumeidenkäytön osalta. Myös Kristian Smedsin teatterisovituksessa 2000-luvun ensimmäisellä vuosikymmenellä oli viitattu laajentuneeseen käsitykseen jatkosodan todellisuudesta.²⁸²

Näyttelijöiden lisäksi myös elokuvan avustajien piti näyttää autenttisilta. Helmikuussa 2017 tuotantoyhtiö haki venäläisiä tai venäläisen näköisiä miehiä avustajiksi kuvauksiin esittämään neuvostosotilaita. Etniseen ulkonäköön perustuvaan avustajahakuun tarttui Lännen Median toimittaja, jonka artikkeli julkaistiin useammassa aineistoni lehdessä. Tuotantoyhtiön edustaja perusteli hakua elokuvan autenttisuudella ja sillä, että kyse oli tavanomaisesta avustajahakutavasta. Neuvostosotilaita esittävien ulkonäön piti vastata mielikuvia neuvostosotilaista jatkosodan aikana. Kommentoijien enemmistö koki, että toimittaja etsi rasismia turhaan.²⁸³

²⁸⁰ Esim. Oikarinen-TS 8.6.2016; Sillanpää-HS Kuukausiliite 7.10.2017.

²⁸¹ Makkonen-IS 26.9.2017.

²⁸² Esim. Nikkanen-AL 8.6.2016; Kantola-HS 17.10.2017; Sillanpää-HS Kuukausiliite 7.10.2017; Kujala-KSML 26.10.2017; Pajunen ja Korsberg 2018, 225.

²⁸³ Esim. Myllymäki-AL 15.2.2017.

Taistelukohtauksissa ja räjähdyksissä kerrottiin pyrittävän todentuntuiseen lopputulokseen. Sotakalusto oli ajanmukaista, ja todenmukaisuudessaan jopa paikoin tarkempaa kuin Laineen elokuvaversiossa. ”Tuntematon sotilas -elokuvassa korjataan ”historiallinen vääryys” – legendaarinen kohtaus vilahtaa jo trailerilla” otsikoi *Ilta-Sanomat*. Artikkelin käsitteli neuvostopanssarivaunua kohtauksessa, jossa Hietanen heittää miinan panssarivaunun telojen alle. Laineen elokuvassa kohtauksessa käytettiin Puolustusvoimien yhteistyöhaluttomuuden takia saksalaista panssarivaunua.²⁸⁴

Kuvauspaikat eivät saaneet olla metsäkoneiden tuhoamia, mutta samalla alueilla piti voida räjäyttellä ja myllätä. Tämän takia Puolustusvoimien hallussa olevat alueet olivat kuvausten onnistumisen kannalta tärkeitä. Digitaalisia efektejä käytettiin valmiissa elokuvassa lisäämään näyttävyyttä todentuntua unohtamatta.²⁸⁵

Korkeilla autenttisuusvaatimuksilla oli myös kääntöpuolensa; *Ilta-Sanomat* kertoi heinäkuussa 2017 *Suomen Kuvalehden* uutisoineen, että elokuva oli toteutettu työntekijöiden ja vapaaehtoisten hyvinvoinnin kustannuksella. Työpäivät olivat venyneet liian pitkiksi ja kuvauksissa oli ollut paitsi läheltä piti -tilanteita niin myös varsinaisia onnettomuuksia. Epäkohdista oltiin oltu yhteydessä myös Teatteri- ja mediatyöntekijöiden liittoon. Näyttelijöiden ja muiden työntekijöiden ammattilaisuus paikoin hämärtyi kommenttikentillä, olihan kyseessä kansallisesti tärkeä aihe ja tulkittavana merkittävä historiallinen ajanjakso.²⁸⁶ Valitukset olivat tässä kehyksessä todiste elokuvan ympäristöön sopimattomista näyttelijöistä ja vapaaehtoisista, sillä sodassa olosuhteet olivat olleet vielä huonompia:

”hyvinvoinnin kustannuksella” ”työolosuhteet, huono ennakkosuunnittelu ja asuinolosuhteet ” Voi hyvät hyssykät tätä sukupolvea, muistakaa nyt edes ketä te menitte esittämään ja mitä ajan jaksoa, siellä oltiin todellakin hyvinvoinnin kustannuksella ja heidän työolosuhteensa kuten asuinolosuhteensa olivat hyvin erilaiset, sen lisäksi että se kuolema vaani joka ainut sekuntia jokaisesta suunnasta. Kunnioittakaa edes sen verran tuota ajanjaksoa ja sankareita että älkää viitsikö valittaa olosuhteistanne ääneen, ainakaan julkisuudessa.”²⁸⁷

²⁸⁴ Juuti-IS 1.6.2017.

²⁸⁵ Esim. Hernesaho-IS 27.12.2017.

²⁸⁶ Pylvänäinen-IS 14.7.2017.

²⁸⁷ Nimimerkki PataJätkä. Pylvänäinen-IS 14.7.2017 ”SK: Rajuja väitteitä uuden Tuntemattoman sotilaan kulisseista – vaaratilanteita, homeisia majoitustiloja...”

Ohjaaja Louhimiehen metodeja käsiteltiin myös syyskuussa 2017 ilmestyneen Satu Jaatisen Louhimiehestä kirjoittaman kirjan uutisoinnissa, joka tosin aineistossani jäi ainoastaan yhteen journalistiseen tekstiin. Kritiikin sijaan kovat vaatimukset nähtiin tekstissä pikemminkin ohjaajanerouden merkinä. Vasta vuoden 2018 puolella Louhimiehen ohjausmenetelmät nostettiin kriittisen tarkastelun kohteeksi osana #metoo-liikehdintää, kun useat naisnäyttelijät kertoivat saamastaan epäinhimillisestä kohtelusta.²⁸⁸

Lokakuussa 2017 ensi-iltansa saanut elokuva vastaanotti kehuja erityisesti realistisesta ja todentuntuisesta lopputuloksesta sekä yksityiskohdista niin toimittajien keskuudessa kuin kommenttikentilläkin. Itseoikeutetun auktoriteettiaseman elokuvan todenmukaisuuden arvioimisessa, kuten edellistenkin versioiden arvottamisen kohdalla, saivat sodan kokeneet veteraanit, joiden reaktioista kirjoitettiin journalistisissa teksteissä, mutta myös lukijakommenteissa:

*Niin Tuntematon Sotilas todenperäisyyden tietävät vain ne jotka sotaa kävivät. Eli Suomen Veteraanit jotka antoivat Suomelle/Suomalaisille mahdollisuuden tähän maahan. Niin isoa KIITOSTA me emme edes löydä kun Veteraanit ansaitsisivat ja osa on jo siirtyneet taivaaseen. Ja rauha heille. Niin että tässä on se todenperäisyys. Ja toivottavasti ihmiset /päättäjät ym osaisivat hoitaa asiat että sotaa ei enää ole. Se ei vie mitään eteenpäin.*²⁸⁹

Elokuvan välittämää kuvaa menneisyydestä tulkittiin ennakkokäsitysten kautta, joihin olivat vaikuttaneet myös perhepiirissä eteenpäin välitetyt menneisyyskäsitykset eli kommunikatiivinen muisti:

Kannattaa katsoa! Tässä versiossa sodan mielettömyys tulee parhaiten esille. Enoni lähes 100v. sotaveteraanin kanssa keskustellessa asian ydin kiteytyy samoin kuin tässä Louhimiehen versiossa. Ihmisen osa ja sotaan osallisuuden merkitys hahmottuu erinomaisesti tärkeää asia puolustaessa. Inhimillinen elämä on aina on arvoissani ylitse muun. Toivottavasti Suomen nuoret kiinnostuvat

²⁸⁸ Esim. Makkonen-IS 26.9.2017.

²⁸⁹ Nimimerkki 2017. Jaakkonen-IS 12.11.2017 ”Tuntemattoman sotilaan yksityiskohdat herättävät keskustelua – kuvataanko elokuvassa historiaa todenmukaisesti? IS selvitti”.

*lähihistoriastamme edes tämän elokuvan verran. Louhimies, Aho, Hirviniemi, Vatanen ja moni muu onnistuivat kiitettävästi.*²⁹⁰

Omia näkemyksiä vahvistettiin myös omalla suhteella sotaan pääasiassa omien vanhempien, isovanhempien tai muiden sukulaisten kokemana. Jotkut kommentoijat eivät kokeneet olevansa oikeutettuja kommentoimaan elokuvahanketta tai tulevaa tulkintaa, koska eivät veteraanien ja muiden aikalaisten tavoin olleet kokeneet sotaa. Veteraanien mielipiteille elokuvan autenttisuuden tuomareina annettiin painoarvoa. *Ruma sota. Talvi- ja jatkosodan vaiettu historia* -teoksen toimittajien Sari Näreen ja Jenni Kirveen mukaan myös tutkimuksen kentällä on edelleen kiistaa siitä, kuka saa ylipäättään tutkia sotahistoriaa. Pohdintaa on herättänyt esimerkiksi, pitääkö sodan todellisuutta tutkiakseen olla omakohtaista kokemusta sodasta tai voiko tulkintoja menneisyydestä tehdä ainoastaan historian tutkijat. Näreen ja Kirveen lopputuloksina näihin pohdintoihin on, että loppujen lopuksi hyvän tutkijan paljastaa kyky tuntea empatiaa ja että etäisyys tutkimuskohteeseen voi synnyttää uudenlaisia tulkintoja perinteisten tulkintojen rinnalle.²⁹¹

Kiinnostavan esimerkin siitä, kuka elokuvaa saa ylipäättään kommentoida muodostivat *Ilta-Sanomien* keskustelupalstalla elokuvan Ruotsin menestyksen käsittelyn yhteydessä vahvasti esiintuodut näkemykset, että ruotsalaisella elokuvakriitikolla tai ruotsalaisilla yleensä ei ole oikeutta kommentoida elokuvaa, koska he eivät ole kansakuntana kokeneet sota-aikaa tai taistelleet toisessa maailmansodassa.²⁹²

Elokuvan ensi-illan jälkeen autenttisuuspuhe pohjasi pelkän ennakkomarkkinoinnin ja niukan kuvamateriaalin sijaan kokonaiseen elokuvaan joko itse nähtynä tai tästä kirjoitettujen tekstien kautta. Nähty elokuva antoi mahdollisuuden asiavirheisiin tarttumiseen uudella tavalla, tosin näistä oltiin kommenttikentillä huomauteltu jo trailerin ja kuvien perusteella. Myös journalististen tekstien kirjoittajien keskuudessa oli huomattu lukijoiden kiinnostus elokuvan todenmukaisuuteen. *Ilta-Sanomat* julkaisi asiavirheisiin keskittyvän selvitysartikkelin otsikolla: ”Tuntemattoman sotilaan yksityiskohdat herättävät keskustelua – kuvataanko

²⁹⁰ Nimimerkki KoKo. Topelius-IS 27.10.2019 ”Arvio:Tuntematon sotilas kouraisee tunnelatauksellaan ja karistaa klassikosta painolastin – 5 tähteä”.

²⁹¹ Näre & Kirves 2008, 9.

²⁹² Turunen-IS 6.12.2017 ”Svenska Dagbladet kanoi uuden Tuntemattoman sotilaan – toimittaja väsähti ’toistuviin taisteluihin’”.

elokuvassa historiaa todenmukaisesti? IS selvitti.”²⁹³ Lähtökohtana oli, että elokuvan laatua mitataan historiallisen todenmukaisuuden perusteella ja että se kertoo sellaisenaan menneisyydestä.

Elokuvaa kiiteltiin erityisesti elokuvatekniikan luoman todentuntuisuuden, sodan mielettömyyden esiin tuomisen ja samaistumismahdollisuuksien takia. Nykyisen historian tutkimuksen tunnustamien faktojen tuomista mukaan elokuvaan kiiteltiin erityisesti toimittajien teksteissä. Näihin kuuluivat muun muassa sodan rumien puolien, kuten psyykkisten ongelmien ja rintamakarkureiden kohtelun käsitteleminen ja liittolaisuus Saksan kanssa, johon viitattiin elokuvassa vanhalla filmimateriaalilla. Liittolaisuus Saksan kanssa puhutti myös laajemmin.²⁹⁴ Koska ajatukset autenttisuudesta liittyvät kiinteästi historiakulttuurin luomaan historiakäsitykseen, voidaan olettaa, että uusin tutkimus on muuntunut, ainakin osittain osaksi historiakäsitystä. Vaikka viittauksia uuteen tutkimukseen ei kiiteltäkään kaikissa aineistoni äänissä, kertoo laajamittaisten vastaäänien puuttuminen paljon. Toisaalta viittaukset olivat perinteisenä pidetyssä tulkinnassa näkyvissä niille, jotka tällaisia osasivat katsoa.²⁹⁵

Monet keskustelupalstojen kommentoijat kertoivat elokuvan nähtyään, että tarina oli koskettanut ja että elokuvateatterista oli lähdetty silmäkulmia pyyhkien. Autenttisuuden vaateeseen sisältyi myös ajatus siitä, että elokuvan maailma jatkuu kankaan ulkopuolella.²⁹⁶

Tulkitsen autenttisuuteen yksityiskohtien kautta tarttuneiden äänien ymmärtäneen elokuvan laajemminkin dokumenttina menneisyydestä, siis kuvana todellisuudesta. Elokuva kuitenkin esitti menneisyyttä toisin kuin tunnistetut kokemukset, merkitykset ja representaatiot kulttuurisessa muistissa, muutenhan laajalle ja paikoin painokkaalle huomauttelulle autenttisuudesta ei olisi ollut tarvetta. Elokuvaa luettiin dokumenttina ja asiat ymmärrettiin ”faktoina”. Elokuvahistorioitsija Hannu Salmi on kuvannut dokumenttielokuvien kuvaustapaa historian tutkimuksen luomana ”todenmukaisena” viitekehysenä.²⁹⁷

²⁹³ Jaakkonen-IS 12.11.2017.

²⁹⁴ Esim. Huoviala-AL 28.10.2017.

²⁹⁵ Pilvi Torstin historiatietoisuustutkimuksen perusteella erillissotateesi oli hyväksytty valtavirtatulkinaksi jo 2000-luvun alussa. Torsti 2012, 154.

²⁹⁶ Typpö-HS 27.10.2019.

²⁹⁷ Rosenstone 2001, 52–53; Salmi 1993, 213.

Elokuva kiteytti monille jatkosodan tai jopa Suomen historian. Toisille elokuva edusti universaalia kertomusta sodasta ja ihmisestä. Toimittajille ja keskustelupalstojen kommentoijille, jotka kyseenalaistivat itsenäisyyden juhlistamisen taas uudella *Tuntematon sotilas* -versiolla, Louhimiehen elokuva näytti symboloivan kansakuntaa määrittelevää kertomusta:

Eikö Suomessa ymmärretä edes korkeimmalla tasolla (yliopistot, tutkijat, elinkeinoelämä, poliitikot jne.), että jos kerran sitä sotaa muistellaan aina vain uudelleen, niin lopuksi todellakin on niin, että suomalaiset määrittävät itsensä ja olemisensa täällä sodan kautta, vaikka on paljon muutakin? Eikö identiteettiään tosiaankaan voi/ kannattaisi rakentaa iloisemmille ja rakentavammille asioille, kuin vuosikymmeniä sitten käydylle sodalle?²⁹⁸

Monille kyse oli kuitenkin selkeästi ainoastaan elokuvasta, jonka pohjana on fiktiivinen tarina. Elokuvan (ja tarinan laajemminkin) ymmärrettiin sisältävän ”asiavirheitä” ja erilaisia asenteita sekä olevan luettavissa tekijöiden tulkitsemana taideteoksena. Nimimerkki keksitty tarina sanallisti asian näin:

Mikään Tuntemattoman sotilaan versioista ei ole dokumentti, eikä edes lähes. Ne ovat romaanin filmatisointeja ja romaani on peräisin Väinö Linnan mielikuvituksesta. Sen henkilöt ovat keksittyjä. Se, että taustakuviona on todellinen tilanne ei tee siitä dokumenttia yhtään sen enempää kuin on Täällä Pohjantähden alla -sarjakaan on dokumentti. Ne ovat historiallista fiktiota. Romaanit eivät ole tietokirjallisuutta. Ne ovat taidetta. Juuri sen vuoksi ei ole oikein relevanttia pohtia elokuvan "totuudenmukaisuutta", koska myös draamaelokuva on taidetta eikä mikään dokumentti.²⁹⁹

Vaikka historiallisiin yksityiskohtiin tarttuva autenttisuuspuhe oli paikoin keskustelussa dominoivaa, monille kommentoijille fiktiiviseen tarinaan perustuvan historiallisen elokuvan moninainen luonne oli ilmiselvä:

²⁹⁸ Nimimerkki vuosikymmenestä toiseen. Kantola-IS 28.10.2019 ”Juontaja Jenni Pääskysaari paljasti ”nolon” seikan Tuntemattomasta sotilaasta – ”Kukaan järkevä ihminen ei sano sitä ääneen”.

²⁹⁹ Nimimerkki keksitty tarina. Juuti-IS 29.11.2017 ”Tuntematon sotilas mykisti Ruotsissa – veteraanit liikkutuivat kyyneliin”.

Kuten jutusta selviää, on elokuvalla enemmän kuin "ei mitään tekemistä" historian tai todellisuuden kanssa. Kertomus on dokumentaarisesti tositapahtumien nojalla kirjoitettu, alunperin nimellä Sotaromaani. Henkilöhahmoilla on esikuvat todellisuudessa ja tapahtumat seuraavat löysähkösti tositapahtumia. Toki kirjailija on käyttänyt myös kirjailijan vapautta muokata tarina johevasti jatkuvaksi eikä vain pätkiksi erillisistä tapahtumista. Elokuva on hyvä ja kuten yllä oleva juttukin toteaa, varsin hyvin tehty kuvaamaan ajankohdan "ajankuvaa". Näyttelijäsuoritukset ansainnevat kiitoksen kuin myös näyttelijävalinnat.³⁰⁰

Elokuva on elokuvaa kirjan pohjalta. Liian tarkkaan ja pikkumaisesti sitä Suomessa katsotaan elokuvaa. Miten siitä voi nauttia kun pitää tehdä muistiinpanoja joka männyn käppyrästä ja kaadettujen puiden näöstä, asunnon kunnosta. Niin suomalaista, joka asia on tosikkomaisen tylsää. Ihan on sama kun ei mentäisikään elokuviin vaan tehtäisiin ihan oma elokuva. Siitä vaan, ei ole niin helppoa ja monet asiat eivät ole tarkalleen laitettu käsikirjoituksen muotoon kun kirjan pohjalta mennään. Ihan hyvä se elokuva on. Odotan vain elokuvaa siitä kuinka elettiin kotirintamalla kun kudottiin sukkia sotilaille ja sopivia käsineitä ampumiseen. Kyllä ovat olleet kovilla vaimot ja lapsetkin. Ikävää kun saadaan joka asiasta ikävä selkkaus.³⁰¹

Loistava elokuva. Ei kopio vanhoista versioista. Elokuva on aina taiteellinen fiktio ei dokumentti. Myöskään dokumentti voidaan tehdä probakantamielessä ja siten ei kerro totuutta. Mutta onko mitään mahdollisuutta sodan absoluuttisesta totuudesta kertoa?³⁰²

Autenttisuuspuhe kattoi menneisyyskäsitusten ja niihin kiinnittymisen lisäksi myös kysymyksen elokuvan kiinnittymisestä erilaisiin käsityksiin *Tuntemattomasta sotilaasta*.

³⁰⁰ Nimimerkki Meriupseeri evp. Jaakkonen-IS 12.11.2017 ”Tuntemattoman sotilaan yksityiskohdat herättävät keskustelua – kuvataanko elokuvassa historiaa todenmukaisesti? IS selvitti”.

³⁰¹ Nimimerkki uneksija. Jaakkonen-IS 12.11.2017 ”Tuntemattoman sotilaan yksityiskohdat herättävät keskustelua – kuvataanko elokuvassa historiaa todenmukaisesti? IS selvitti”.

³⁰² Nimimerkki Marbel. Jaakkonen-IS 12.11.2017 ”Tuntemattoman sotilaan yksityiskohdat herättävät keskustelua – kuvataanko elokuvassa historiaa todenmukaisesti? IS selvitti”.

Seuraavassa alaluvussa käsittelen Louhimiehen elokuvaa uskottavana *Tuntemattomana sotilaana*.

4.7. Uskottava *Tuntematon sotilas*?

Elokuvan tuli olla uskottava kulttuuriseen muistiin sisältyvien erilaisten menneisyyskäsitusten näkökulmasta, minkä lisäksi sen oli myös oltava geneerisesti uskottava. Menneisyyttä kuvaavan elokuvan on oltava uskottava lajityyppinsä edustajana eli *Tuntemattoman sotilaan* kohdalla historiallisena sotaelokuvana, toisin sanoen sen on noudatettava genren sisäisiä sääntöjä. Louhimiehen *Tuntemattoman* tuli olla uskottava myös *Tuntemattomana sotilaana*, nähtynä vasten tarinaan liitettöjä merkityksiä ja aiempia versioita.³⁰³

Sotaelokuvassa genren välittämät arvot ja ajattelutavat voivat ilmetä kannanottona sodan oikeutuksen puolesta tai yhtä lailla pasifistisena näkemyksenä. Sotaelokuvan genreen kuuluu näiden kulttuurinsisäisten ristiriitojen vähättely ja pikemminkin yhtenäisyyden, usein erityisesti kansallisen sellaisen painottaminen. Sota toimii elokuvassa ajallisen paikannuksen välineenä. Sotateema vahventaa kulttuurista kertomusta samalla tuoden siihen tuttuja elementtejä.³⁰⁴

Toisen maailmansodan jälkeisessä Suomessa Edvin Laineen ohjaama *Tuntematon sotilas* sai roolin ensisijaisena elokuvatulkintana jatkosodasta. Ylipäätään sotaelokuvia ei oltu tehty ennen *Tuntematonta* pitkään aikaan. Peter von Baghin mukaan Laineen *Tuntemattomalla* ei ole suomalaisena sotaelokuvana oikein minkäänlaista edeltäjää. Aihepiiriin liittyivät oikeastaan vain sotilasfarssit.³⁰⁵

Toista maailmansotaa esittävää amerikkalaisen sotaelokuvan lajityyppiä pidetään lajityypeistä koodatuimpana, säännösteltyinä ja kaavasidonnaisimpana. Näitä elokuvia yhdistää toinen maailmansota historiallisena ajankohtana, rakenteellinen yhtenäisyys ja asenteellinen perusviritys, jossa toisella puolella on kasvoton vihollinen, impersonoitu ja barbariaa edustava massa, kun taas elokuvan pääosassa on kokoelma vahvapiirteisiä yksilöitä.³⁰⁶

³⁰³ Lehtisalo. 2011. 33–34; 338–339.

³⁰⁴ ErlI 2011, 74; Sedergren 2002, sivunumeroimaton.

³⁰⁵ von Bagh 2002, 421; Sedergren 2002, sivunumeroimaton; Sundholm 2007, 126.

³⁰⁶ Sihvonen 2009, 156.

Linnan, Laineen ja Mollbergin perustarinat edustavat joiltakin piirteiltään sotaelokuvan lajityypin yleiskuvausta, mutta näistä kaikista on löydettävissä myös yleiskuvasta poikkeavia piirteitä. Yleiskuvauksen piirteitä ovat ryhmäkeskeisyys, episodimainen kerrontatapa ja vastakohtaisuuksien ja henkilötyyppien hyödyntäminen kerronnassa. Elokuissa ei ole Hollywood-perinteen tavoin vahvoja, yksilöllisiä sankarihahmoja eikä yhtä keskeistä taistelutapahtumaa. Ryhmäsisäinen konflikti on kaiken aikaa läsnä piilevänä mahdollisuutena.³⁰⁷

Louhimiehen *Tuntematon* otettiin pääosin vastaan uskottavana historiallisena sotaelokuvana. Valmista elokuvaa verrattiin muun muassa kriittiseen amerikkalaiseen sotaelokuvaperinteeseen, jossa sota esitetään raakana ja rumana. Toisaalta elokuva sai joissakin arvioissa vastinparikseen myös Hollywoodin sotaa ihannoivat sotaelokuvat. Elokuvista käydyn keskustelun yhteydessä viitattiin aiempien elokuvaversioiden lisäksi muun muassa Pekka Parikan ohjaamaan ja käsikirjoitukseltaan Antti Tuurin romaaniin pohjautuvaan elokuvaan *Talvisota* (1989), joka nostettiin esille keskustelupalstoilla esimerkkinä onnistuneesta sotaelokuvasta. Itsenäisyydenjuhluvuoden elokuvista kehuttiin erityisesti AJ Annilan ohjaamaa elokuvaa *Ikitie*, joka sai ensi-iltansa noin 1,5 kuukautta ennen Louhimiehen *Tuntematonta*. Elokuvan aiheena oli amerikansuomalainen yhteisö 1930-luvun Neuvostoliitossa. Elokuva ja sen tekijöitä kiiteltiin erityisesti tartumisesta vähemmän tunnettuun aiheeseen.

Louhimiehen elokuvan ensi-illan jälkeen elokuvaa oli mahdollista analysoida kokonaisuutena ja verrata sitä muihin elokuviin myös historiallisen elokuvan ja sotaelokuvagenren ulkopuolella. Louhimiehen tyyliä verrattiin amerikkalaisen ohjaaja Terrence Malickin ohjaustyyliin, jossa käytetään voimakkaasti muistikuvia hyväksi.³⁰⁸

Uskottavassa *Tuntemattomassa sotilaassa* myös näyttelijöiden piti olla uskottavia. Kevyistä viihdeohjelmista, muun muassa sketseihin perustuvasta Putous-tv-ohjelmasta tunnetut näyttelijät Aku Hirviniemi ja Jussi Vatanen herättivät kiivasta vastusta. Louhimiehen elokuvaa nimitettiin ”Putous-Tuntemattomaksi” niin joissakin journalistisissa teksteissä kuin kommenttikenttien kiivaimmissa puheenvuoroissakin. Huumoriohjelmissa nähdyt naamat eivät sopineet esittämään *Tuntemattoman* hahmoja.

³⁰⁷ Sihvonen 2009, 160.

³⁰⁸ Esim. Valkola-KSML 27.10.2017.

Näyttelijävalintojen uutisoinnin yhteydessä kerrottiin usein näyttelijöiden kokemuksesta *Tuntemattoman sotilaan* aiemmissa tulkinnoissa. Myös laajemmin näyttelijöiden mahdollisia meriittejä sota-aikojen tulkitsijoina painotettiin. Esimerkiksi näyttelijä-muusikko Paula Vesalan kohdalla *Helsingin Sanomat* toi ilmi, että Vesala oli käsitellyt naisten sotakokemuksia Kiestinki-albumilla (2011) ja sanoittamassaan kappaleessa *Hiljaiset vuodet*.³⁰⁹

Näyttelijöiden muita vakavampia roolisuorituksia nostettiin perusteluiksi heidän tuleville potentiaalisille onnistumisilleen *Tuntemattoman sotilaan* rooleissa erityisesti vähemmän kriittisissä ja näyttelijävalintoja ymmärtävissä lukijapuheenvuoroissa, mutta paljon myös journalistisissa teksteissä. Ainoastaan nähtyjen kevyiden viihdeohjelmien perusteella tuomionsa tekevien kommentoijien ei keskustelupalstoilla ajateltu pystyvän arvioimaan kokonaisvaltaisesti näyttelijävalintoja, koska he eivät olleet nähneet esimerkiksi Aku Hirviniemen esittävän *Nummisuutareiden* Eskoa Kansallisteatterin lavalla tai Ryhmäteatterin kesäteatterissa Hietasena.³¹⁰

Niin ikään näyttelijöiden sukutaustoja ja sukulaisten kokemuksia sota-ajasta nostettiin esille journalistisissa teksteissä. Ottaen huomioon Suomen sotien aikaisen korkean mobilisointiasteen, sukutaustasta löytyvä yhteys sotaan tai laajemmin sota-aikaan ei ole mitenkään poikkeuksellista. Myös tekijöiden oma suhde Linnan alkuperäistekstiin kiinnosti toimittajien kirjoittamissa lehtijutuissa. Esimerkiksi ohjaaja Louhimiehen *Tuntemattomaan sotilaaseen* liittyvistä lukukokemuksista kirjoitettiin.³¹¹

Henkilöhahmojen kohdalla oikeanlainen murre oli tärkeänä mittarina tarinan uskottavuudelle. Eri puolilta Suomea kotoisin olleiden hahmojen puhetavat ovat herättäneet keskustelua Linnan romaanin julkaisusta lähtien. Louhimiehen elokuvan ympärillä kirjoitettiin myös siitä, miten oikeanlaisesta murreasusta huolehditaan. Juuri ennen ensi-iltaa jokaiselta näyttelijältä julkaistiin ääninäyte.³¹²

³⁰⁹ Malmberg-HS 2.6.2016.

³¹⁰ Esim. Massa-YLE 17.4.2016; Tainola-IS 17.4.2016.

³¹¹ Esim. Paula Vesalan sukutaustasta Koskinen-AL 17.10.2017; Louhimiehen lukumuistoista esim. Marjakangas-YLE 5.12.2016.

³¹² Esim. Mahlamäki-HS 19.8.2015 ”Aku Louhimiehen Tuntemattomassa murretta väännetään samoin Linnan romaanissa”; Jälkiäänityksistä esim. Sillanpää-HS Kuukausiliite 7.10.2017; Tolonen-AL 15.10.2017 ”Saimme Tuntemattoman sotilaan tähdiltä ainutlaatuiset ääninäytteet – kuuntele, miltä Rokka, Koskela ja muut hahmot nyt kuulostavat”.

Joidenkin näyttelijöiden siviilipalvelustausta tuotiin keskustelupalstoilla yhä uudelleen esiin, erityisesti sen jälkeen, kun asiasta oli uutisoitu sanomalehdistössä. Paitsi että siviilipalvelustaustan pelättiin vaikuttavan elokuvan autenttiseen lopputulokseen, se liitettiin myös maskuliinisuuden ja erityisesti suomalaisen miehisyyden diskursseihin. ”Pitkähiuksisten sivareiden” ei äärimmäisissä avauksissa nähty pystyvän näyttelemään suomalaista sotilasta tai edes olevan tähän oikeutettuja. *Tuntemattoman sotilaan* henkilöhahmojen maskuliinisuus on Julia Pajusen ja Hanna Korsbergin mukaan liitetty tiiviisti sankarillisuuteen. Pajunen ja Korsberg määrittelevät maskuliinisuuden hegemonisen maskuliinisuuden kautta, jonka voidaan ajatella viitteellisesti määrittelevän suomalaisen miehenä olemisen normit. Linnan alkuperäisteoksessa kuva urheista sotilaista oli hyvin kapeasti määritelty eikä tähän kuvaan mahtunut feminiinisiä piirteitä kuten vahvojen tunteiden näyttämistä esimerkiksi, kauhua tai itkemistä. Kristian Smedsin näytelmäversio edellisellä vuosikymmenellä oli Pajusen ja Korsbergin mukaan haastanut perinteistä mieskuvaa ja tuonut laajasti ennen käsittelemättömiä puolia ilmi sodasta, esimerkiksi sotilaiden pelot ja psyykkiset oireet.³¹³

Koska *Tuntemattoman* hahmot ovat niin läheisesti yhteydessä suomalaisen maskuliinisuuden määrittelyn kenttään, en voi olla nostamatta esiin kesällä 2017 tuotelanseerauksiin liittynyttä ja siivoustarvikkeiden ”mauttomuuteen” kulminoitunutta kohua. Olisiko kohu ollut pienempi, jos tuotelanseerausten kohteena olisi ollut tuoteryhmä, joka ei olisi ollut suoraan tulkittavissa *Tuntemattoman* määrittelevää maskuliinisuutta kyseenalaistavaksi? Vaikka 2010-luvun Suomessa kotityöt eivät suoranaisesti enää ole ainoastaan naisten vastuulla, Linnan määrittelemät miehisyyden normit näkyvät yhä nykyäänkin *Tuntemattoman* tulkinnoissa. Siviilipalvelumiestaustan kommentointi heijasteli tätä samaa *Tuntemattoman* mieskuvan ja nyky maailman normien moninaisuuden ristiriitaa.

Vaikka Väinö Linnan alkuperäisenä tarkoituksena oli ravistella perikansallisia sankarimyyttejä, otettiin Linnan kuvaamat hahmot, kuten koko romaani, kansallisen mieshahmon myytin rakennusaineeksi. *Tuntemattoman* hahmot ovat muotoutuneet myyttisiksi, suomalaisia miestyyppejä edustaviksi olennoiksi, joita on hyödynnetty esimerkkeinä muun muassa johtamisoppaissa arkkityypeinä erilaisista suomalaisista (mies)luonteista. Tähän ajatukseen

³¹³ Pajunen & Korsberg 2018, 229–230.

erilaisista luonnetyypeistä perustuivat esimerkiksi leikkimieliset testit, joissa lukijat saattoivat testata, kuka hahmoista olisi.³¹⁴

Tuntemattoman henkilöhahmoista ehkä klassisimmaksi suomalaiseksi sotasankarihahmoksi on muodostunut Antero Rokka, joka monin paikoin aineistossakin tutuksi viitatussa kohtauksessa tappaa yksin 52 neuvostosotilasta. Rokan hahmoon keskityttiin myös tarkastelemassani keskustelussa. Kannakselta kotoisin oleva perheellinen ja muita henkilöhahmoja vanhempi, isoveljellinen Rokka on taitava sotilas ja kylmäverinen tappaja, lähes yliluonnollinen sankari, mutta myös karjalainen, perheellinen jokamies ja pökkuroimattomuuden symboli. Rokalle on etsitty esikuvaa, joka löytyikin Linnan kirjeen perusteella kannakselaisesta pienviljelijästä ja Linnan asetoverista Viljam Pylkkäästä. Rokan hahmossa kiteytyy jotakin oleellista suomalaisesta mentaliteetista ja maskuliinisuudesta. Rokkaa näyttelevän Eero Ahon sotilasarvo tuotiin useissa lehtijutuissa esille. Ahon sopivuutta rooliinsa perusteltiin myös muuten ja häneen viitattiin paikoin muun muassa yhtenä Suomen parhaimmista näyttelijöistä. Kuvausten alkamisen paikkeilla *Helsingin Sanomat* julkaisi videon, jossa ”Rokka” eli hahmoa esittänyt Eero Aho ampuu. Valmiissa elokuvassa Rokka oli elokuvan keskiössä ja Ahon tulkinta sai paljon kehuja. Rokan hahmoa luettiin vallalla ollutta sankarikuvausta vasten: Ahon tulkitsema raaka tappaja ja joviaali huulenheittäjä oli sellainen kuin Rokan ajateltiinkin olevan.³¹⁵

Aiemmista versioista eroavat henkilöpainotukset puhuttivat. Louhimies oli keskittynyt ohjauksessaan aiempia versioita vahvemmin muutamaan hahmoon. Elokuva-arvosteluissa esille nostettiin Rokan lisäksi erityisesti Koskelan, Hietasen, Kariluodon, Lammion ja Vanhalan hahmot. Joitain henkilöhahmoja olisi haluttu nähdä suuremmissa osissa uudessa elokuvassa. Tällainen oli esimerkiksi Lehdon hahmo, jonka osuus oli huomattavasti pienempi verrattuna aiempiin versioihin. Uusi Lyytin hahmo sai myös runsaasti kehuja, erityisesti kotirintaman tuntojen heijastelijana.

Ensi-illan jälkeen elokuvaa arvioitiin vielä pitkälti edellisten versioiden perusteella, ei niinkään itsenäisenä, pohjatekstiä vapaasti tulkitsevana taideteoksena. *Ilta-Sanomien* elokuvakriitikko Taneli Topelius kirjoitti arviossaan:

³¹⁴ Kettunen 2006, 119; Lehmusvesi & Mahlamäki-HS 19.8.2015 ”Oletko raukka vai sankari? Testaa, mihin Tuntemattoman rooliin sopisit”.

³¹⁵ Malmberg 2007, 151–155; HS 4.6.2016 Uuden Tuntematon sotilas -elokuvan ”Rokka” antoi konekiväärin laulaa Santahaminassa”.

Kaikkia ikonisen aseman saaneita kohtauksia ei ole mukana. Joidenkin hetkien ja vuorosanojen paikkoja on siirretty, ja jonkin verran uuttakin on liitetty saumattomasti vanhaan. Muutokset ovat kuitenkin luontevia ja tuntuvat osuvilta juuri tämän tarinan kertomiseksi.³¹⁶

Joitakin klassikkokohtauksia olisi kaivattu mukaan elokuvaan. Esimerkiksi aiemmista elokuvista tuttua kohtausta, jossa Lehto, Määttä ja Rahikainen suorittavat elintarvikkeiden varastamisesta saatua rangaistusta eli seisovat kovennettua, kaivattiin uuden version kohdalla.³¹⁷ Keskustelupalstoilla elokuvan uskottavuutta kommentoitiin myös ensi-illan jälkeen näkemättä elokuvaa uutisoinnin ja muun keskustelun pohjalta. Kommentointiin saattoi kirvoittaa hyvinkin pieni yksityiskohta ja erot edellisiin versioihin nähden:

En ole elokuvaa nähnyt, mutta jos todella on niin että siinä ei kiväärejä juuri käytetä vaan konepistooleja on se historiallinen virhe. Valtaosalla suomalaisia sotilaita oli aseena kivääri - konepistooleja vain sangen harvoilla. Tämä seikka tulee hyvin esiin Edvin Laineen elokuvassa. Laineen elokuvassa kuten Linnan romaanissakin juuri Antti Rokan keskeisissä taistelukohtauksissa hänen aseenaan on konepistooli ja jos uusiokuva on niin Rokka-keskeinen kuin on sanottu lienee se johtanut koko elokuvan ilmeen konepistoolikeskeisyyteen kiväärien kustannuksella.³¹⁸

Sellaisten kommentoijien kommentit kyseenalaistettiin helposti, jotka kertoivat nähneensä vain elokuvatulkinnan ja jättäneen Linnan romaanin lukematta. Toisten kommentteja myös vähäteltiin kyseenalaistamalla kommentoijan *Tuntemattomaan* liittyvä tietous ja niin sanottu kulttuurinen pääoma tai kehoitettiin lukemaan alkuperäistä Linnaa ennen kommentointia. Koska elokuvatulkinnan kerrottiin perustuvan *Sotaromaaniin*, myös kommentoinnissa tämän teoksen lukeneilla oli enemmän auktoriteettia suhteessa vain ”sensuroituun” tai ”kustannustoimitettuun” versioon. Ajatus alkuperäisestä tarinasta oli vahvasti läsnä.

³¹⁶ Topelius IS 27.10.2019.

³¹⁷ Esim. Topelius-IS 27.10.2019.

³¹⁸ Nimimerkki Huomaamaton. Juuti-IS 29.11.2017 ”Tuntematon sotilas mykisti Ruotsissa – veteraanit liikkutuivat kyyneliin”

5. JOHTOPÄÄTÖKSET

Tässä pro gradu -tutkielmassa olen tarkastellut Aku Louhimiehen ohjaaman *Tuntematon sotilas* -elokuvan ympärillä käytyä keskustelua menneisyyspoliittisesta näkökulmasta. Menneisyyspoliittisen puheen olen määritellyt puheeksi, jolla pyritään vaikuttamaan menneisyyteen liittyviin merkityksiin ja näiden kautta nykypäivän todellisuuden rakentumiseen.

Tutkimuksessani olen hyödyntänyt kulttuurisen muistin käsitettä ja Aleida Assmanin ajatuksia kulttuurisen muistin kaanonin rakentumisesta ja ylläpitämisestä sekä erityisesti kaanonin määrittelemisestä. Kolmas elokuvasovitus *Tuntemattomasta* on muiden historian esitysten tavoin mukana välittämässä kulttuurista muistia eteenpäin. Menneisyyspoliittisella puheella voidaan nähdä olevan oma roolinsa kulttuurisen muistin kaanonin sisällön määrittelyssä, sillä kulttuurisen muistin muodostumiseen vaikuttavat historian esitysten lisäksi niistä käydyt keskustelut. Pelkkä keskusteluun osallistuminen voidaan siis tulkita menneisyyspoliittiseksi teoksi, huolimatta siitä millaiseen merkitysjärjestelmään tai -järjestelmiin tekstit lukeutuvat ja millaisia merkitysjärjestelmiä ne ovat mukana tuottamassa.

Olen vastannut aineistoni pohjalta ensisijaisesti kysymykseen: Millaisia menneisyyspoliittisia merkityksiä Aku Louhimiehen *Tuntematon sotilas* -elokuvaan liittyvästä keskustelusta nousee esiin? Lisäksi olen pyrkinyt vastaamaan kysymyksiin *Tuntemattoman sotilaan* roolista suomalaisessa kulttuurisessa muistissa ja siihen, millä tavalla kulttuurista muistia tuotetaan. Näiden lisäksi olen myös pohtinut sitä, kenen toimesta ja mistä positioista menneisyyspoliittista puhetta tuotetaan. Olen jaotellut menneisyyteen liittyvät merkitykset sellaisiin, jotka kytkeytyvät *Tuntemattoman sotilaan* asemaan kulttuurisessa muistissa sekä autenttisuuteen liittyviin ja *Tuntemattoman sotilaan* uskottavuuteen liittyviin merkityksiin.

Ensi-iltaa edeltävä uutisointi ja siitä herännyt keskustelu pohjautuivat pitkälti *Tuntemattoman sotilaan* tunnistettuun asemaan suomalaisessa kulttuurisessa muistissa. Tätä vakiintunutta kulttuurista asemaa käytettiin myös ennakkomarkkinoinnissa hyväksi. Elokuvesta muodostettiin kuvaa tuttua tarinana, mutta samalla painotettiin siihen tuotuja uusia aineksia, samaistumispintoja nykyihmiselle. Tarinan aiemmat tulkinnat ja sen moniulotteinen rooli suomalaisessa kulttuurissa haittasivat elokuvan vastaanottamista täysin itsenäisenä

taideteoksena, vaikkakin tämän suhteen oli myös runsaasti hajontaa. Kanonisoitunut *Tuntematon sotilas* on tarjonnut mahdollisuuksia erilaisiin tulkintoihin aina ilmestymisestään lähtien. Aku Louhimiehen elokuva näyttäytyi toisille turvallisena ja perinteisenä vaikkakin päivitettyinä versiona tutusta tarinasta, toiset taas eivät hyväksyneet sovitusta alkuperäisenä pitämänsä Laineen elokuvaversiolla, koska elokuva erosi alkuperäisestä.

Tarkasteltaessa puhetta, jossa tarinan asema kulttuurisessa muistissa hyväksyttiin ja ymmärrettiin säilyttämisen arvoiseksi, oli siitä löydettävissä kaksi selkeästi vastakkaista linjaa. Näiden linjojen eroavaisuudet koskivat uuden tulkinnan tarpeellisuutta. Vaikka *Tuntematon sotilas* lukeutui lähes kyseenalaistamatta kulttuurisen muistin kaanoniin, konservatiivisen kaanonin piirissä uudelle elokuvaversiolle ei nähty olevan tarvetta. Alkuperäisenä ja ainoana oikeana elokuvaversiolla pidetty Edvin Laineen elokuva tai aiemmat elokuvaversiot yhdessä riittivät pitämään tarinan hengissä. Uudistavan kaanon taas perustui ajatukseen, että nimenomaan uusi tulkinta, joka tavoittaisi myös nuoren sukupolven, pitäisi *Tuntemattoman* osana kulttuurisen muistin kaanonina.

Kolmannen diskurssin muodosti *Tuntemattoman sotilaan* aseman kyseenalaistava puhe. Tämä puhe kiinnittyi vahvasti pohdintaan, siitä millaista kertomusta tai millaisia kertomuksia Suomen itsenäisyyden 100-vuotisjuhlavuonna kerrotaan. Miksi itsenäisyyttä juhlistetaan taas samalla tarinalla, jossa keskiössä ovat miehiset sankarihahmot? Kyseenalaistavaa puhetta vastaan käytiin kommenttikentillä, niin vahvasti tarinan paikoin uskottiin kuuluvan suomalaiseen kulttuuriseen muistiin. Vaikka kyseenalaistava puhe haastoi *Tuntemattoman sotilaan* asemaa, se oli myös samanaikaisesti mukana vahvistamassa tarinan asemaa kulttuurisessa muistissa.

Tämän tutkimuksen kautta on mahdollista esittää johtopäätöksiä paitsi *Tuntemattoman sotilaan* asemasta suomalaisessa kulttuurisessa muistissa myös laajemmin kulttuurisen muistin kaanonin rakentumisesta. Kaanon ei muodostu yksioikoisen prosessin myötä vaan moniäänisen kamppailun kautta erilaisilla areenoilla. Tässä kamppailussa ovat vastakkain, ja toisaalta myös ajoittain rinnakkain, erilaiset puhettavat, jotka määrittelevät kaanonin sisällön lisäksi sitä, millä tavoin kaanonin tulisi rakentaa ja taideteoksia pitää hengissä. Jokainen uutta sovitusta tai tulkintaa vanhasta tarinasta tekevä taiteilija tekee menneisyyspolitiikkaa ensinnäkin nostamalla teoksen esiin, mutta myös ottamalla taiteellisilla valinnoillaan kantaa siihen, miten kulttuurisen muistin kaanon rakentuu.

Menneisyyspoliittiseen puheeseen liittyi kiinteästi autenttisuusaspekti, joka oli esillä Louhimiehen elokuvan ympärillä käydyssä keskustelussa koko tutkittavan ajanjakson ajan. Elokuvan ennakkojulkisuudessa esituotantovaiheesta ja varsinaisista kuvauksista paljastettiin läpi elokuvahankkeen yksityiskohtia, joilla alleviivattiin historiallisesti uskottavaa lopputulosta. Elokuvan kerrottiin tulevan olemaan historiakuvaukseltaan aiempia versioita realistisempi, minkä mahdollisti nykyaikainen elokuvatekniikka. Autenttisuuspuheella voidaan nähdä olevan omalta osaltaan myös menneisyyspoliittinen funktio; miten menneisyyden esityksiin tulisi suhtautua? Autenttisuuspuhe toimi myös perusteluna muiden menneisyyteen liittyvien merkitysten esittämiselle. Puhtaasti todellisuuden kuvauksena ymmärretty historian esitys oli keskustelussa menneisyydestä painoarvoltaan voimakkaampi kuin taideteoksena tulkittu teos.

Elokuvan voidaan ajatella ilmentäneen kulttuurisessa muistissa välittyviä käsityksiä menneisyydestä eikä niinkään reaali maailmasta itsessään. Astrid Erllin mukaan kulttuurista muistia potentiaalisesti tuottavat, muovaavat ja ylläpitävät fiktioelokuvat hyödyntävät juuri autenttisuutta historiallisen paikkaansa pitävyyden sijaan. Elokuvien luomat kuvat vastaavat yleisön tarpeeseen autenttisuudesta.

Koska ajatukset autenttisuudesta liittyvät kiinteästi historiakulttuurin luomaan historiakäsitykseen, voidaan olettaa, että historian tutkimuksen piirissä hyväksytyt ja esiin nostamat näkemykset ovat muuntuneet osaksi laajempaa historiakäsitystä. Vaikka viittauksia esimerkiksi Saksan rinnalla sotimiseen, sotilaiden mielenterveysongelmiin, sodan aikaiseen raakaan todellisuuteen tai hyökkäyssotaan ei kiiteltäkään kaikissa aineistoni äänissä, ei näitä vastaan myöskään hyökätty laajalla rintamalla. Toisaalta keskustelun perusteella hienovaraisiksi tulkittavat viittaukset olivat perinteisenä pidetyssä tulkinnassa näkyvissä niille, jotka tällaisia osasivat katsoa.

Elokuvan tuli olla uskottava kulttuuriseen muistiin sisältyvien erilaisten menneisyyskäsitteiden näkökulmasta, minkä lisäksi sen oli myös oltava geneerisesti uskottava. Erilaiset vertaukset sota-elokuviin ja taistelukohtausten tarkka kuvaus sekä yhteistyö Puolustusvoimien kanssa varmistivat sen, että elokuva otettiin pääosin vastaan hyvin uskottavana sota-elokuvana. Louhimiehen *Tuntemattoman* tuli olla uskottava myös *Tuntemattomana sotilaana*, nähtynä vasten tarinaan liitettyjä merkityksiä ja aiempia versioita.

Vaikka kotirintaman tuominen mukaan elokuvaan herätti paljon vastustusta ja sen ajateltiin heikentävän elokuvan uskottavuutta *Tuntemattomana sotilaana*, autenttisuuden puolesta tämä ratkaisu sai paljon kiitosta. Tarinan ulkopuolisten elementtien lisääminen elokuvaan nosti paradoksaalisesti elokuvan todentuntua laajentamalla tarinan maailmaa ja yleisön potentiaalista samaistumispintaa.

Painoa omille näkemyksille ja esiin nostetuille merkityksille haettiin ennen kaikkea Väinö Linnan ajatuksista, veteraanien perinnöstä ja omassa lähipiirissä kuulluista sotakokemuksista. Näitä kaikkia voitiin tilanteesta riippuen hyödyntää erilaisissa merkityksissä; esimerkiksi Linnan ajatukset muokkautuivat milloin kyseenalaistavan diskurssin käyttöön, milloin niillä perusteltiin *Tuntemattoman* pysyvää asemaa kulttuurisen muistin kaanonissa.

Kulttuurisen muistin kaanoniin lukeutuvan taideteoksen on oltava jatkuvasti ajankohtainen, jotta se olisi merkittävä identiteettiä muokkaava ja luova tekijä. Vaikka moniin sotaa käsitteleviin kulttuurituotteisiin liitetään vahva vaatimus menneisyyden totuudenmukaisesta ja autenttisesta esittämisestä, on toinen maailmansota muotoutunut aiheeksi, jonka kautta käsitellään ajankohtaisia asioita sodan muistelun sijaan. Suomalaisen kulttuurin kiinteänä osana sota-aika ja siihen liittyvät historian esitykset tarjoavat mahdollisuuden sodan aseman uudelleenarvioimiseen erilaisten kilpailevien äänten synteessä.

Jatkosodan muistokulttuuri on 2010-luvulla moniulotteista, vaikka 1990-luvulla lähes dominoivaksi nousseella uuspatrioottisella muistikulttuurilla onkin yhä vahva rooli. Sen rinnalle on kuitenkin noussut sitä haastavia muistamisen tapoja. *Tuntemattoman sotilas* on paikoin siirtynyt kauemmas alkuperäisistä merkityksistään, vaikkakin näistä merkityksistä on käyty kamppailua romaanin ilmestymisestä saakka. *Tuntematon* on nykyisin osa sodan muistelua ja itsenäisyyden juhlistamista. Tämä mahdollistaa muistamisen kohteen ja sen rajojen määrittelyn tarinan kommentoinnin kautta.

Sotaa kokemattomien sukupolvien suhde sota-aikaan ja sen muistamiseen on kulttuurisen muistin lisäksi riippuvainen perhepiirissä välitetystä perinteestä, mutta myös kulttuurisesta muistista ja sodan asemassa siinä. Kun perhepiirissä välitettyjen muistojen osuus muistelukulttuurissa on vähentynyt sodan kokeneiden sukupolvien häviämisen myötä, kulttuurisen muistin roolista on tullut entistä tärkeämpi. Vaikka keskustelupalstoilla vielä vedottiin ahkerasti oman suvun historiaan ja vanhempiin sekä isovanhempiin, voidaan

tulevaisuudessa vedota näiden sijaan erilaisiin kulttuurisen muistin kaanoniin juurtuneisiin historian esityksiin.

Louhimiehen *Tuntematon* keräsi ensi-iltansa jälkeen korkeita ja saavutti laajasti eri-ikäisiä ja eri puolella maata asuvia suomalaisia. Niin ikään nuoren sukupolven kerrottiin löytäneen elokuvan. Elokuvan voidaan olettaa resonoineen nykykatsojan maailman kanssa ja tarjonneen mahdollisuuden henkilöihahmoin samaistumiseen. Vuoden 2018 puolella elokuva jatkoi katsojien suosikkina ja niitti palkintoja suomalaisen elokuva-alan Jussi-gaalassa ja sai muun muassa yleisöpalkinnon. Myös esimerkiksi *Helsingin Sanomien* yleisöäänestyksessä vuoden 2017 parhaasta elokuvasta *Tuntematon* vei voiton.³¹⁹

Alkuperäisen voima on vahva, mutta tulevaisuus näyttää millä tavoin ja miten vahvasti Aku Louhimiehen *Tuntematon* juurtuu osaksi kulttuurista muistia ja jatkosodan muistamista; yhdessä edellisten versioiden kanssa vai nämä syrjäyttäen? Vielä 2010-luvulla alkuperäiseksi mielletty Edvin Laineen elokuvatulkinta oli vahvoilla, mutta on vaikea arvioida sitä, mihin suuntaan tulevat sukupolvet vievät muistamista ja suhdetta *Tuntemattomaan*. Laineen elokuvan esittäminen aina itsenäisyyspäivänä on muodostunut perinteeksi 2000-luvulla. Tämä on sitonut elokuvan ja tarinan uusiin merkityksiin ja itsenäisyyden juhlistamiseen. Toisaalta elokuva on joka vuotisen toiston kautta noussut laajempaan tietoisuuteen eikä ole jäänyt harvoin elokuva-arkistossa esitettäväksi kuriositeetiksi. Vaikka nykyinen elokuvasisältöjen kulutus ei ole pelkästään sidoksissa televisiokanavien tarjontaan, väitän, että sillä miten YLE päättää suhtautua tulevien itsenäisyyspäivien ohjelmaan ja kolmannen elokuvaversioon esittämiseen on myös vaikutusta Louhimiehen *Tuntemattoman* tulevaan asemaan kulttuurisessa muistissa.³²⁰

Tässä pro gradu -prosessissa lähdin liikkeelle ajatuksesta yhdistää jollakin tavalla kulttuuripolitiikka, historia ja elokuva. Yhdistäväksi linkiksi ja samalla metodiksi löytyi menneisyyspolitiikka ja tarkastelun kohteeksi ei niinkään elokuva vaan elokuvasta käyty julkinen keskustelu, joka määrittelee myös sitä, miten elokuva kiinnittyy kulttuuriin ja ymmärrykseen todellisuudesta. Pro gradu -prosessin alussa syksyllä 2016 Aku Louhimiehen tuleva elokuva *Tuntematon sotilas* oli paljon esillä mediassa. Vahvan kulttuurisen asemansa ja

³¹⁹ Tyttö-HS 23.3.2018; Strömberg-YLE 23.3.2018.

³²⁰ Huhtikuussa 2020 Louhimiehen elokuva *Tuntematon sotilas* oli nähtävissä esimerkiksi suoratoistopalvelu C Moressa. www.cmore.fi (katsottu 26.4.2020).

monien kerrostensa takia valitsin tarkastelun kohteeksi juuri kolmannen *Tuntemattoman sotilaan* ja sen ympärillä käydyn keskustelun.

Analyysityön myötä menneisyyspolitiikan ilmentymisen ymmärtäminen konkretisoitui menneisyyspoliittisen puheen etsimiseksi. Menneisyyspoliittinen puhe osoittautui käsitteenä ja työkaluna hyvin käyttökelpoiseksi, vaikkakin käsitteelle antamani laaja määritelmä oli myös potentiaalinen riski, sillä lähes mikä tahansa Louhimiehen elokuvaan liittyvä kommentointi voitiin tulkita menneisyyspoliittiseksi puheeksi. Teoreettisena viitekehyksenä toimineet Aleida Assmanin ajatukset kulttuurisesta muistista ja sen rakentumisesta ohjasivat lopulta menneisyyspoliittisen puheen etsimiseen liittyviä valintoja.

Laaja aineisto ja monin eri tavoin määriteltävissä oleva metodologinen tausta tarjoaisivat monia jatkotutkimusmahdollisuuksia erilaisin painotuksin. Keskittymällä koko laajan keskustelun sijaan yhteen aiheeseen ja pienempää aineistoa lähilukemalla menneisyyspoliittisten merkitysten vivahde-eroja oli mahdollista nostaa esille. Myös vuoden 2018 puolella osana suomalaista #metoo-keskustelua laajasti uutisoidut syytökset Aku Louhimiehen ohjausmetodeita kohtaan tarjoaisivat mahdollisuuksia jatkotutkimuksiin erityisesti historian esitysten ja laajemmin taideteosten autenttisuusvaatimusten suhteen. Louhimiehen vaativat ja jopa epäinhimilliset ohjaustavat puhututtivat ei vain elokuva-alalla vaan laajemminkin julkisuudessa ja johtivat lopulta Louhimiehen julkiseen anteeksipyyntöön kiitospuheessaan vuoden 2018 Jussi-gaalassa, jossa palkittiin edellisen vuoden elokuvia ja näiden tekijöitä.

LÄHTEET JA KIRJALLISUUS

Lähteet

Elokuvayhtiö Suomi 2017 Oy:n verkkosivuilla julkaistut tiedotteet

Tiedote Elokuvayhtiö Suomi 2017 Oy:n verkkosivuilla 18.8.2015 (katsottu 1.10.2019)

Tiedote Elokuvayhtiö Suomi 2017 Oy:n verkkosivuilla, 3.12.2015 (katsottu 1.10.2019)

Päiväämätön tiedote Elokuvayhtiö Suomi 2017 Oy:n verkkosivuilla ”WSOY julkaisee Tuntematon sotilas -elokuvakirjan” (katsottu 1.10.2019)

Tiedote Elokuvayhtiö Suomi 2017 Oy:n verkkosivuilla 17.4.2016 (katsottu 1.10.2019)

Sanomalehdet ja näiden keskustelupalstat

Aalto, Terho / Lännen Media 25.7.2016. Tuntematon käsikirjoittaja. *Turun Sanomat*. Katsottu 13.2.2018.

Aamulehti 3.12.2015. 3000 Veikkauksen kanta-asiakasta pääsee Tuntematon sotilas -elokuvan avustajaksi. Katsottu 13.2.2018.

Ahlroth, Jussi 25.10.2017. Näin Tuntemattomasta sotilaasta tehty scifi-versio kääntää kansallisklassikon roolit nurinpäin, ja tällä tavalla Rokka käy siinä tarpeettomaksi. *Helsingin Sanomat Nyt-liite*. Katsottu 9.2.2018.

Ahola, Suvi 29.10.2017. Väinö Linnan Tuntematon sotilas unohti naiset – Nyt joukko suomalaisia nykykirjailijoita kertoo uudessa teoksessa Linnan romaanissa häivähtävistä tai vain sen taustalle kuvitelluista naisista. *Helsingin Sanomat*. Katsottu 14.8.2019.

Ahola, Suvi 30.10.2017. Uusi Tuntematon sotilas murskaa kotimaan ennätyksiä – elokuva sai viikonloppuna liki 122 000 katsojaa. *Helsingin Sanomat*. Katsottu 14.8.2019.

Ahonen, Marko 25.8.2015 Kovin tuttu Tuntematon. *Keskisuomalainen*. Katsottu 13.2.2018.

Ahonen, Marko 27.10.2017. Elokuva-arvio: Aku Louhimiehen Tuntematon sotilas on vaikuttava pasifistinen sotaelokuva. *Keskisuomalainen*. Katsottu 17.9.2019.

Ahonen, Marko 27.10.2017. Kolumni: Älä naura koomikolle. *Keskisuomalainen*. Katsottu 17.9.2019.

Ampuja, Eetu 18.8.2015. Tämä roolivalinta ei saa mennä pieleen! Äänestä ja ota kantaa-Kenestä Rokka Louhimiehen Tuntemattomaan sotilaaseen? *Ilta-Sanomat*. Katsottu 14.2.2018.

Avola, Pertti 19.8.2015. Miksi taas uusi Tuntematon? *Helsingin Sanomat*. Katsottu 9.2.2018.

Enqvist, Niina 17.4.2016. Aku Hirviniemeltä jäätävä vastaus rajulle Tuntematon sotilas -kritiikille- Terveiset kaikille vihaajilleni! *Ilta-Sanomat*. Katsottu 14.2.2018.

Enqvist, Niina 2.11.2017. Putous-tähdeltä viiltävä vitsi Tuntemattomasta sotilaasta: ”Jatkoosaa odotellessa”. *Ilta-Sanomat*. Katsottu 10.9.2019.

Eronen, Eeva 3.8.2017. Tuntemattomalla sotilaalla myydään vessaharjoja – Tässä on semmoinen yhdistävä tarina. *Ilta-Sanomat*. Katsottu 14.2.2018.

Eronen, Pekka 5.12.2017. Kriitikko vakuuttui Risto Tuorilasta Koskelan tulkitsijana. *Aamulehti*. Katsottu 19.9.2019.

Ervasti, Anu-Elina 6.12.2017. Uuden Tuntemattoman sotilaan ohjannut Aku Louhimies: Suomen vahvuus on monimuotoisuus – rintamalla rikkaat ja köyhät, muslimit ja juutalaiset taistelivat yhdessä. *Helsingin Sanomat*. Katsottu 14.8.2019.

Flinkman, Vilma 4.7.2017. Hartwall tuo Tuntemattoman sotilaan hahmot vichypulloihin, somessa hirnuttiin viinaan menevien hahmojen äkkiraittiudelle – Soitimme. *Helsingin Sanomat Nyt-liite*. Katsottu 9.2.2018.

Fredriksson, Lars-Olof 22.10.2017. Mieliopidekirjoitus: Pitääkö sota-aihetta pitää esillä itsenäisyyspäivänä. *Keskisuomalainen*. Katsottu 17.9.2019.

Hahto, Kaisa 15.10.2016. Kyllä tämä koskettaa – Tuntemattoman sotilaan suurin joukkokohtaus kuvattiin Suomenlinnassa. *Aamulehti*. Katsottu 9.2.2018.

Hahto, Kaisa 15.10.2016. Kyllä tämä koskettaa – Tuntemattoman sotilaan suurin joukkokohtaus kuvattiin Suomenlinnassa. *Turun Sanomat*. Katsottu 13.2.2018.

Hahto, Kaisa 23.10.2016. Tuntematon sotilas keräsi poikkeuksellisen paljon yksityistä rahaa – tutkija yllättyi budjetista. *Aamulehti*. Katsottu 13.2.2018.

Hahto, Kaisa 23.10.2016. Tuntematon sotilas keräsi poikkeuksellisen paljon yksityistä rahaa – tutkija yllättyi budjetista. *Turun Sanomat*. Katsottu 9.2.2018.

Haikonen, Jyrki 2.12.2017. Mieliopide: Itsenäisyyttämme on alettu rakentaa satoja vuosia sitten. *Helsingin Sanomat*. Katsottu 14.8.2019

Hakkarainen, Jenni 3.9.2017. Yli 900 hakemusta, 156 onnekasta – satavuotias Suomi jakaa miljoonien edestä hankerahaa. *Turun Sanomat*. Katsottu 9.2.2018.

Hakkarainen, Kaisa 15.10.2016. Aku Louhimies kuvaa Tuntematonta sotilasta nyt Helsingissä – HS:n kuvasarjassa Suomenlinna muuttuu sota-ajan Petroskoiksi. *Helsingin Sanomat*. Katsottu 9.2.2018.

Hallamaa, Laura 1.8.2017. Tuntematon sotilas -elokuvan keräilyjulisteita kaupataan kovalla hinnalla. *Helsingin Sanomat*. Katsottu 9.2.2018.

Hallamaa, Laura 27.10.2017. HS:n arvostelu herättää keskustelua somessa – Tuntematon sotilas on Suomen medioissa 2–5 tähden elokuva. *Helsingin Sanomat*. Katsottu 14.8.2019.

Hallamaa, Laura 3.8.2017. Historioitsija tuomitsee - ”Banaaliuden raja on ylittynyt, jos myydään wc-harjoja” – menikö Tuntemattoman sotilaan tuotteistaminen liian pitkälle? *Helsingin Sanomat*. Katsottu 9.2.2018.

Hannula, Pekka 29.10.2017. Lyhyesti: Olkaamme ylpeitä elokuva-alan osaajista. *Helsingin Sanomat*. Katsottu 14.8.2019.

Hapuli, Noora 12.9.2017. Yllätysjulkistus Haloo Helsingiltä - Aku Louhimies teki yhtyeelle Tuntematon sotilas -videon. *Ilta-Sanomat*. Katsottu 14.2.2018.

Hapuli, Noora 4.11.2017. M&M: Tuntematon Sotilas myyty Ruotsiin – elokuvaa lyhennetään huomattavasti. *Ilta-Sanomat*. Katsottu 10.9.2019.

Hautala, Harri 26.10.2017. Missä Tuntemattomassa on paras musiikki? "Samaan aikaan julmaa osuvuutta ja vähän pöhköä komiikkaa". *Aamulehti*. Katsottu 13.2.2018.

Heikkilä, Tuomas 12.10.2017. Kolumnit: Valkoisen heteromiehen tie. *Keskisuomalainen*. Katsottu 17.9.2019.

Helsingin Sanomat 20.10.2017. Uuden Tuntematon sotilas -elokuvan tekijätiimi ottaa kantaa #metoo-keskusteluun ja puolustaa Paula Vesalaa. Katsottu 9.2.2018

Helsingin Sanomat 22.8.2015. Kuiskaaja ”Tuntematon sotilas, sinäkö se olet?” Katsottu 9.2.2018.

Helsingin Sanomat 28.10.2017. Aku Louhimies esiintyy kirjamessuilla. *Helsingin Sanomat*. Katsottu 14.8.2019

Helsingin Sanomat 30.10.2017. Muut lehdet: Päivälehti - Elokuva on tunnetta – myös Tuntematon sotilas. *Helsingin Sanomat*. Katsottu 14.8.2019.

Helsingin Sanomat 31.12.2016. Oikaisu Tuntematon sotilas saa 200 000 euroa Suomi 100 -hankkeelta. Katsottu 9.2.2018.

Helsingin Sanomat 4.11.2017. M&M: Tuntematon sotilas -elokuva lähtee lyhennettynä versiona Ruotsiin, Norjaan ja Tanskaan. *Helsingin Sanomat*. Katsottu 14.8.2019.

Helsingin Sanomat 4.6.2016. Uuden Tuntematon sotilas -elokuvan "Rokka" antoi konekiväärin laulaa Santahaminassa. Katsottu 9.2.2016.

Helsingin Sanomat 5.10.2017. Tuntematon sotilas -tuotelanseeraukset jatkuvat – nyt Valion maitotölkkeihin tulee kännykällä katseltavia ”liikkuvia kuvia”. Katsottu 9.2.2018.

Helsingin Sanomat 7.12.2015. Uuteen Tuntematon sotilas -elokuvaan haetaan avustajia avoimella haulla – edellyttää Veikkauksen asiakkaaksi ryhtymistä. Katsottu 9.2.2018.

Helsingin Sanomat, Nyt-liite 12.9.2017. Mikä on parempaa kuin Suomen suosituin bändi? Suomen suosituin bändi Suomen suosituimmassa elokuvassa, koska Suomi 100. Katsottu 9.2.2018.

Helsingin Sanomat, Nyt-liite 15.9.2017. Haloo Helsinki! julkaisi Tuntematon -musavideon, tällainen se on. Katsottu 9.2.2018.

Helsingin Sanomat, Nyt-liite 19.10.2017. Naissotilaat taistelevat venäläisiä androideja vastaan Tuntemattoman sotilaan hämmäntävässä scifi-versiossa, tällainen se on. Katsottu 9.2.2018.

Helsingin Sanomat, Nyt-liite 3.8.2017. Sini-Tuotteen ja Tuntematon sotilas -elokuvan yhteistyö kuohuttaa sosiaalisessa mediassa – keräsimme parhaat siivousvälinemeemit. Katsottu 9.2.2018.

Hernesaho, Sami 27.12.2017. Tätä et tiennyt uudesta Tuntematon sotilas -elokuvasta - huomaatko ennen ja jälkeen -kuvien eron? *Ilta-Sanomat*. Katsottu 11.9.2019.

Holopainen, Simo 13.10.2017. Robinin roolisuoritus sotamies Hauhiana saa hätkähdyttävän lopun. *Ilta-Sanomat*. Katsottu 14.2.2018.

Holopainen, Simo 15.10.2017. Tällainen on Antti Rokan kohtalo uudessa Tuntemattomassa sotilaassa. *Ilta-Sanomat*. Katsottu 14.2.2018.

Holopainen, Simo 27.10.2017. Kommentti- Paula Vesalan rooli Tuntemattoman Lyytinä avaa olennaisen kulman sotaan. *Ilta-Sanomat*. Katsottu 10.9.2019.

Huhtanen, Jarmo 5.6.2016. ”Anta soitta niin satanan taval!” – sotahistorian harrastajat antavat oppia Tuntemattoman sotilaan näyttelijöille. *Helsingin Sanomat*. Katsottu 9.2.2018.

Huoviala, Kari 28.10.2017. Kolumni: Louhimiehen Tuntematon sotilas nostaa esiin Linnan alkuperäisen sanoman – Sankareista tehdään Hitlerin pahan sotapolitiikan uhreja. *Aamulehti*. Katsottu 19.9.2019.

Ilkka, Sakari 3.8.2017. Taustayhtiön johtaja tuntee ylpeyttä, vaikka Tuntematon sotilas -tuotekirjolle naureskellaan julkisesti. *Aamulehti*. Katsottu 13.2.2018.

Ilta-Sanomat 1.11.2017. Näin paljon Tuntematon sotilas -tähdet tienasivat – Aku Hirviniemi jäi pitkälle sairauslomalle: Uupumukseen ajanut työtahti toi hirmutulot. *Ilta-Sanomat*. Katsottu 10.9.2019.

Ilta-Sanomat 1.6.2016. Aku Louhimies ohjasi tulenarasta aiheesta Irlannin kalleimman tv-sarjan – antoi oppeja Tuntemattoman tekoon. Katsottu 14.2.2018.

Ilta-Sanomat 13.10.2017. ”Vaikuttava, järkyttävän hieno, koskettava” – näin kutsuvieraat hehkuttavat uutta Tuntematonta sotilasta. Katsottu 14.2.2018.

Ilta-Sanomat 25.10.2017. Veteraaneille ilmainen sisäänpääsy Tuntematon sotilas -elokuvan päivänäytöksiin. Katsottu 13.2.2018.

Ilta-Sanomat 25.10.2017. Veteraaneille ilmainen sisäänpääsy Tuntematon sotilas -elokuvan näytöksiin. *Ilta-Sanomat*. Katsottu 10.9.2019.

Ilta-Sanomat 28.8.2017. Uusi traileri julki- tältä näyttää Aku Louhimiehen Tuntematon sotilas – ”toivon elokuvan tavoittavan nuoret”. Katsottu 14.2.2018.

Ilta-Sanomat 6.11.2017. Aku Louhimiehen Tuntematon sotilas nousi vuoden katsotuimmaksi elokuvaksi. *Ilta-Sanomat*. Katsottu 10.9.2019.

Ilta-Sanomat 8.12.2017. Uusi Tuntematon sotilas rikkoo yhä katsojaennätyksiä – elokuvan nähnyt jo huimat 807 000 katsojaa. *Ilta-Sanomat*. Katsottu 11.9.2019.

Jaakkonen, Pasi 12.11.2017. Tuntemattoman sotilaan yksityiskohdat herättävät keskustelua – kuvataanko elokuvassa historiaa todenmukaisesti? IS selvitti. *Ilta-Sanomat*. Katsottu 10.9.2019.

Juuso, Määttänen 31.10.2017. Miksi uudessa Tuntemattomassa sotilaassa ei ollut naisia rintamalla kysyi ”tyhmä toimittaja” – Paitsi ettei kysynyt, näin helposti someraivo lähtee väärille urille. *Helsingin Sanomat Nyt-liite*. Katsottu 14.8.2019.

Juuti, Mikko & Tainola, Rita 29.8.2016. Robin näyttelee uudessa Tuntemattomassa sotilaassa – hahmo kuolee ikimuistoisessa kohtauksessa. *Ilta-Sanomat*. Katsottu 14.2.2018.

Juuti, Mikko 1.12.2017. Katsotuin kotimainen elokuva yli 30 vuoteen: Louhimiehen Tuntematon sotilas kerännyt jo 714 664 katsojaa Suomessa – ”Uskomaton saavutus”. *Ilta-Sanomat*. Katsottu 10.9.2019.

Juuti, Mikko 1.6.2017. Tältä näyttää uusi Tuntematon sotilas – ensimmäinen traileri julki. *Ilta-Sanomat*. Katsottu 14.2.2018.

Juuti, Mikko 1.6.2017. Uudessa Tuntematon sotilas -elokuvassa korjataan ”historiallinen vääryys” – legendaarinen kohtaus vilahtaa jo trailerilla. *Ilta-Sanomat*. Katsottu 14.2.2018.

Juuti, Mikko 11.12.2017. Louhimiehen Tuntematon sotilas keräsi Ruotsissa ennätysyleisön heti avausviikonloppuna. *Ilta-Sanomat*. Katsottu 11.9.2019.

Juuti, Mikko 13.11.2017. Aku Louhimiehen Tuntematon sotilas rikkoi maagisen rajapyykin – elokuvalla jo 521 076 katsojaa. *Ilta-Sanomat*. Katsottu 10.9.2019.

Juuti, Mikko 2.6.2016. Paljastus uudesta Tuntemattomasta- Samuli Vauramo ja Paula Vesala tärkeissä rooleissa. *Ilta-Sanomat*. Katsottu 14.2.2018.

Juuti, Mikko 29.11.2017. Tuntematon sotilas ensi-illassa Ruotsissa – tulee teattereihin massiivisella volyymilla: ”Hyvä, jos tämä toimii”. *Ilta-Sanomat*. Katsottu 10.9.2019.

Juuti, Mikko 29.11.2017. Tuntematon sotilas mykisti Ruotsissa – veteraanit liikuttuivat kyyneliin: ”Niin kuvaava, että oikein pelotti”. *Ilta-Sanomat*. Katsottu 10.9.2019.

Juuti, Mikko 30.10.2017. Näin elokuva-ala on muuttunut 30 vuodessa- uusi Tuntematon nähtiin koko maassa 200 valkokankaalla – edellinen versio Helsingissä kolmella kopiolla. *Ilta-Sanomat*. Katsottu 10.9.2019.

Kanerva, Arla ”Aku Louhimiehen ohjaaman Tuntemattoman sotilaan traileri julki” Helsingin Sanomat 1.6.2017 Katsottu 9.2.2018.

Kanerva, Arla 28.10.2017. Tuntemattoman sotilaan käsikirjoittaja kommentoi HS:n elokuva-arviota: ”Kuulin, että abitytöt olivat antaneet elokuvalla viisi tähteä, ja se on minulle paljon arvokkaampi mielipide”. *Helsingin Sanomat*. Katsottu 14.8.2019.

Kanerva, Arla 6.12.2017. Aku Louhimiehen Tuntematon sotilas on ”mahtava ja vaikuttava”, arvioi Dagens Nyheterin elokuvakriitikko. *Helsingin Sanomat*. Katsottu 14.8.2019.

Kantola, Anne 18.12.2017. Uusin Tähtien sota -elokuva pudotti Tuntemattoman sotilaan viikonlopun katsotuimpana. *Helsingin Sanomat*. Katsottu 14.8.2019.

Kantola, Anu 17.10.2017. Suomi on tarina miesjoukosta metsässä – mutta miksi iloiset velikullat vaikenivat? *Helsingin Sanomat*. Katsottu 9.2.2018.

Kantola, Iida 21.7.2017. Tältä näyttää uuden Tuntematon sotilas -elokuvan lohduton juliste – katso myös ennen julkaisemattomat kuvat. *Ilta-Sanomat*. Katsottu 14.2.2018.

Kantola, Iida 28.10.2017. Juontaja Jenni Pääskysaari paljasti ”nolon” seikan Tuntemattomasta sotilaasta – ”Kukaan järkevä ihminen ei sano sitä ääneen”. *Ilta-Sanomat*. Katsottu 10.9.2019.

Karimaa, Ida 18.8.2015. Aku Louhimies Tuntematon sotilas -elokuvastaan- ”Ennen kaikkea suomalainen ja suomalaisille” *Ilta-Sanomat*. Katsottu 14.2.2018.

Karimaa, Ida 20.8.2015. IS-n lukijat äänestivät - hänestä uusi Rokka! *Ilta-Sanomat*. Katsottu 14.2.2018.

Karttunen, Anu 20.5.2016. Aku Louhimies Tuntemattomasta sotilaasta – suomalaisella avustajalla yksi valtti yli muiden. *Ilta-Sanomat*. Katsottu 14.2.2018.

Keskisuomalainen 16.10.2017. Pääkirjoitus: Tuntematon sotilas on herkkää kansallista kuvastoa. Katsottu 13.2.2018.

Koivunen, Tommi 26.1.2017. Salkkareiden nuoret tähdet mukana uudessa Tuntemattomassa sotilaassa – Aivan uskomaton kokemus. *Ilta-Sanomat*. Katsottu 14.2.2018.

Koivuranta, Riitta 19.4.2016. Miten muuten satavuotiasta Suomea juhliitaan kuin sotaelokuvalla? *Helsingin Sanomat*. Katsottu 9.2.2018.

Kokko, Tuomas 19.8.2015. Tuntematon sotilas palaa valkokankaalle kolmannen kerran – niin ovat tehneet myös Godzilla ja Robin Hood. *Helsingin Sanomat*. Katsottu 9.2.2018.

Koskinen, Anu-Leena 17.10.2017. Paula Vesala näyttelee Antti Rokan vaimoa – Tuntemattoman sotilaan tähti – ”Sota näkyy vielä äideissämme”. *Aamulehti*. Katsottu 13.2.2018.

Koskinen, Pertti 17.11.2017. Suomalainen sotaklassikko keräsi jättiyleisön, mutta ajoi tuotantoyhtiön kohti konkurssia. *Ilta-Sanomat*. Katsottu 10.9.2019.

Kuisma, Juha 15.8.2017. Kerrommeko Suomesta väärää kertomusta, kun Tuntematon sotilaskin on taas filmattu elokuvaksi? *Helsingin Sanomat*. Katsottu 9.2.2018.

Kujala, Päivi 1.11.2017. Aku Louhimiehen Tuntemattomasta sotilaasta televisiosarja – mukana uutta materiaalia. *Keskisuomalainen*. Katsottu 17.9.2019.

Kujala, Päivi 18.12.2017. Star Wars -elokuva ohitti selvästi Tuntemattoman sotilaan katsojamäärän. *Keskisuomalainen*. Katsottu 17.9.2019.

Kujala, Päivi 19.10.2017. Louhimiehen Tuntematon sotilas kosketti Jyväskylässä – "Erittäin vaikuttava". *Keskisuomalainen*. Katsottu 13.2.2018.

Kujala, Päivi 24.4.2017. Sinfonia Lahti soittaa Tuntemattoman sotilaan musiikin. *Keskisuomalainen*. Katsottu 13.2.2018.

Kujala, Päivi 26.10.2017. ”Haasteena oli päästä Tuntemattoman sotilaan hokemien taakse”. *Keskisuomalainen*. Katsottu 13.2.2018.

Kujala, Päivi 27.10.2017. Tuntematon sotilas jakaa kriitikot: Elokuvaa kehuaan "loistavasta" "turhaksi". *Keskisuomalainen*. Katsottu 17.9.2019.

Kunnas, Kaja 24.11.2017. Yleisö puhkesi taputtamaan Tuntemattoman sotilaan kansainvälisen version ensi-illassa Tallinnassa. *Helsingin Sanomat*. Katsottu 14.8.2019.

Kunnas, Kaja 7.11.2017. Suomi 100 -elokuvat ovat lapsilta kiellettyjä, mutta Viro 100 - elokuvissa lapsetkin saavat katsoa menneisyyttä valkokankaalla. *Helsingin Sanomat*. Katsottu 14.8.2019.

Kuronen, Marjo & Sharma, Mira 17.4.2016. Rokka, Koskela, Hietanen... – katso kuvat vanhan ja uuden Tuntemattoman päätähdistä. *Ilta-Sanomat*. Katsottu 14.2.2018.

Käkönen, Johanna 27.10.2017. Viikon kuvat: Kurkkumurskaa sirkoille ja kalantia elokuvayleisölle. *Turun Sanomat*. Katsottu 19.9.2019.

Kärki, Heikki 4.11.2017. Kolumnit: Apua, yhteistyö- kumppaneita! *Keskisuomalainen*. Katsottu 17.9.2019.

Laurila, Elinan 11.12.2017. Tuntematon sotilas keräsi Ruotsissakin komeat katsojaluvut. *Aamulehti*. Katsottu 19.9.2019.

Lehmusvesi, Jussi & Mahlamäki, Hanna 19.8.2015. Oletko raukka vai sankari? Testaa, mihin Tuntemattoman rooliin sopisit. *Helsingin Sanomat*. Katsottu 9.2.2018.

Lehmusvesi, Jussi & Mahlamäki, Hanna 9.4.2016. Mitä onkaan suomalainen kulttuuri? Stuba Nikula ja HS:n tapaamat nuoret kertovat. *Helsingin Sanomat*. Katsottu 9.2.2018.

Lehmusvesi, Jussi 22.8.2015. Eero Seppä Hietaseksi, Aku Hirviniemestä Rokka? Äänestä ja katso, oletko samaa mieltä näyttelijävalinnoista. *Helsingin Sanomat*. Katsottu 9.2.2018.

Lehmusvesi, Jussi 24.8.2015. Tässä ovat HS:n lukijoiden suosikit Tuntemattoman sotilaan uusiksi näyttelijöiksi. *Helsingin Sanomat*. Katsottu 9.2.2018.

Lehmusvesi, Jussi 29.8.2016. IS: Robin sai roolin Louhimiehen Tuntemattomassa. *Helsingin Sanomat*. Katsottu 9.2.2018.

Lehto, Mika 11.11.2017. Eduskunnan kuitit paljastavat: Tuntematon sotilas -näytös maksoi yli tuplasti enemmän kuin koko vuoden viinat. *Ilta-Sanomat*. Katsottu 10.9.2019.

Lehtola, Jyrki 23.4.2016. Äiät nyt vaan on parempia kuin muiat. *Ilta-Sanomat*. Katsottu 14.2.2018.

Lehtonen, Antti 16.2.2017. Louhimiehen Tuntemattomaan etsitään ”venäläisen näköisiä miehiä” – AL: Näin tuotantoyhtiö selventää vaatimuksia. *Ilta-Sanomat*. Katsottu 14.2.2018.

Lehtonen, Veli-Pekka 16.6.2017. Aku Louhimiehen yllättävä paljastus Sotaveteraani-lehdessä: Historiasta tietämätön nuoriso on syy tehdä Tuntemattoman uusiksi. *Helsingin Sanomat*. Katsottu 9.2.2018.

Lehtonen, Veli-Pekka 2.8.2017. Teattereissa on monta uutta Suomi-elokuvaa, joita yleisö ei löydä tänäkään kesänä” *Helsingin Sanomat*. Katsottu 9.2.2018.

Lehtonen, Veli-Pekka 27.10.2016. Aku Louhimiehen Tuntemattomasta sotilaasta julkaistiin ensimmäinen mainosvideo. *Helsingin Sanomat*. Katsottu 9.2.2018.

Lehtonen, Veli-Pekka 29.4.2017. Lyökö Tuntematon katsojaluvuissa Bondin? Kotimaisella elokuvalla on ollut keho vuosi, Tuntemattomasta odotetaan suurta pelastajaa. *Helsingin Sanomat*. Katsottu 9.2.2018.

Leinonen, Pauliina 3.11.2017. Miss Gay Finland näytteli sotilasta Tuntemattomassa: ”Esitin miessotilasta muiden joukossa”. Katsottu 10.9.2019.

Leinonen, Pauliina 3.12.2015. Nyt sinulla on mahdollisuus päästä näyttelemään Tuntematon sotilas –elokuvaan. *Ilta-Sanomat*. Katsottu 14.2.2018.

Linna, Petteri 11.8.2017. Mieli-pidekirjoitus Väinö Linnan perikunta vastustaa Saludon kahvipaketteja, Sinin wc-harjoja ja muita Tuntematon sotilas –tuotelanseerauksia. *Helsingin Sanomat*. Katsottu 9.2.2018.

Lähde, Antti 20.11.2017. Katsotuimmat elokuvat: Heinähattu ja Vilttitossu varaslähdöllä kuudenneksi, Justice League iskeytyi Tuntemattoman kantaan. *Aamulehti*. Katsottu 19.9.2019.

Mahlamäki, Hanna 18.8.2015. Supercellin perustajat rahoittavat uutta Tuntematon sotilas -elokuvaa – budjetti 7 miljoonaa. *Helsingin Sanomat*. Katsottu 9.2.2018.

Mahlamäki, Hanna 19.8.2015. Aku Louhimiehen Tuntemattomassa murretta väännetään samoin Linnan romaanissa. *Helsingin Sanomat*. Katsottu 9.2.2018.

Mahlamäki, Hanna 19.8.2015. Louhimiehen leffasta odotetaan uutta mallia elokuva-alaan sijoittamiseen. *Helsingin Sanomat*. Katsottu 9.2.2018.

Mahlamäki, Hanna 21.8.2015. Miksi itsenäisyyden juhluvuotta 2017 kuvitetaan jatkosodalla? *Helsingin Sanomat*. Katsottu 9.2.2018.

Mahlamäki, Hanna 23.8.2015. Tuntematon sotilas on suomalaisten rakkain taide-elämys – siksi se valittiin 100-vuotisen Suomen viralliseen juhlaohjelmaan. *Helsingin Sanomat*. Katsottu 9.2.2018.

Mahlamäki, Hanna 8.5.2016. Suomen historia tuntee monia suuria naisten tarinoita, joista kannattaisi tehdä elokuva. *Helsingin Sanomat*. Katsottu 9.2.2018.

Majamaa, Maiju 31.10.2017. Aku Louhimiehen Tuntematon sotilas iski tiskiinkin kaikkien aikojen ennätyslukemat – tuotto jo nyt yli 3 miljoonaa. *Ilta-Sanomat*. Katsottu 10.9.2019.

Makkonen, Nita 26.9.2017. Hätkähdyttävä kirja - Näin ohjaajanero Aku Louhimies piiskasi näyttelijöitään yltääkseen huipulle – kyykkyhyppyjä, laihdutusta, eristämistä. *Ilta-Sanomat*. Katsottu 14.2.2018.

Makkonen, Nita 26.9.2017. Aku Hirviniemi riudutti itsensä Hietasen rooliin - Laihtui 13 kiloa kahdessa kuukaudessa – näin äärimmäinen prosessi tapahtui. *Ilta-Sanomat*. Katsottu 14.2.2018.

Makkonen, Nita 28.10.2017. Ohjaaja Aku Louhimies pudotti tv-ruudussa totuuden Tuntematon sotilas -kuvausten käänköpuolesta – näyttelijä kitui 10 tuntia vaiti. *Ilta-Sanomat*. Katsottu 10.9.2019.

Makkonen, Nita 29.10.2017. Louhimiehen Tuntematon sotilas jakoi rajusti mielipiteet – näin katsojat arvioivat kohuelokuvan. *Ilta-Sanomat*. Katsottu 10.9.2019.

Makkonen, Nita 29.9.2017. Kuvat ennen ja nyt - Tässä ovat Tuntematon sotilas -päättäjät – ”Tärkeä ja rakas roolityö”. *Ilta-Sanomat*. Katsottu 14.2.2018.

Malmberg, Ilkka 17.4.2016. Ketkä näyttelisivät naisten Tuntemattomassa? *Helsingin Sanomat*. Katsottu 9.2.2018.

Malmberg, Ilkka 17.4.2016. Kohti uutta tuntematonta. *Helsingin Sanomat*. Katsottu 9.2.2018.

Malmberg, Ilkka 2.6.2016. Paula Vesala näyttelee Tuntematon sotilas -elokuvassa Rokan vaimoa, muissa rooleissa Samuli Vauramo ja Elias Gould. *Helsingin Sanomat*. Katsottu 9.2.2018.

Malmberg, Ilkka 3.6.2016. Paula Vesala näyttelee Tuntematon sotilas -elokuvassa Rokan vaimoa, muissa rooleissa Samuli Vauramo ja Elias Gould. *Helsingin Sanomat*. Katsottu 9.2.2018.

Manninen, Tea & Virolainen, Antti 12.10.2017. Aku Hirviniemeltä näyttävä sisääntulo Tuntemattoman sotilaan maailmanensi-iltaan - muiskautti suikon Pirkka-Pekka Peteliuksen huulille. *Ilta-Sanomat*. Katsottu 14.2.2017.

Manninen, Tea & Virolainen, Antti 12.10.2017. Robin esittää Tuntemattomassa sotilaassa legendaarista hahmoa – hurrahti täysin näyttelemiseen- ”Aika villi kokemus”. *Ilta-Sanomat*. Katsottu 14.2.2018.

Manninen, Tea & Virolainen, Antti 12.10.2017. Samuli Vauramo esitteli amerikkalaisen Brittnie-kihlattunsa – katso ensimmäiset yhteiskuvat tyylikkäästä parista! *Ilta-Sanomat*. Katsottu 14.2.2018.

Manninen, Tea 14.10.2017. Myös Toni Wirtanen nähdään Tuntemattomassa sotilaassa- olisi halunnut kuolla näyttävästi massakohtauksessa *Ilta-Sanomat*. Katsottu 14.2.2018.

Manninen, Tea 30.10.2017. Järisyttävät katsojaluvut! Tuntematon sotilas on kaikkien aikojen katsotuim kotimainen elokuva ensi-iltaviikonloppuna. *Ilta-Sanomat*. Katsottu 10.9.2019.

Manninen, Tuomas 1.11.2017. Harvinaiset kuvat rintamalta- Tässä ampuu konekiväärillä tosielämän Antti Rokka, Suen Tassu syöttää. *Ilta-Sanomat*. Katsottu 10.9.2019.

Martikainen, Jaana 1.10.2017. Tuntematon sotilas – Ensi-ilta, jota odotan. *Keskisuomalainen*. Katsottu 13.2.2018.

Mattila, Ikka 25.10.2017. Suomesta miljardikauppoja havitteleva ranskalainen hävittäjävalmistaja Rafale International ilmestyi Tuntemattoman sotilaan pääyhteistyökumppaniksi. *Helsingin Sanomat*. Katsottu 9.2.2018.

Mattila, Pertti / STT 12.10.2017. Osa uuden Tuntemattoman katsojista voi narkästyä, ennakoi Aku Hirviniemi. *Turun Sanomat*. Katsottu 9.2.2018

Mattila, Pertti / STT 12.10.2017. Osa uuden Tuntemattoman katsojista voi narkästyä, ennakoi Aku Hirviniemi. *Keskisuomalainen*. Katsottu 13.2.2018.

Maukonen, Riikka 25.10.2017. Jyväskyläläiset Jaakko ja Jyri osallistuivat Tuntemattoman sotilaan kuvauksiin – "Piti opetella, miten sodassa kannettiin asetta". *Keskisuomalainen*. Katsottu 13.2.2018.

Miettinen, Anssi 17.4.2016. Sota tulee taas silmille. *Helsingin Sanomat*. Katsottu 9.2.2018.

Myllymäki, Laura 15.2.2017. Tuntematon sotilas -tuotanto etsii ”venäläisen näköisiä miehiä” – mitä se tarkoittaa? *Aamulehti*. Katsottu 13.2.2018.

Myllymäki, Laura 15.2.2017. Tuntematon sotilas -tuotanto etsii ”venäläisen näköisiä miehiä” – mitä se tarkoittaa? *Turun Sanomat*. Katsottu 9.2.2018.

Määttänen, Juuso 27.10.2017. Elin pelkällä Tuntemattomalla sotilaalla, ja näin siinä kävi – Näihin kummallisuuksiin Tuntemattoman sotilaan kaupallinen yhteistyö on yltänyt. *Helsingin Sanomat Nyt-liite*. Katsottu 14.8.2019.

Määttänen, Markus 25.12.2017. Tuntematon sotilas nähdään televisiossa vuoden päästä – luvassa viisiosainen sarja. *Aamulehti*. Katsottu 19.9.2019.

Määttänen, Markus 26.10.2017. Tuntematon sotilas saa Aamulehden kriitikolta neljä tähteä - "Jussi Vatanen tekee hienoimman Koskelan roolin kaikista Tuntemattomista". *Aamulehti*. Katsottu 19.9.2019.

Mörttinen, Matti 18.4.2016. Kommentti: Mitä Tuntematonta Louhimies oikein ohjaa? – Parodiaversiokin tehtiin jo. *Aamulehti*. Katsottu 13.2.2018.

Niemelä, Keijo 31.12.2015. Mielipidekirjoitus: Laineen Tuntematon lähellä totuutta. *Aamulehti*. Katsottu 13.2.2018.

Niinimäki, Pirjo-Liisa 19.8.2015. Kolmas Tuntematon sai budjettinsa kokoon. *Aamulehti*. Katsottu 13.2.2018.

Nikkanen, Antti 8.6.2016. Tuntemattoman sotilaan kuvaaminen alkoi – puolet näyttelijöistä sivareita. *Aamulehti*. Katsottu 13.2.2018.

Nikula, Sanna / STT 1.11.2017. Viihteen monitoimimiehet Edelman, Pääkkönen, Petelius käärivät muhkeat tilit. *Turun Sanomat*. Katsottu 19.9.2019

Norontaus, Salla / Sisä-Suomen Lehti 11.2017. Tuntematon sotilas rikkoi ennätyksen. *Keskisuomalainen*. Katsottu 17.9.2019.

Nykänen, Riika 14.7.2016. Kouvolan Sanomat: Uutta Tuntematonta kuvataan Vekaranjärvellä – vielä ehdit ilmoittautua avustajaksi! *Ilta-Sanomat*. Katsottu 14.2.2018.

Nykänen, Suvi-Tuulia / STT 13.12.2017. Mauno Koivisto ja sormihyrrät – tätä kaikkea suomalaiset googlasivat tänä vuonna, katso listat. *Keskisuomalainen*. Katsottu 17.9.2019.

Nyrhinen-Blazquez, Minna / STT 6.12.2017. Linnaan kutsuttu Aku Louhimies: Suomen voima on monimuotoisuudessa. *Keskisuomalainen*. Katsottu 17.9.2019.

Nyrhinen-Blazquez, Minna 15.10.2016. Suomenlinnasta tuli Petroskoi uuden Tuntemattoman sotilaan joukkokohtauksessa – katso kuvasarja. *Keskisuomalainen*. Katsottu 13.2.2018.

Nyrhinen-Blazquez, Minna 15.10.2016. Tuntematon sotilas -elokuvan kuvauksissa yllättävä haaste- Pokemon Go –pelaajat. *Keskisuomalainen*. Katsottu 13.2.2018.

Oikarinen, Tuuli 8.6.2016. Elokuvan aloitus Paloaukealla on jo kuvattu. *Turun Sanomat*. Katsottu 13.2.2018.

Oikarinen, Tuuli 8.6.2016. Elokuvan aloitus Paloaukealla on jo kuvattu. *Keskisuomalainen*. Katsottu 13.2.2018.

Paananen, Karoliina 11.8.2017. Tuntemattoman sotilaan WC-harjat ja Vichy-pullot ihmetyttävät kirjailijalegenda perikuntaa HS:ssa – ”Väinö Linna ei olisi hyväksynyt”. *Ilta-Sanomat*. Katsottu 14.2.2018.

Parikka, Valtteri 3.11.2017. Tuttu tarina täytti taas suomalaiset elokuvateatterit. *Helsingin Sanomat*. Katsottu 14.8.2019.

Paunonen, Timo 13.10.2017. Kommentti: Olen nyt nähnyt uuden Tuntemattoman sotilaan ja tunnustan olleeni pahasti väärässä – Eero Aho on loistava Antti Rokka. *Ilta-Sanomat*. Katsottu 14.2.2018.

Petäjä, Jukka 16.3.2016. Satavuotiasta Suomea juhlietaan ensi vuonna koko kansan voimin. *Helsingin Sanomat*. Katsottu 9.2.2018

Petäjä, Jukka 22.11.2017. Tuntematon sotilas nousi 2000-luvun katsotuimmaksi elokuvaksi – päihitti Pahat pojat. *Helsingin Sanomat*. Katsottu 14.8.2019.

Pieti, Pasi 17.4.2016. IS:n lukijat - Putous-näyttelijät eivät sovi Tuntemattomaan sotilaaseen. *Ilta-Sanomat*. Katsottu 14.2.2018.

Pieti, Pasi 17.4.2016. Tuntemattoman sotilaan Hietasena liki 10 vuotta sitten. *Ilta-Sanomat*. Katsottu 14.2.2018

Pitko, Matti 31.10.2017. Jos pystyisin, kirjoittaisin kirjan Tuntemattoman sotilaan naiset ja lapset. *Aamulehti*. Katsottu 19.9.2019.

Pitko, Matti 5.12.2015. Tuntemattoman Suomi. *Aamulehti*. Katsottu 13.2.2018.

Pylvänäinen, Laura 14.7.2017. SK: Rajuja väitteitä uuden Tuntemattoman sotilaan kulisseista – vaaratilanteita, homeisia majoitustiloja... *Ilta-Sanomat*. Katsottu 14.2.2018.

Pänkäläinen, Seppo 3.12.2015. Haluatko uuteen Tuntemattomaan näyttelijäksi? – Haku alkoi torstaina. *Keskisuomalainen*. Katsottu 13.2.2018.

Rajala, Ossi / Lännen Media 7.11.2017. Mikä Tuntematon sotilas -elokuva jää itsenäisyyspäivien perinteeksi – vanhat versiot nyt HD:nä. *Turun Sanomat*. Katsottu 19.9.2019.

Rajala, Ossi 7.11.2017. Tänä vuonna Edvin Laineen nähdään entistä ehompana HD-versiona: Kerro, mikä versio Tuntemattomasta jää sinun itsenäisyyspäiviesi perinteeksi. *Aamulehti*. Katsottu 19.9.2019.

Rantanen, Miska 26.10.2017. ”Siistimpi kopio kuin ensi-illassa vuonna 1955” – Edvin Laineen Tuntematon sotilas restauroitiin alkuperäisistä negatiiveista. *Helsingin Sanomat*. Katsottu 14.8.2019.

Raunio, Eija 12.12.2017. Lukijoilta: Kerätty varallisuus realisoitava veteraanien hyväksi. *Turun Sanomat*. Katsottu 19.9.2019.

Repo, Tarja / STT 13.10.2017. Teatterintutkija Julia Pajunen- Uusi Tuntematon on uskollinen pohjatekstile. *Turun Sanomat*. Katsottu 9.2.2018

Repo, Tarja / STT 13.10.2017. Teatterintutkija: Uusi Tuntematon on uskollinen pohjatekstile. *Keskisuomalainen*. Katsottu 13.2.2018.

Riikonen, Jose 5.10.2017. ”Valkoisella heteromiehellä ei ole oikeutta olemassaoloon”, sanoo elokuvaohjaaja Wille Hyvönen, joka ohjasi elokuvan uudenlaisen Tuntemattoman sotilaan tekemisestä. *Helsingin Sanomat Nyt-liite*. Katsottu 9.2.2018.

Ruohisto, Wilma 3.11.2017. Näin tehtiin Tuntematon sotilas – ennennäkemätön video elokuvan kulisseista julki! *Ilta-Sanomat*. Katsottu 10.9.2019.

Römpötti, Harri 5.12.2017. Ankaraa, sotkuista sotaa – Rauni Mollbergin versio on kolmesta Tuntematon sotilas -elokuvasta luokkatietoisin. *Helsingin Sanomat*. Katsottu 14.8.2019.

Saarinen Jussi 6.11.2017. Koulu pakotti katsomaan Tuntemattoman sotilaan ja sai meidät inhoamaan sitä – Siksi uusi elokuva oli välttämätöntä tehdä juuri nyt. *Aamulehti*. Katsottu 19.9.2019.

Saarinen, Jussi 1.6.2017. Tältä näyttää uusi Tuntematon sotilas – Ensimmäinen, eepinen traileri julki. *Aamulehti*. Katsottu 13.2.2018.

Saarinen, Jussi 21.7.2017. Tältä se näyttää - Tuntemattoman sotilaan uuden version ensimmäinen traileri kasaa hurjia odotuksia. *Aamulehti*. Katsottu 13.2.2018.

Salminen, Kari 27.10.2017. Elokuva-arvio: Antti Rokan elokuva. *Turun Sanomat*. Katsottu 19.9.2019.

Salminen, Kari 6.12.2017. Kommentti: Onko Laineen Tuntematon sotilas maailman paras sotaelokuva? *Ilta-Sanomat*. Katsottu 10.9.2019.

Sharma, Mira 17.4.2016. Aku Louhimies paljastaa IS:lle - Näin näyttelijät valmistautuvat Tuntemattoman sotilaan kuvauksiin. *Ilta-Sanomat*. Katsottu 14.2.2018.

Sillanpää, Sami 7.10.2017. HS:n toimittaja Ilkka Malmbergin kirja innosti ohjaaja Aku Louhimiestä tekemään Tuntematon sotilas -elokuvan. *Helsingin Sanomat Kuukausiliite*. Katsottu 9.2.2018.

Sillanpää, Sami 7.10.2017. Natsiliput liehuvat Helsingin kaduilla – Näin Aku Louhimies pani Tuntemattoman sotilaan uusiksi. *Helsingin Sanomat Kuukausiliite*. Katsottu 9.2.2018.

Silvander, Lauri 15.10.2016. Ensimmäinen video julki: Tältä näyttää uusi Tuntematon sotilas. *Ilta-Sanomat*. Katsottu 14.2.2018.

Silvander, Lauri 15.10.2016. Valtavaa Tuntematon sotilas -elokuvan kohtausta kuvataan juuri nyt Suomenlinnassa. *Ilta-Sanomat*. Katsottu 14.2.2018.

Sirén, Vesa (koonnut) 26.10.2017. Näin HS tyytyi Väinö Linnan Tuntematonta sotilasta – arvostelut sytyttivät kiihkeät kirjasodat. *Helsingin Sanomat*. Katsottu 14.8.2019.

STT 1.11.2017. Tuntemattoman sotilaan ohjaaja tienasi alle 150 000 euroa. *Keskisuomalainen*. Katsottu 17.9.2019.

STT 1.12.2017. Louhimiehen Tuntematon selittänyt jo selvästi Mollbergin version. *Keskisuomalainen*. Katsottu 17.9.2019.

STT 1.12.2017. Louhimiehen Tuntematon suurin kotimainen katsojamenestys yli kolmeenkymmeneen vuoteen. *Turun Sanomat*. Katsottu 19.9.2019.

STT 1.6.2017. Tuntemattoman sotilaan traileri julkaistiin. *Keskisuomalainen*. Katsottu 13.2.2018.

STT 1.6.2017. Tuntemattoman sotilaan traileri julkaistiin. *Turun Sanomat*. Katsottu 9.2.2018.

STT 11.8.2017. HS: Väinö Linnan poika tyrmää Tuntematon sotilas -tuotteet – vessaharjat ja siivousvälineet viimeinen pisara. *Keskisuomalainen*. Katsottu 13.2.2018.

STT 12.10.2017. Aku Hirviniemi kertoo, miksi hän uskoo uuden Tuntemattoman sotilaan herättävän närkästystä. *Ilta-Sanomat*. Katsottu 14.2.2018.

STT 12.10.2017. Uusi Tuntematon sai kiitosta toden tunnusta – "ei vähääkään nationalistinen". *Keskisuomalainen*. Katsottu 13.2.2018.

STT 13.11.2017. Louhimiehen Tuntematon sotilas rikkoi puolen miljoonan katsojan rajapyykin. *Turun Sanomat*. Katsottu 19.9.2019.

STT 13.11.2017. Louhimiehen Tuntematon sotilas rikkoi puolen miljoonan katsojan rajapyykin. *Keskisuomalainen*. Katsottu 17.9.2019.

STT 15.1.2016. Louhimiehen Tuntematon sotilas -elokuvaan hakenut yli 11 000 avustajaa. *Aamulehti*. Katsottu 13.2.2018.

STT 15.1.2016. Louhimiehen Tuntematon sotilas -elokuvaan hakenut yli 11 000 avustajaa. *Ilta-Sanomat*. Katsottu 14.2.2018.

STT 16.3.2017. Louhimiehen Tuntematon sotilas päätty kirjaksikin. *Keskisuomalainen*. Katsottu 13.2.2018.

STT 16.3.2017. Louhimiehen Tuntematon sotilas päätty kirjaksikin. *Turun Sanomat*. Katsottu 9.2.2018.

STT 18.8.2015. Aku Louhimiehen Tuntemattoman sotilaan rahoitus varmistui. *Keskisuomalainen*. Katsottu 13.2.2018.

STT 2.6.2016. Tuntemattoman sotilaan kuvaukset käynnistyvät maanantaina. *Turun Sanomat*. Katsottu 13.2.2018.

STT 21.7.2017. Louhimiehen Tuntemattoman sotilaan juliste julkaistiin. *Turun Sanomat*. Katsottu 9.2.2018.

STT 21.7.2017. Louhimiehen Tuntemattoman sotilaan juliste julkaistiin. *Keskisuomalainen*. Katsottu 13.2.2018.

STT 25.9.2014. Aku Louhimies vahvistaa: Tuntematon sotilas on tekeillä. *Ilta-Sanomat*. Katsottu 14.2.2018.

STT 27.10.2017. Louhimiehen Tuntematon sotilas valkokankaille tänään. *Turun Sanomat*. Katsottu 19.9.2019.

STT 27.10.2017. Louhimiehen Tuntematon sotilas valkokankaille tänään. *Keskisuomalainen*. Katsottu 17.9.2019.

STT 30.10.2017. Uusi Tuntematon sotilas keräsi avausviikonloppunaan ennätysyleisön. *Turun Sanomat*. Katsottu 19.9.2019.

STT 30.10.2017. Uusi Tuntematon sotilas keräsi avausviikonloppunaan ennätysyleisön. *Keskisuomalainen*. Katsottu 17.9.2019.

STT 4.11.2017. Markkinointi & Mainonta: Tuntematon sotilas levitykseen Ruotsiin, Tanskaan ja Norjaan. *Turun Sanomat*. Katsottu 19.9.2019.

STT 4.11.2017. Markkinointi & Mainonta: Tuntematon sotilas levitykseen Ruotsiin, Tanskaan ja Norjaan. *Keskisuomalainen*. Katsottu 17.9.2019.

STT 6.11.2017. Tuntematon sotilas on jo nyt vuoden katsotuin elokuva. *Keskisuomalainen*. Katsottu 17.9.2019.

STT 8.12.2017. Tuntematon sotilas on noussut katsotuimmaksi kotimaiseksi elokuvaksi lähes 50 vuoteen. *Turun Sanomat*. Katsottu 19.9.2019.

STT 8.12.2017. Tuntematon sotilas on noussut katsotuimmaksi kotimaiseksi elokuvaksi lähes 50 vuoteen. *Keskisuomalainen*. Katsottu 17.9.2019.

STT 8.6.2016. Tuntemattoman sotilaan kuvaaminen alkoi – puolet näyttelijöistä sivareita. *Keskisuomalainen*. Katsottu 13.2.2018.

STT / Aamulehti 17.4.2016. Tuntemattoman sotilaan roolivalinnat julki- Antero Rokka on Eero Aho, Vatasesta tuli Koskela. *Aamulehti*. Katsottu 13.2.2018.

Suhonen, Tarja 29.10.2017. Lyhyesti: Aku Louhimiehen Tuntematon sotilas tehtiin oikeaan aikaan. *Helsingin Sanomat*. Katsottu 14.8.2019.

Tainola, Rita 15.9.2015. Aku Louhimies torjui suuren ohjaustyön Irlannissa – ”Olen Tuntemattoman velkaa Suomelle”. *Ilta-Sanomat*. Katsottu 14.2.2018.

Tainola, Rita 17.11.2017. Aku Louhimies kierteli Yhdysvaltoja Tuntemattoman sotilaan takia *Ilta-Sanomat*. Katsottu 10.9.2019.

Tainola, Rita 17.4.2016. Aku Louhimies valitsi Tuntemattoman sotilaan pääosat – Eero Ahosta Antti Rokka. *Ilta-Sanomat*. Katsottu 14.2.2018.

Tainola, Rita 21.10.2017. Tuntematon sotilas -ohjaaja Louhimies: ”Tein elokuvan sankareille, jotka olivat sodassa”. *Ilta-Sanomat*. Katsottu 14.2.2018.

Tainola, Rita 21.10.2017. Tuntematon sotilas -ohjaaja Louhimies: Tein elokuvan sankareille, jotka olivat sodassa. *Ilta-Sanomat*. Katsottu 10.9.2019.

Tainola, Rita 26.11.2017. Tuntematon sotilas palkittiin kansainvälisillä elokuvafestivaaleilla – Rokkaa esittävä Eero Aho kiidätettiin paikalle lentokoneella. *Ilta-Sanomat*. Katsottu 10.9.2019.

Tainola, Rita 30.1.2016. Ohjaaja Aku Louhimies hämmentyi - Tuntemattomalle sotilaille rahallista tukea yllättävältä taholta. *Ilta-Sanomat*. Katsottu 14.2.2018.

Talaskivi, Paula & Ylönen, Helena 26.10.2017. HS ylisti Edvin Laineen ja Rauni Mollbergin Tuntematon sotilas -elokuvia arvosteluissaan – lue kuinka ”mieli myllertyi” 1955 ja vasemmistolaisuus paljastui 1985. *Helsingin Sanomat*. Katsottu 14.8.2019.

Taloussanomat 12.10.2017. Vapon turve lentää uudessa Tuntemattomassa – näin räjäytykset tehtiin. *Ilta-Sanomat*. Katsottu 14.2.2018.

Taloussanomat 14.12.2015. Rokkaa Rokalle? Uusi Tuntematon-elokuva valitsi jo muonittajan. *Ilta-Sanomat*. Katsottu 14.2.2018.

Taloussanomat 18.8.2015. Supercellin perustajat rahoittavat Tuntematon sotilas -elokuvaa. *Ilta-Sanomat*. Katsottu 14.2.2018.

Tennilä, Jukka 11.12.2017. Jukka Tennilän kolumni: Isojen juhlien jälkeen. *Ilta-Sanomat*. Katsottu 11.9.2019.

Tolonen, Anni 15.10.2017. Saimme Tuntemattoman sotilaan tähdiltä ainutlaatuiset ääninäytteet – kuuntele, miltä Rokka, Koskela ja muut hahmot nyt kuulostavat. *Aamulehti*. Katsottu 13.2.2018.

Topelius, Taneli 16.10.2017. Kommentti: Aku Louhimiehen Tuntematon sotilas on parempi kuin Linnan romaani. *Ilta-Sanomat*. Katsottu 13.2.2018.

Topelius, Taneli 17.4.2016. Tuntemattoman sotilaan roolitus on Aku Louhimiehelle mahdoton tehtävä. *Ilta-Sanomat*. Katsottu 14.2.2018.

Topelius, Taneli 27.10.2017. Arvio- Tuntematon sotilas kouraisee tunnelatauksellaan ja karistaa klassikosta painolastin – 5 tähteä. *Ilta-Sanomat*. Katsottu 10.9.2019.

Topelius, Taneli 8.11.2017. Tuntemattomasta sotilaasta tekeillä 5-osainen tv-sarja – noin tunnin pidempi kuin elokuvaversio. *Ilta-Sanomat*. Katsottu 10.9.2019.

Topelius, Taneli 9.11.2017. Aku Louhimies poisti vitsejä Tuntemattoman sotilaan kansainvälisestä versiosta – Vanhalan heitto juoksuhaudassa sai kyytiä. *Ilta-Sanomat*. Katsottu 10.9.2019.

Turun Sanomat 11.8.2017. HS: Väinö Linnan poika tyrmää Tuntematon sotilas -tuotteet – vessaharjat ja siivousvälineet viimeinen pisara. Katsottu 9.2.2018.

Turun Sanomat 13.12.2017. "Miten tehdä limaa" ja "mikä viikko nyt on" nousivat suomalaisten googlaajien kysymysten kärkeen. *Turun Sanomat*. Katsottu 19.9.2019.

Turun Sanomat 18.8.2015. Louhimiehen Tuntematon sotilas -elokuva sai rahoituksen. Katsottu 22.2.2018.

Turun Sanomat 29.8.2016. IS: Robinille rooli uudesta Tuntemattomasta – kuolee juoksuhaudaan. Katsottu 9.2.2018.

Turunen, Petri 18.8.2016. Tuntematon sotilas kuuluu Suomen suurimpiin elokuvahankkeisiin. *Ilta-Sanomat*. Katsottu 14.2.2018.

Turunen, Petri 6.12.2017. Svenska Dagbladet katsoi uuden Tuntemattoman sotilaan – toimittaja väsähti ”toistuviin taisteluihin”. *Ilta-Sanomat*. Katsottu 10.9.2019.

Tuuri, Antti 25.10.2017. Kirjailija Antti Tuuri: ”Itsenäisen Suomen historia on enemmän arjen selviytymistä kuin sotien historiaa”. *Helsingin Sanomat*. Katsottu 9.2.2018.

Typpö, Juho 13.12.2017. Tuntemattoman sotilaan räjähdyskohtaus rikkoi Guinnessin maailmanennätyksen – saavutus huomattiin ulkomaillakin. *Helsingin Sanomat*. Katsottu 14.8.2019.

Typpö, Juho 23.3.2018. Tuntematon sotilas oli HS:n lukijoiden mielestä viime vuoden paras elokuva – mutta mitä tapahtuu Jussi-gaalassa? Yksi näyttelijä ilmoitti protestista jo etukäteen. *Helsingin Sanomat*. Katsottu 28.4.2020.

Typpö, Juho 27.10.2017. Elokuva-arvostelu: Aku Louhimiehen Tuntematon sotilas on turha elokuva, arvioi HS:n kriitikko. *Helsingin Sanomat*. Katsottu 14.8.2019.

Typpö, Juho 30.12.2017. Tällainen oli elokuvavuosi 2017, joka jää historiaan monella tapaa – HS listasi vuoden 15 parasta elokuvaa. *Helsingin Sanomat*. Katsottu 14.8.2019.

Typpö, Juho 13.11.2017. Louhimiehen Tuntematon sotilas teki sen: Pääsi Suomen kaikkien aikojen 20 katsotuimman elokuvan joukkoon – ensimmäisenä uutena elokuvana 15 vuoteen. *Helsingin Sanomat*. Katsottu 14.8.2019.

Vaalisto, Heidi 27.10.2016. Ensimmäinen video julki - Tältä näyttää uusi Tuntematon sotilas. *Ilta-Sanomat*. Katsottu 14.2.2018.

Vainio, Annina 13.10.2017. ”Upea, kaunistelematon, pakko nähdä” – uusi Tuntematon sotilas -elokuva keräsi kehuja ennakkonäytökseen kutsuuilta. *Helsingin Sanomat*. Katsottu 9.2.2018.

Valkola, Jarmo 27.10.2017. Kolumni: Kolmen version Tuntematon. *Keskisuomalainen*. Katsottu 17.9.2019.

Valonen-Luntiala, Soili 30.10.2017. Lyhyesti: Rokot ja Koskelat eivät ole kaikille tuttuja. *Helsingin Sanomat*. Katsottu 14.8.2019.

Vanha-Majamaa, Anton 11.8.2017. Väinö Linnan poika ei hyväksy Tuntematon sotilas - tuotteita, Sinin siivoussarja oli viimeinen pisara – uusia tuotejulkistuksia on silti luvassa. *Helsingin Sanomat*. Katsottu 9.2.2018.

Varjus, Seppo 31.12.2017. Toimielias Trump Koiviston kuolema, Turun terrori-isku – näistä uutisista vuosi 2017 muistetaan. *Ilta-Sanomat*. Katsottu 11.9.2019.

Varteva, Eija 31.10.2017. Tuntematon sotilas kiinnostaa kaikenikäisiä. *Keskisuomalainen*. Katsottu 17.9.2019.

Vesala, Olli / STT 1.12.2017. Aku Louhimies häkeltyi Pro Finlandia -mitalista – ”Arvostan korkealle”. *Keskisuomalainen*. Katsottu 17.9.2019.

Vesala, Olli 1.12.2017. Tuntemattoman sotilaan ohjaajalle Aku Louhimiehelle arvostettu Pro Finlandia. *Turun Sanomat*. Katsottu 19.9.2019.

Vetenniemi, Erkki 27.10.2017. Kolumnit: "Sota on urheilua, jossa ammutaan kovilla ja kuollaan oikeasti". *Aamulehti*. Katsottu 19.9.2019.

Viljakainen, Miika 30.10.2017. IS kokosi arviot: Näin uusi Tuntematon sotilas otettiin vastaan – vain yksi eriävä mielipide. *Ilta-Sanomat*. Katsottu 10.9.2019.

Virolainen, Antti & Kantola, Iida 12.10.2017. Paula Vesala käänsi katseita punaisella matolla huippusuunnittelijan luomuksessa – kommentoi asunsa kaula-aukkoa. *Ilta-Sanomat*. Katsottu 14.2.2018.

Virolainen, Antti & Kantola, Iida 12.10.2017. Pirkka-Pekka Petelius saapui Tuntematon sotilas -elokuvan maailmanensi-iltaan Erika-rakkaansa kanssa – harvinaiset yhteiskuvat. *Ilta-Sanomat*. Katsottu 14.2.2018.

Virolainen, Antti 13.10.2017. Eero Aho ja alkuperäisen Rokan veli tapasivat – ”Hän on aidon tuntuinen soturi”. *Ilta-Sanomat*. Katsottu 14.2.2018.

Virtanen, Leena 10.12.2017. Miksi naiset työnnetään historiankirjoissa erillisiin heleän vihreisiin lokeroihin? *Helsingin Sanomat*. Katsottu 14.8.2019.

Vuorinen, Terho 5.11.2017. Syvärillä Suomen puolesta taistellut Eino, 93, vaikutui uudesta Tuntemattomasta sotilaasta: ”Tuollaista se oli”. *Ilta-Sanomat*. Katsottu 10.9.2019.

Välinoro, Anna 27.10.2016. Tällainen on uusi Tuntematon sotilas - katso ensimmäinen näyte elokuvasta. *Aamulehti*. Katsottu 13.2.2018.

Värjölä, Tapio 2.11.2017. Lyhyesti: Joukko-osasto ei ollut Karjalankannaksella. *Helsingin Sanomat*. Katsottu 14.8.2019.

Åkman, Erika 14.10.2017. Vappu Pimiän miljonääripuoliso Teemu HUUHTANEN sai roolin Tuntemattomasta sotilaasta ilman mitään kokemusta näyttelemisestä - ”Huikea kokemus!” *Ilta-Sanomat*. Katsottu 14.2.2018.

YLE Uutisten verkkosivut

Alanne, Harri 14.9.2015. Näkökulma: Uuden Tuntematon sotilas -elokuvan kiinnostavin roolihahmo on sotamies Riitaoja. YLE. Katsottu 8.2.2018.

Aromaa, Jonni 1.1.2017. Näillä viidellä Suomi-elokuvalla pärjät keskustelussa tänä vuonna – Tuntematon sotilas toimii aina. YLE. Katsottu 8.2.2018.

Aromaa, Jonni 30.4.2017. Taidemaalari Heikki Marilaa risoo, että Suomen sisällissotaa on käsitelty niin vähän kuvataiteissa. YLE. Katsottu 8.2.2018.

Forsberg, Tiina 6.12.2015. Uuden Tuntemattoman ohjaava Aku Louhimies: Sodan arvet näkyvät yhä. YLE. Katsottu 8.2.2018.

Hallamaa, Teemu 6.11.2017. Kahden tähden Tuntematon on subjektiivinen kokemus - "Objektiivinen kritiikki on tuoteseloste". YLE. Katsottu 17.9.2019.

Harala, Samuli 18.8.2015. Louhimiehen uuden Tuntemattoman sotilaan kuvaukset käyntiin ensi kesänä. YLE. Katsottu 8.2.2018.

Heikkinen, Antti 11.10.2017. Oi Tuntematon. YLE. Katsottu 8.2.2018.

Heima, Timo-Pekka 13.12.2017. Näin suomalaiset ovat tänä vuonna googlanneet – haetuimmat ihmiset Sauli Niinistö ja Saara Aalto. YLE. Katsottu 17.9.2019.

Huuhko, Esa 18.8.2015. Jalkautuuko Tuntematon sotilas Lieksaan? – Louhimiehen elokuva ensi-iltaan 2017. YLE. Katsottu 8.2.2018.

Ikävalko, Kari 2.11.2017. Laineen Tuntemattomasta löytyi paljon karpäsiä – tietokoneen jäljiltä restauroinnissa lisättiin yksitellen karpäsiä ja hävinneitä kuvia YLE. Katsottu 17.9.2019.

Kononen, Heidi 22.10.2017. Aku Hirviniemi laittoi uusiksi Tuntemattoman käsikirjoitusta kesken kuvausten: Ujutin sinne väliin, mitä Linna oli kirjoittanut. YLE. Katsottu 8.2.2018.

Koponen, Jenni-Maarit 17.11.2017. Neljättä pitkää elokuvaa Tuntemattomasta sotilaasta ideoidaan. YLE. Katsottu 17.9.2019.

Koponen, Jenni-Maarit 18.8.2015. Aku Louhimiehen Tuntematon sotilas innosti sijoittajia: Rahaa satoi pyydettyä enemmän. YLE. Katsottu 8.2.2018.

Koponen, Jenni-Maarit 20.5.2016. Tuntematon sotilas räjähtää pienen tamperelaisfirman käsittelyssä. YLE. Katsottu 8.2.2018.

Koponen, Jenni-Maarit 27.10.2017. Aku Louhimiehen tunteet ovat pinnassa Tuntemattoman sotilaan ensi-iltana: "Sen takia elokuvia tehdään, että niistä keskusteltaisiin". YLE. Katsottu 17.9.2019.

Koponen, Jenni-Maarit 6.5.2016. 100-vuotias Suomi kuuluu tuntemattomille sotilaille, mutta ei naisille. YLE. Katsottu 8.2.2018.

Koponen, Jenni-Maarit 18.8.2015. Aku Louhimiehen Tuntematon sotilas innosti sijoittajia: Rahaa satoi pyydettyä enemmän. YLE. Katsottu 8.2.2018.

Korpelainen, Lore 18.8.2015. Uuden Tuntemattoman käsikirjoittaja: Turha survoa jotain uutta näkökulmaa. YLE. Katsottu 8.2.2018.

Krautsuk, Satu 3.12.2015. Uusi Tuntematon sotilas tarvitsee kansan apua – jopa 3000 avustajaa haussa. YLE. Katsottu 8.2.2018.

Krautsuk, Satu 8.12.2018. Uusi Tuntematon sotilas villitsi yleisön – tuhannet hakeneet avustajiksi. YLE. Katsottu 8.2.2018.

Kuisma, Joonas 20.12.2017. Kommentti: 95-elokuva on parempi kuin kuvittelet ja toisaalta ei. YLE. Katsottu 17.9.2019.

Laaksonen, Teemu & Lehtola, Mikko & Kulmala, Erno & Kangassalo, Olli & Karemo, Tuomas 16.2.2017. Kulttuuricocktail: Kerro mikä elokuva ansaitsisi jatko-osan. YLE. Katsottu 8.2.2018.

Leppänen, Mikko 6.12.2017. Suomen satavuotisjuhla huipentuu tänään – Tätä kaikkea Yle tarjoaa suuren juhlapäivän kunniaksi. YLE. Katsottu 17.9.2019.

Mankkinen, Jussi 13.10.2017. Kävimme katsomassa uuden Tuntemattoman sotilaan – varo juonipaljastuksia. YLE. Katsottu 8.2.2018.

Mansikka, Heli. 11.8.2017. Väinö Linnan perikunta paheksuu Tuntematon sotilas –tuotteita. YLE. Katsottu 8.2.2018.

Marjakangas, Terhi 5.12.2016. Aku Louhimies luki Tuntematonta salaa vartiointivuorossa – ”Niissä oloissa kirja kosketti”. YLE. Katsottu 8.2.2018.

Massa, Silja 17.4.2016. Tuntemattoman sotilaan näyttelijäkaarti julki –Eero Aho on uusi Rokka. YLE. Katsottu 8.2.2018.

Niemi, Petri 27.8.2015. Sotakirjailija – Traumoja on vielä paljon – ”Kolmas Tuntematon sotilas vähän jännittää”. YLE. Katsottu 8.2.2018.

Niiranen, Pekka 30.9.2017. Näyttelijä Jussi Vatasen nimikkopöytä houkuttelee ihmisiä – ”Jos minut muistetaan tästä olen otettu kunnianosoituksesta”. YLE. Katsottu 8.2.2018.

Nurmio, Satu 18.8.2015. Aku Louhimiehen Tuntematon sotilas -elokuvahanke etenee – katso suorana netissä. YLE. Katsottu 8.2.2018.

Peltola, Satu-Lotta 30.10.2017. Uusin Tuntematon sotilas -elokuva veti ennätysyleisön avajaisviikonloppunaan. YLE. Katsottu 17.9.2019.

Pesonen, Mikko 5.9.2016. Uusi Tuntematon sotilas ärsyttää näyttelijälegenda Eeva Litmasta. YLE. Katsottu 8.2.2018.

Pisto, Ville 8.6.2016. Suomalaiset tyrkyttävät tankkeja ja veneitä Tuntemattoman kuvauksiin – tuottaja ihmeissään : "En ole kokenut vastaavaa". YLE. Katsottu 17.9.2019.

Puukka, Päivi 24.10.2017. Millaisia olisivat olleet Tuntemattoman sotilaan naisten tarinat ? Novellikokoelma kertoo, mitä romaanissa jäi kertomatta. YLE. Katsottu 8.2.2018.

Puukka, Päivi 24.10.2017. Millaisia olisivat olleet Tuntemattoman sotilaan naisten tarinat YLE. Katsottu 17.9.2019.

Sandell, Ellinoora 10.9.2017. Jussi Vatanen näyttelee aina rakastettavaa luuseria – Roolin suojissa ujokin ihminen uskaltaa olla esillä. YLE. Katsottu 8.2.2018.

Selin, Sari 11.8.2016. Uusi Tuntematon on hikinen ja verinen haaste nuorelle valokuvaajalle. YLE. Katsottu 8.2.2018.

Sillanpää, Miina 3.6.2016. Uuden Tuntemattoman sotilaan kuvaukset alkavat – Paula Vesala sai roolin Rokan vaimona. YLE. Katsottu 8.2.2018.

Strömberg, Jari 23.3.2018. Jussi-palkinnot jaettiin – katso tästä voittajat. YLE. Katsottu 28.4.2020.

STT 6.12.2017. Sotaelokuvien tähdet Linnan juhlissa – "Suomen voima on monimuotoisuudessa". YLE. Katsottu 17.9.2019

Turunen, Suvi 25.4.2017. Musiikki vahvistaa Tuntemattoman sotilaan tunnelmaa – Yksinkertainen, koruton, raaka ja ruma. YLE. Katsottu 8.2.2018.

Vaaranen, Heli 28.11.2017. Heli Vaarasan kolumni: Tuntematon ei vaan tuttu sotilas. YLE. Katsottu 17.9.2019.

Vesalainen, Suvi 15.10.2016. Tuntemattoman sotilaan kuvaukset loppusuoralla – Tämä ei pohjaudu mitenkään kahteen edelliseen elokuvaan. YLE. Katsottu 8.2.2018.

Vilkman, Sanna 24.10.2017. Aku Louhimiehen Tuntematon sotilas vie kunnian sodalta, mutta ei sotilailta. YLE. Katsottu 8.2.2018.

Vilkman, Sanna 24.10.2017. Aku Louhimiehen Tuntematon sotilas vie kunnian sodalta. YLE. Katsottu 17.9.2019.

Vilkman, Sanna 24.10.2017. Toimittajalta: Taas uusi Tuntematon, hohhoijaa. YLE. Katsottu 8.2.2018.

Vilkman, Sanna 28.12.2017. Toimittajalta: Vuosisadan synttäreillä haisi liikaa ruuti. YLE. Katsottu 17.9.2019.

Muut verkkolähteet

Alma Media Oyj. <https://www.almamedia.fi/tietoa-meistä/alma-lyhyesti> (katsottu 4.3.2020)

Elokuvayhtiö Suomi 2017 Oy:n verkkosivut <http://www.tuntematonsotilas2017.fi/#partners> (katsottu 5.3.2020)

Elokuvayhtiö Suomi 2017 Oy:n verkkosivut www.tuntematonsotilas2017.fi (katsottu 1.10.2019)

Keskisuomalainen. <https://www.keskisuomalainen.com/fi/sijoittajalle/taloustieto/> (katsottu 4.3.2020)

Sanoma Oyj. <https://sanoma.fi/tietoa-meista/tuotteet/> (katsottu 4.3.2020)

Suomi100. www.suomifinland100.fi (katsottu 19.4.2017)

Suoratoistopalvelu C More. www.cmore.fi (katsottu 26.4.2020)

Tilastokeskus. https://www.stat.fi/tup/suoluk/suoluk_kulttuuri.html (katsottu 14.2.2018)

TS-yhtymä. <https://ts-yhtyma.fi> (katsottu 4.3.2020)

Kirjallisuus

Ahonen, Sirkka 2004. Historia – sittenkin tuomari? *Historiallinen Aikakauskirja* 2/2004. Vol.102. 227–232.

Ahonen, Sirkka 1998. *Historiaton sukupolvi? Historian vastaanotto ja historiallisen identiteetin rakentuminen 1990-luvun nuorison keskuudessa*. Suomen Historiallinen Seura. Helsinki.

Altman, Rick 2002. *Elokuva ja genre*. Vastapaino. Keuruu.

Arminen, Ilkka 1989. *Juhannustansseista Jumalan teatteriin*. Tutkijaliitto. Jyväskylä.

Arnkil, Antti & Sinivaara, Olli (toim.) 2006. *Kirjoituksia Väinö Linnasta*. Kustannusosakeyhtiö Teos. Jyväskylä.

Arppe, Tiina 2016. *Uskonto ja väkivalta. Durkheimin perilliset*. Tutkijaliitto. Helsinki.

Assmann, Aleida 2008. Canon and Archive. Teoksessa Erll, Astrid & Nünning, Ansgar (ed.) *Cultural Memory Studies. An International and Interdisciplinary Handbook*. Gruyter. Berlin.

Assmann, Jan 2008. Communicative and Cultural Memory. Teoksessa Erll, Astrid & Nünning, Ansgar (ed.) *Cultural Memory Studies. An International and Interdisciplinary Handbook*. Gruyter. Berlin.

Bacon, Henry 2005. *Seitsemäs taide. Elokuva ja muut taiteet*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Helsinki.

Bagh, Peter von 2002. Tuntematon sotilas. Teoksessa *Suomen kansallisfilmografia 5. 1953–1956*. Edita. Suomen Elokuva-arkisto. Helsinki.

Erll, Astrid 2008. Cultural Memory Studies: An Introduction. Teoksessa Erll, Astrid & Nünning, Ansgar (ed.) *Cultural Memory Studies. An International and Interdisciplinary Handbook*. De Gruyter. Berlin.

Erll, Astrid & Nünning, Ansgar (ed.) 2008. *Cultural Memory Studies. An International and Interdisciplinary Handbook*. Gruyter. Berlin.

Erll, Astrid 2008. Literature, Film, and the Mediality of Cultural Memory. Teoksessa Erll, Astrid & Nünning, Ansgar (ed.) *Cultural Memory Studies. An International and Interdisciplinary Handbook*. Gruyter. Berlin.

Erll, Astrid & Rigney, Ann 2009. Introduction: Cultural Memory and its Dynamics. Teoksessa Erll, Astrid & Rigney, Ann (ed.) *Mediation, Remediation, and the Dynamics of Cultural Memory*. Walter de Gruyter. New York.

- Erl, Astrid 2011. *Memory in Culture*. Palgrave Macmillan. New York.
- Grönholm, Pertti 2010. Muistomerkkejä ja kolaroivia kertomuksia. Artikkeliteoksessa Pertti Grönholm, Anna Sivula (toim.) *Medeiasta pronssisoturiin – Kuka tekee menneestä historiaa?* Turun historiallinen yhdistys ry. Turku.
- Grönholm, Pertti & Sivula, Anna 2010. Mitä meillä on jäljellä? Artikkeliteoksessa Pertti Grönholm, Anna Sivula (toim.) *Medeiasta pronssisoturiin – Kuka tekee menneestä historiaa?* Turun historiallinen yhdistys ry. Turku.
- Gustafsson et al 2017. *Toinen Tuntematon*. WSOY. Helsinki.
- Guynn, William 2006. *Writing History in Film*. Routledge. United States of America.
- Halbwachs, Maurice 1992 [1952]. *On Collective Memory*. University of Chicago Press. Chicago.
- Hentilä, Seppo 2001. Historiapolitiikka – Holocaust ja historian julkinen käyttö. Teoksessa Jorma Kalela, Ilari Lindroos (toim.) *Jokapäiväinen historia*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Helsinki.
- Hentilä, Seppo 2018. *Pitkät varjot. Muistamisen historia ja politiikka*. Siltala. Tallinna.
- Honka-Hallila, Ari 2002. Tuttu Tuntematon. Teoksessa *Suomen kansallisfilmografia 9*. Edita. Suomen Elokuva-arkisto. Helsinki.
- Huttunen, Rauno 2019. Jürgen Habermasin yhteiskuntateoriat. Teoksessa Olli-Pekka Moisio, Ilkka Kauppinen ja Miikka Pyykkönen (toim.). *1900-luvun saksalainen yhteiskuntateoria*. Gaudeamus. Helsinki.
- Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi & Suominen, Eero 2016. *Diskurssianalyysi. Teoriat, peruskäsitteet ja käyttö*. Vastapaino. Tallinna.
- Jokinen, Kimmo & Linko, Maaria 1987. *Uusi Tuntematon – Rauni Mollbergin ohjaaman Tuntematon sotilas -elokuvan ensi-illan aikainen vastaanotto*. Jyväskylän yliopisto. Jyväskylä.
- Kalela, Jorma 2010. Historian rakentamisen mieli ja tutkijan valinnat. Teoksessa Pertti Grönholm, Anna Sivula (toim.) *Medeiasta pronssisoturiin – Kuka tekee menneestä historiaa?* Turun historiallinen yhdistys ry. Turku.
- Kalela, Jorma 2001. Historiantutkimus ja jokapäiväinen historia. Teoksessa Jorma Kalela, Ilari Lindroos (toim.) *Jokapäiväinen historia*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Helsinki.
- Kettunen, Sanna 2004. *Kansallisen omakuvan murros: suomalaisuuskäsitykset Väinö Linnan Tuntemattoman sotilaan lehdistövastaanotossa vuosina 1954-1955*. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto. Helsinki.
- Kinnunen, Tiina & Jokisipilä, Markku 2012. Shifting Images of "Our Wars" Finnish Memory Culture of World War II. Teoksessa Kinnunen, Tiina & Kivimäki, Ville (ed.) *Finland in World War II. History, Memory, Interpretations*. Brill. Zeist, The Netherlands.

- Kivimäki, Ville 2005. Oma maa aina vaan mansikka. Huomioita kansallisen historiankirjoituksen olemassaolosta, tekniikoista ja purkamisesta. *Historian tietosanomat Ennen ja nyt* 1/2005. http://www.ennenjanyt.net/2005_1/kivimaki.html (katsottu 13.3.2018)
- Kivimäki, Ville 2012a. Between Defeat and Victory: Finnish memory culture of the Second World War. *Scandinavian Journal of History* 4/2012 Vol.37. 482–504.
- Kivimäki, Ville 2012b. Introduction: Three wars and their epitaphs. Teoksessa Kinnunen, Tiina & Kivimäki, Ville (ed.) *Finland in World War II. History, Memory, Interpretations*. Brill. Zeist, The Netherlands.
- Kivimäki, Ville 2013. *Murtuneet mielet. Taistelu suomalaisten hermoista 1939–1945*. WSOY. Helsinki.
- Knuuttila, Seppo 1991. Kulttuurimyyttien representaatiot: Kansantaiteesta kitsiin. Teoksessa *Myytit ja symbolit. Kirjoituksia suomalaisista kulttuuritulkinnoista*. Väki Voimakas 5. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura. Vantaa.
- Kosonen, Mia & Laaksonen, Salla-Maaria & Rydenfelt, Henrik & Terkamo-Moisio, Anja 2018. Sosiaalinen media ja tutkijan etiikka. *Media & viestintä* 41:1 (2018).
- Lehtisalo, Anneli 2011. *Kuin elävinä edessämme. Suomalaiset elämäkertaelokuvat populaarina historiakulttuurina 1937–1955*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1315. SKS. Porvoo.
- Lindroos, Ilari 2001. Historiankäsitteistä: Suomalaiset sosiaalipolitiikan tutkijat, hyvinvointivaltiollinen kehitys ja historian jatkuvuus. Artikkeliteoksessa Jorma Kalela, Ilari Lindroos (toim.) *Jokapäiväinen historia*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Helsinki.
- Lebow, Richard Ned 2006. The Politics of Memory in Postwar Europe. Artikkeliteoksessa Richard Ned Lebow, Wulf Kansteiner, Claudio Fogu (ed.) *The Politics of Memory in Postwar Europe*. Duke University Press. United States.
- Malmberg, Ilkka 2007. *Tuntemattomat sotilaat*. Helsingin Sanomat. Jyväskylä.
- Manninen, Pauli 1990. Kansalliset kriisit historian tutkimuksessa ja kirjallisuudessa – sekä tuntematon Väinö Linna. Teoksessa Ahtiainen, Pekka et al. *Historia Nyt – Näkemyksiä suomalaisesta historiantutkimuksesta*. WSOY. Juva.
- Margalit, Avishai 2003. *The Ethics of Memory*. Harvard University Press. Cambridge.
- Nyyssönen, Heino 2001. Muiston ja muistuttamisen politiikka. *Politiikka* 1/2001. Vol. 43.
- Näre, Sari & Kirves, Jenni (2008). Ruma sota. Talvi- ja jatkosodan vaiettu historia. Johnny Kniga. Helsinki.
- Näre, Sari (2016). Sota ja seksi. Rintamamiesten seksuaalikerrontaa talvi- ja jatkosodan symbolina. Kustannusosakeyhtiö Tammi. Helsinki.

- Nora, Pierre 1996. Preface to the English-language edition. Teoksessa (ed. Nora Pierre) *Realms of memory: rethinking the French past. Vol. 1, Conflicts and divisions*. Columbia University Press. United States of America.
- Ojajärvi, Jussi 2011. Yhteiskunnallisen kamppailun näyttämöt. Teoksessa Koivunen, Anu & Lehtonen, Mikko (toim.) *Kuinka meitä kutsutaan? Kulttuuriset merkityskamppailut nyky-Suomessa*. Vastapaino. Jyväskylä.
- Oksala, Johanna (2006). Pitääkö Linna polttaa? Teoksessa Arnkil, Antti & Sinivaara, Olli (toim.). *Kirjoituksia Väinö Linnasta*. Kustannusosakeyhtiö Teos. Jyväskylä.
- Pajala, Mari 2012. Televisio kulttuurisen muistin mediana. Miten itsenäisyys alkoi merkitä sotamuistelua? Teoksessa Erkkä Railo, Paavo Oinonen (toim.) *Media historiassa*. Turun historiallinen yhdistys ry. Turku.
- Pajunen, Julia 2017. *TULKINTOJEN RISTITULESSA. Kristian Smedsin Tuntematon sotilas teatteri- ja mediaesityksenä*. Väitöskirja. Helsingin yliopisto. Helsinki.
- Pajunen, Julia 2018. Mielikuvien markkinoilla: Tuntematon sotilas 2017. *Historiallinen Aikakauskirja*, 116(4), 456-466.
- Pajunen, Julia & Korsberg, Hanna 2018. Performing Memory, Challenging History: Two Adaptations of The Unknown Soldier. *Contemporary Theatre Review*, 28(2), 224-234.
- Peltonen, Matti 1998. Omakuvamme murroskohdat – Maisema ja kieli suomalaisuuskäsityksen perusaineiksina. Teoksessa Pertti Alasuutari & Petri Ruuska (toim.) *Elävänä Euroopassa. Muuttuva suomalainen identiteetti*. Osuuskunta Vastapaino. Tampere.
- Peltonen, Ulla-Maija & Stenvall, Kirsti 1991. Johdanto: Myyttien ja symbolien tulkinnoista. Teoksessa *Myytit ja symbolit. Kirjoituksia suomalaisista kulttuuritulkinnoista*. Väki Voimakas 5. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura. Vantaa.
- Peltonen, Ulla-Maija 2003. *Muistin paikat. Vuoden 1918 sisällissodan muistamisesta ja unohtamisesta*. SKST 894. Helsinki.
- Pynnönen, Anu 2013. Diskurssianalyysi: tapa tutkia, tulkita ja olla kriittinen. *WORKING PAPER* N:o 379/2013. Jyväskylän yliopiston kauppakorkeakoulu.
- Rosenstone, Robert A 2001. The Historical Film: Looking at the Past in a Postliterate Age. Artikkeliteoksessa Marcia Landy (toim.) *The Historical Film. History and Memory in Media*. The Athlone Press. United States.
- Rönkä, Matti 2017. *Yyteet*. Gummerus kustannus. Helsinki.
- Salmi, Hannu 1993. *Elokuva ja historia*. Suomen elokuva-arkisto. Painatuskeskus. Helsinki.
- Salmi, Hannu 2001. Menneisyyskokemuksesta hyödykkeisiin – historiakulttuurin muodot. Artikkeliteoksessa Jorma Kalela, Ilari Lindroos (toim.) *Jokapäiväinen historia*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Helsinki.

Sarviaho, Samu 2017. *Ikuinen rauha. Vuoden 1323 Pähkinäsaaren rauha suomalaisessa historian tutkimuksessa ja historiakulttuurissa 1800- ja 1900-luvuilla*. ACTA UNIVERSITATIS OULUENSIS B Humaniora 152. Oulun yliopisto. Tampere.

Sedergren, Jari 2002. Sotateema suomalaisessa elokuvassa. *Historian tietosanomat Ennen & Nyt* 3/2002. <http://www.ennenjanyt.net/3-02/sotaelokuva.htm> (katsottu 13.3.2018).

Sihvonen, Jukka 2010. *Idiootti ja samurai – Tuntematon sotilas elokuvana*. Eetos. Turku.

Soikkanen, Timo 2005. Uhri vai hyökkääjä? Jatkosodan synty historiankirjoituksen kuvaamana. Teoksessa Leskinen, Jari & Juutilainen, Antti (toim.) *Jatkosodan pikkujättiläinen*. WSOY. Porvoo.

Sorlin, Pierre 2001. How to Look at an "Historical" Film. Teoksessa Marcia Landy (ed.) *The Historical Film. History and Memory in Media*. The Athlone Press. United States.

Strandén, Sofie 2010. *"I eld, i blod, i forst, i svält" Möten med veteraners, lottors och sjuksköterskors berättande om krig*. Doktorsavhandling. Åbo. Åbo Akademi.

Sundholm, John 2007. "The Unknown Soldier" Film as a Founding Trauma and National Monument. Teoksessa Holmgren, Troy, Mithander, Conny & Sundholm, John *Collective Traumas. Memories of War and Conflict in the 20th Century Europe*. P.I.E. Peter Lang S.A. Germany.

Suomen kansallisfilmografia 5 1953–1956 2002. Edita. Suomen Elokuva-arkisto. Helsinki.

Suomen kansallisfilmografia 9 1981–1985 2002. Edita. Suomen Elokuva-arkisto. Helsinki.

Tepora, Tuomas 2011. *Lippu, uhri, kansakunta. Ryhmäkokemukset ja -rajat Suomessa 1917–1945*. Väitöskirja. Helsingin yliopisto. Helsinki.

Tepora, Tuomas 2017. Toisen maailmansodan muistokulttuuri – kommunikatiivisesta muistamisesta kulttuuriseen muistiin. Teoksessa Tallberg, Teemu & Ojajarvi Anni Laukkanen Tiia (toim.) *Puolustuskannalla – yhteiskuntatieteellistä ja historiallista tutkimusta maanpuolustuksesta ja asevelvollisuudesta*. Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura, julkaisuja 197, verkkojulkaisuja 122.

Tilli, Jouni 2006. *Luovutuskeskustelu menneisyyspolitiikkana - Elina Sanan Luovutetut jatkosotaan liittyvän historiapolityn kritiikkinä*. Pro gradu -tutkielma. Jyväskylän yliopisto. Jyväskylä.

Tommila, Päiviö 1989. Suomen historiankirjoitus Tutkimuksen historia. WSOY. Porvoo.

Torsti, Pilvi 2012. *Suomalaiset ja historia*. Gaudeamus. Tampere.

Tuomi, Jouni & Sarajarvi, Anneli 2002. *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi*. Gummerus. Jyväskylä.

Tuomioja, Erkki 2016. Esipuhe. Teoksessa Antti Blåfeld (toim.) *Historian käyttö ja väärinkäyttö*. Kustannusosakeyhtiö Siltala. Latvia.

Turtiainen, Riikka & Östman, Sari 2013. Verkkotutkimuksen eettiset haasteet: Armi ja anoreksia. Teoksessa Laaksonen, Salla-Maaria & Matikainen, Janne & Tikka, Minttu (toim.) *Otteita verkosta. Verkon ja sosiaalisen median tutkimusmenetelmät*. Tampere. Vastapaino.

Varpio, Yrjö 2006. *Väinö Linnan elämä*. WSOY. Porvoo.

White, Hayden 1973. *Metahistory*. John Hopkins University Press. Baltimore.